

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMETRİ ANABİLİM DALI
2020-YL-076

**EMEKLİ AYLIKLARI VE YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL
YARDIMLARIN YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ:TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA**

HAZIRLAYAN
Büşra SÖNMEZ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Öznur ÖZDAMAR GIOVANIS

AYDIN- 2020

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralları gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

27 /07 / 2020

Büşra SÖNMEZ

ÖZET

EMEKLİ AYLIKLARI VE YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL YARDIMLARIN YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

Büşra SÖNMEZ

Yüksek Lisans Tezi, Ekonometri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Öznur ÖZDAMAR GIOVANIS

2020, XIII +94 sayfa

Tez çalışmasında, emekli aylıklarının ve yaşlılara yönelik yapılan diğer ödeneklerin yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkisi, “Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Gelir ve Yaşam Koşulları Panel Mikro Veri Seti (2008-2017)” kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlerde panel veri yöntemlerinden olan “Sabit Etkiler Yöntemi” kullanılmıştır. Uluslararası literatürde, emekli aylıklarının ve yaşlılara yönelik yardım programlarının etkileri genelde tek bir ülke örneği olarak çalışılmış olup, ulusal literatür incelendiğinde emeklilik ve yaşlılık döneminde elde edilen gelirlerin yoksulluk üzerine etkisini araştıran çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Özellikle detaylı mikro veriler ve ileri ekonometrik yöntemlerle daha önce ulusal yazında bu konuyu ele almış bir çalışma olmadığından ve varolan çalışmalar daha nitel incelemeler yaptığından tezde yapılan araştırmanın ulusal literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Yapılan analizlerde STATA 15 programı kullanılmıştır. Elde edilen bulgular; emeklilik aylığı ve ödeneklerinin, sadece erkek bireylerin yoksulluğunu azaltma noktasında anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermekle birlikte kadınların elde ettikleri emeklilik gelirlerinin yoksulluklarını azaltma noktasında etkin olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca emeklilik aylığı ve ödenekleri dışında kalan gelirin tüm yaş ve cinsiyet kategorilerinde yoksulluğu azalttığı bulunmuştur.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Yoksulluk, Emekli Aylıkları, Yaşlılık Ödenekleri, Sabit Etkiler Yöntemi

ABSTRACT

THE EFFECT OF PENSIONS AND OLD-AGE BENEFITS ON POVERTY: AN EMPIRICAL INVESTIGATION FOR TURKEY

Büşra SÖNMEZ

Master Thesis, Department of Econometrics

Thesis Supervisor: Assoc.Prof. Öznur ÖZDAMAR GIOVANIS

2020, XIII + 94 pages

In this thesis, the impact of pensions and the other types of old-age allowances are analysed using "Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) Income and Living Conditions Panel Micro Dataset (2008-2017)". One of the important panel data methods that is the Fixed Effect Method is used for the entire analyses. Considering the international literature, the effect of pensions and the old-age benefits is generally studied as single country-case studies, while there is no existing study in the national literature that investigates the impact of income obtained during retirement and the old-age period. Furthermore, it is thought that the research carried out in this thesis will contribute to the national literature since the existing studies are generally done using qualitative methods rather than advanced techniques applying detailed micro level data. STATA 15 program is used in the analyses. Overall findings show that pensions and old-age allowances obtained by male individuals have power to reduce their poverty levels, while income obtained by women during the retirement and old-age period is not effective in reducing their poverty. In addition, income, other than pensions and old-age allowances, has been found to reduce poverty in all age and gender categories.

KEYWORDS: Poverty, Pensions, Old-age Allowances, The Fixed Effects Method

ÖNSÖZ

Dünyadaki ülkelerin büyük çoğunluğunda yaşlanma oranı arttıkça, yaşlı bireylerin yaşamlarını finanse eden emeklilik sistemlerinin sağladığı parasal kaynağın, hükümetlerin yaşlılara yönelik yaptığı kamu harcamalarının yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkilerini incelemek önem taşımaktadır. Türkiye’de yoksulluğun boyutlarını ölçmeye yönelik çalışmalar son yıllarda artmaya başlasa da yaşlı yoksulluğunun nedenleri çok fazla incelenmemekle birlikte emekli aylıklarının ve yaşlılara yönelik yapılan diğer yardım ve ödeneklerinin yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkisi ampirik analizlerle incelenmemiştir. Bu tez çalışması, Türkiye’de emekli aylıklarının ve yaşlılara yönelik yapılan diğer ödeneklerin yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkisini ampirik olarak test ederek literatüre katkı sunmuştur. “Sabit Etkiler Modellemesi” kullanılarak yapılan analizler sonucunda, emeklilik aylığı ve ödeneklerinin, sadece erkek bireylerin yoksulluğunu azaltma noktasında anlamlı bir etkisinin olduğu, kadınların elde ettikleri emeklilik gelirlerinin yoksulluklarını azaltma noktasında etkin olmadığı bulunmuştur.

Öncelikle yüksek lisans ders ve tez dönemim boyunca her anlamda bilgi birikimini paylaşan, tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup desteğini üzerimden eksik etmeyen, güler yüzünü, doğallığını, samimiyetini ve anlayışını her daim hissettiren ve öğrencisi olmaktan gurur duyduğum çok değerli hocam, tez danışmanım Doç. Dr. Öznur ÖZDAMAR GIOVANIS’a teşekkürlerimi sunarım.

Bu günlere sevgi ve saygı kelimelerinin anlamlarını bilecek şekilde yetiştirerek getiren ve tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen bu hayattaki en büyük şansım olan aileme sonsuz teşekkürler.

Büşra SÖNMEZ

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
SİMGELER DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
TABLolar DİZİNİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	3
1. YAŞLILIK, EMEKLİLİK VE YAŞLILIĞA YÖNELİK SOSYAL YARDIMLAR.....	3
1.1. Yaşlılığın Tanımı, Dünyada ve Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Durumu.....	3
1.2. Emeklilik, Emekli Aylıkları ve Yaşlılık Ödenekleri.....	11
1.2.1. Türkiye’de Emeklilik Sistemi ve Yaşlılık Ödenekleri.....	16
1.2.2. Dünya’da Emeklilik Sistemleri ve Yaşlılık Ödeneklerinin Durumu.....	22
2. BÖLÜM.....	30
2. YOKSULLUK KAVRAMI VE ÖLÇÜMÜ.....	30
2.1. Yoksulluğun Tanımı ve Türleri.....	30
2.2. Yoksulluk Ölçümü.....	33
2.3. Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk.....	36
2.4. Dünyada ve Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu.....	41
2.4.1. Cinsiyet Temelli Yaşlı Yoksulluğu.....	45

3. BÖLÜM.....	47
3. EMEKLİ AYLIKLARI VE YAŞLI ÖDENEKLERİNİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİSİ: LİTERATÜR TARAMASI.....	47
4. BÖLÜM.....	54
4. YÖNTEM.....	54
4.1. Sabit Etkiler Modeli	55
4.2. Rassal Etkiler Modeli	57
4.3. Hausman Testi	59
4.4. Panel Veri Modellerinde Temel Varsayımların Testi	60
5. BÖLÜM.....	62
5. EKONOMETRİK ANALİZ.....	62
5.1. Ekonometrik Model ve Özet İstatistikler	62
6. TARTIŞMA VE SONUÇ.....	73
7. KAYNAKLAR.....	76
8. EKLER	89
8.1. Yoksulluk Endeksinin Elde Edilmesi.....	89
ÖZGEÇMİŞ.....	94

SİMGELER DİZİNİ

$\lambda_1, \lambda_2, \lambda_3, \lambda_4$	: Gizli değişkenler ile gösterge değişkenleri arasındaki faktör yükleri
Y_{it}	: Bağımlı değişken
X_{it}	: Bağımsız değişkenler matrisi
α	: Sabit parametre
β	: Eğim parametreleri
i	: Panel birimi alt indisi
t	: Zaman alt indisi
μ_i	: Gözlenemeyen birim etkileri
λ_t	: Gözlenemeyen zaman etkileri
u_{it}	: Panel hata terimi
$\hat{\beta}_{GEKK}$	: Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Tahmincisi
W	: Değiştirilmiş Wald Test İstatistiği
Ω	: Varyans-Kovaryans Matrisi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. 1960-2018 Yılları Arası Yaşlı Nüfus Oranını Gösteren Histogram Grafiği	6
Şekil 1.2. 1960-2018 Yılları Arası Yıgılı Alan Grafiği.....	9
Şekil 1.3. Dünyada Emeklilik ve Yaşlılık Ödenek Sistemleri.....	15
Şeki 1.4. Bölgelere Göre İlk Sosyal ve Yaşlılık Emeklilik Yasasının Kabulü.....	23
Şekil 2.1. Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksinin Yapısı.....	35
Şekil 8.1. Faktör Analizi.....	91

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. 1960-2018 Yılları Arası Yaşlı Nüfus Oranları.....	5
Tablo 1.2. 1960-2018 Yılları Arası Türkiye’de Yaşlı Nüfus Oranları	7
Tablo 1.3. Gelirlerine Göre Ülke Grupları İçerisinde 65 Yaş ve Üzeri Nüfusun Payı.....	9
Tablo 1.4. Sosyal Koruma Harcamaları (Milyon).....	21
Tablo 1.5. Sosyal Koruma Harcamalarının GSYH’a Oranı (%).....	22
Tablo 1.6. 1980-2005 Yılları Arası Emeli Aylıkları ve Yaşlı Ödeneklerinin GSYH İçerisindeki Payı.....	28
Tablo 2.1. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Düzeyleri Bakımından Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi	36
Tablo 2.2. Dünyadaki Bölgelere Göre Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi.....	38
Tablo 2.3. OECD Ülkelerinde Yaşa ve Cinsiyete Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranları.....	43
Tablo 5.1. Analizlerdeki Nicel Değişkenlere Ait Özet İstatistikler.....	63
Tablo 5.2. Analizlerde Kullanılan Kategorik Değişkenlere İlişkin Bilgiler.....	64
Tablo 5.3. Analizlerdeki Kategorik Değişkenlere İlişkin Özet İstatistikler	66
Tablo 5.4. Hausman Testi Sonucu.....	67
Tablo 5.5. Değişen Varyans Testi Sonucu	67
Tablo 5.6. Emeklilik Ödeneklerinin Yoksulluk Üzerine Etkisi.....	69
Tablo 5.7. Emekli Aylıklarının Yoksulluk Üzerine Etkisi	71
Tablo 8.1. Yoksulluk Endeksinde Kullanılan Gösterge Değişkenler	90
Tablo 8.2. Faktör Yükleri	92
Tablo 8.3. Puanlama Katsayıları.....	93

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
WDI	: Dünya Gelişmişlik Göstergeleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
DB	: Belirlenmiş Fayda Esaslı Emeklilik Sistemleri
DC	: Belirlenmiş Katkı Esaslı Emeklilik Sistemleri
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
OPHI	: Oxford Üniversitesi Yoksulluk ve İnsani Gelişmişlik İniyatifi
İGE	: İnsani Gelişmişlik Endeksi
CDGE	: Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi
TCEE	: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
SE	: Sabit Etkiler
TE	: Tesadüfi Etkiler
DFA	: Doğrulayıcı Faktör Analizi
STATA	: 1985 yılında StataCorp firması tarafından çıkarılmış ekonometrik yazılım. İngilizce İstatistik (statistics) ve Veri (data) kelimelerinin birleşiminden oluşmuş bir kısaltmadır.

GİRİŞ

Yaşam süreç olarak birçok dönemden oluşmaktadır. Bu dönemlerden biri de yaşlılık dönemidir. Birey zaman içerisinde sağlığını, gençliğini, üretkenliğini, cinsel yaşamını ve bağımsızlığını kaybetmeye başlar ve yaşamının bu dönemine gelen insanlara yaşlı denir.

Günümüzde bilim ve teknolojideki gelişmeler, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, beslenme ve eğitim olanaklarının artması gibi unsurlar yaşam sürelerini uzatmaktadır. Bu durum emekliliği pek çok bireyin yaşamında önemli bir dönem haline getirmiştir.

Hükümet ya da özel kuruluşlar tarafından çok yaşlı olması veya hastalığı sebebiyle artık çalışamayacak durumda olan kişilere düzenli olarak verilen bir miktar paraya emekli aylığı denir. Bir diğer ifade ile belirli şartları sağlamış bireyler, çalışma hayatlarının normal olarak sonlanmasıyla ve kendilerine aylık bağlanmasıyla emekli olmaktadır. Emekli aylıkları alan yaşlılar dışında, belli bir aylığa bağlı olmayan ve korunmaya muhtaç yaşlılar da bulunmaktadır. Düzenli bir aylığa sahip olmayan yaşlılara sosyal yardım adı altında yapılan ödenekler yaşlılık yardımları olarak adlandırılır. Yaşlı nüfus, aktif çalışma dönemlerine göre daha az gelir elde ettiğinden, yoksulluk yaşama olasılığı yüksektir. Yoksulluk; bireylerin yeterli miktarda parasının olmaması ve rahat bir yaşam için gerekli olan araçlardan yoksun olmasıdır. Yaşlı nüfus yoksulluktan en çok etkilenen nüfus grubudur. Yaşlılığı ve yaşlı yoksulluğunun nedenlerini tam belirleyebilmek güçtür. Yaşlanma süreci, hayatın tüm dönemleri ile bağlantılı ve her yaştan insan için çok farklı faktörlerden etkilenen bir süreçtir. O yüzden yaşlanmayı ya da yaşlı yoksulluğunu etkileyen faktörler bireyden bireye farklılık gösterir.

İnsanlığın varoluşu ile birlikte güvenlik ihtiyacı, diğer bir ifade ile hastalık, yoksulluk, kaza ve buna benzer risklerden korunma ihtiyacıda ortaya çıkmıştır. Sosyal güvenlik, insanlara yaşadıkları toplum içerisinde standart bir yaşamı garanti ederek, kendi imkânlarıyla başkasına muhtaç olmadan yaşamlarına devam etme imkânı sağlamaktadır. Bütün ülkeler yeterli veya yetersiz düzeyde bir sosyal güvenlik sistemine sahiptir.

Dünyadaki ülkelerin büyük çoğunluğunda yaşlanma oranı arttıkça, yaşlı bireylerin yaşamlarını finanse eden emeklilik sistemlerinin sağladığı parasal kaynağın, hükümetlerin

yaşlılara yönelik yaptığı kamu harcamalarının yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkilerini incelemek önem taşımaktadır.

Türkiye’de yoksulluğun boyutlarını ölçmeye yönelik çalışmalar son yıllarda artmaya başlamıştır. Ancak yaşlı yoksulluğunun nedenleri çok fazla incelenmemekle birlikte emekli aylıklarının ve yaşlılara yönelik yapılan diğer yardım ve ödeneklerinin yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkisi ampirik analizlerle irdelenmemiştir. Yapılan incelemeler daha çok nitel analizler şeklinde olup, bu tez çalışması Türkiye’de ilk kez emekli aylıklarının 65 yaş üstü yaşlı yoksulluğu üzerine etkisini, detaylı mikro veriler ile analiz etmiştir. Analizlerde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi” 2008-2017 yılları arası panel veri seti kullanılmıştır. Bireysel heterojenliği kontrol etmesi bağlamında panel veri yöntemlerinin kullanımı önemli olup, yapılan ön testler sonucunda panel veri metodlarından “sabit etkiler metodunun kullanılmasına karar verilmiştir”.

Tezin birinci bölümünde yaşlılığın tanımı verilmiş olup, dünyada ve Türkiye’de yaşlı nüfusun durumu, emeklilik sistemi, emeklilik aylıkları ve yaşlılık ödenekleri ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümünde yoksulluk kavramı, yoksulluğun türleri ve yoksulluğun nasıl ölçüldüğü anlatılarak, hem dünyada hem de Türkiye’de yaşlı yoksulluğu incelenmiştir. Üçüncü bölüm emekli aylıkları ve yaşlılık ödeneklerinin yoksulluk üzerine etkisini içeren literatür çalışmalarına yer vererek, tez çalışmasının ulusal ve uluslararası yazına katkısını ortaya koymuştur. Tezin dördüncü bölümünde panel veri yöntemleri ve temel varsayımları anlatılmış, özellikle analizlerde kullanılmış olan sabit etkiler yönteminin teoride rassal etkiler yönteminden farkı ortaya koyulmuş ve analiz öncesi yapılması gereken ön testlerin teorik çerçevesi anlatılmıştır. Nihai olarak beşinci bölüm Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Gelir ve Yaşam Koşulları Panel Mikro Veriseti (2008-2017)” kullanılarak emekli aylıklarının ve yaşlılara yönelik yapılan diğer yardım ve ödeneklerinin yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkisini ortaya koymuş olup, ampirik bulgular bu bölümde tartışılmıştır.

1. BÖLÜM

1. YAŞLILIK, EMEKLİLİK VE YAŞLILIĞA YÖNELİK SOSYAL YARDIMLAR

1.1. Yaşlılığın Tanımı, Dünyada ve Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Durumu

Yaşam süreç olarak birçok dönemden oluşmaktadır. Bu dönemlerden biri de yaşlılık dönemidir. Yaşlılık kaçınılmaz ve geriye dönüşü olmayan bir dönemdir. Yaşamın bir parçası olan yaşlanma tüm canlılarda olduğu gibi insanlarda da zamana bağlı olarak değişimleri içine almaktadır (Bahar vd., 2009: 86). Bu değişimler fiziksel ve bilişsel olabilmektedir. Yaşlanmayı oluşturan ve etkileyen değişiklikler karmaşıktır. Biyolojik seviyede yaşlanma, çok çeşitli madde ve hücre ile ilgili hasarların kademeli olarak birikmesiyle ilişkilidir. Zamanla, bu hasar fizyolojik rezervlerde kademeli bir düşüşe, birçok hastalık riskinde artışa ve bireyin kapasitesinde genel bir düşüşe neden olur. Sonuçta ölümler sonuculanacaktır.

Bireyin yaşlanması; fiziksel ve bilişsel fonksiyonlarının gerilemeye başladığı dönemdir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’nün tanımına göre “*yaşlılık çevresel faktörlere uyum sağlayabilme yeteneğinin azalmasıdır.*” Birey zaman içerisinde sağlığını, gençlik ve güzelliğini, üretkenliğini, cinsel yaşamını ve bağımsızlığını kaybetmeye başlar. Yaşamının bu dönemine gelen insanlara yaşlı denir (Konak ve Çiğdem, 2005: 23). Her insanın, toplumdaki biyolojik, psikolojik ve sosyal yaşamlarının farklı olmasından kaynaklı yaşlılıkları birbirlerininkinden farklı olabilmektedir (DPT, 2007: 1; Taşçı, 2010: 176). Bu farklılıkları ortaya koymak ve bir yaşlanma kriteri belirlemek çok olası olmadığından kronolojik olarak yaşlılığı temsil eden bir yaşa karar verilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle “kronolojik yaş” dikkate alınarak yaşlılık anlamlandırılmaya çalışılmıştır. (Caniklioğlu, 2007: 196; Altan ve Şişman, 2003: 5; Taşçı, 2010: 176). 60 yaş Birleşmiş Milletler’in raporlarında kronolojik yaşlanma sınırı olarak kabul edilmiştir. *Dünya Sağlık Örgütü ise 45–59 yaş arasını orta yaş, 60–70 yaş arasını yaşlılık, 75–89 yaş arasını ileri yaşlılık, 90 yaş ve üzerini ise ihtiyarlık olarak belirlemiştir* (WHO, 1998).

Yaşlanma sürecini etkileyen ve toplumdan topluma hatta kişiden kişiye değişiklikler oluşmasına sebep olan etkenler karmaşıktır. Biyolojik yaşlanma, çok çeşitli madde ve hücre ile ilgili hasarların kademeli birikimi ile ilişkilidir. Zamanla bu hücre hasarları, fizyolojik rezervlerin kademeli olarak azalmasına, birçok hastalığa yakalanma riskinin artmasına ve

bireyin işlevselliğinde genel bir düşüşe neden olmaktadır. Sonuçta ise bireyin hayatı ölümle sonuçlanmaktadır. Fakat bu değişiklikler ne doğrusal ne de tutarlıdır. Bu nedenle, bazen 70 yaşındaki insanlar iyi fiziksel ve zihinsel işlevselliğin keyfini çıkarabilirken, bazıları fonksiyonlarında zayıf olabilir veya temel ihtiyaçlarını karşılamak için destek isteyebilmektedir. Yaşlılıkta yalnız biyolojik değişikliklerle değil, başka değişikliklerle de karşılaşmaktadır. Rollerde ve sosyal konumlarda etkinliğin azalması ve bireylerin hayatlarında yakın ilişkilerin kaybolması gibi değişiklikler de görülebilmektedir. Yaşlı yetişkinler, daha az ve kendilerine uygun hedef ve faaliyetler seçerek, mevcut yeteneklerini bu faaliyetlerde uygulayarak, yeni teknolojilerin kullanılması yoluyla faydalarını maksimize etme eğilimindedir. Yapmaları gereken görevleri gerçekleştirmenin başka yollarını bularak eski yeteneklerinin kayıplarını telafi etmeye çalışırlar. Zamanla hedefleri, motivasyonel öncelikleri ve tercihleri de değişmektedir.

Dünya Bankası “Dünya Gelişmişlik Göstergeleri” (World Development Indicators-WDI) verilerine göre; *“2018 yılında dünya nüfusunun %8,9’unu yaşlı nüfus oluşturmaktadır.”* En yüksek yaşlı nüfus oranına sahip ilk ülke %27,47 ile Japonya, ikinci ülke %23.31 ile İtalya ve üçüncü ülke %21,88 ile Portekiz iken, Türkiye 198 ülkenin olduğu sıralamada 85. sırada yer almaktadır.

Global dünyada yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı sürekli olarak artmaktadır. Tablo 1.1, farklı ülke gruplarında 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içerisindeki payını 1960 yılından 2018 yılına kadar on yıllık periyotlar halinde göstermiştir. Tablo 1.1 genel olarak incelendiğinde 65 yaş üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki payının en yüksek olduğu bölgenin Avrupa Birliği ülkeleri olduğu görülmektedir. 2018 yılında Avrupa Birliği ülkelerinde yaşlılık oranı %20 iken OECD Üyesi olan ülkelerde %17, Kuzey Amerika ülkelerinde %15, Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinde %10, Latin Amerika ve Karayipler ülkelerinde %8, Orta Doğu ve Kuzey Asya ile Güney Asya ülkelerinde %5 ve Sahra Altı Afrika ülkelerinde %3’tür. Yıllar içindeki değişimlere bakıldığında en fazla değişimin yine Avrupa Birliği ülkeler grubunda olduğu görülmektedir.

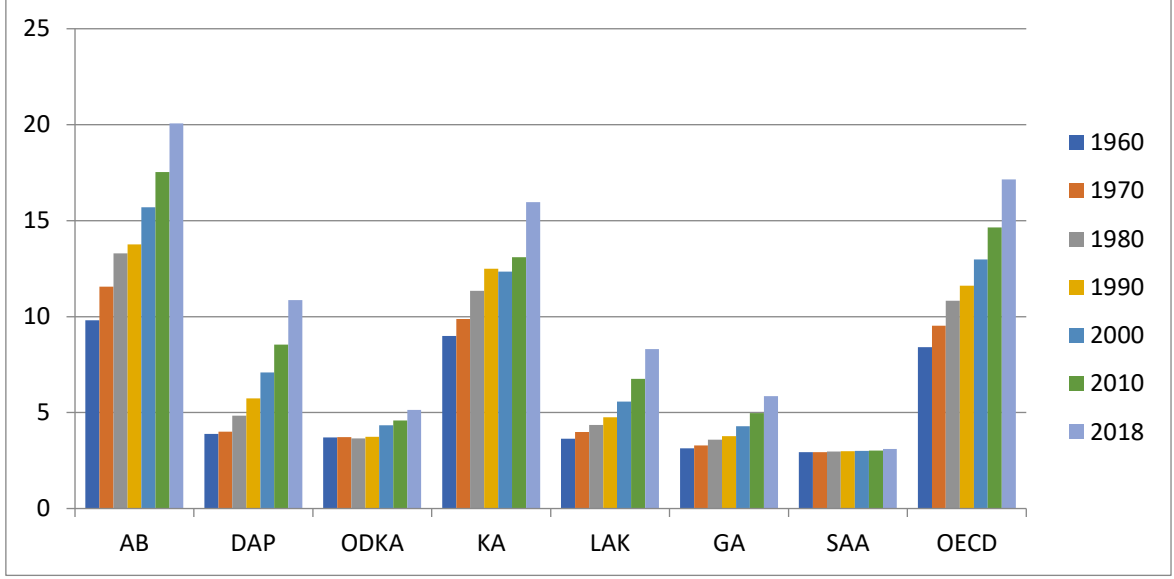
Tablo 1.1. 1960-2018 Yılları Arası Yaşlı Nüfus Oranları

Ülke Grupları	Ülke Grup Adlarının Kısaltması	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2018	Ort.	1960-2018 Yılları Arasındaki Artış Oranı
Avrupa Birliği	AB	9,80	11,56	13,28	13,7	15,70	17,52	20,06	14,53	10,25
Doğu Asya ve Pasifik	DAP	3,88	4,01	4,84	5,74	7,08	8,54	10,85	6,42	6,97
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	ODKA	3,69	3,72	3,65	3,72	4,33	4,58	5,13	4,12	1,43
Kuzey Amerika	KA	8,99	9,88	11,35	12,48	12,34	13,09	15,95	12,01	6,96
Latin Amerika ve Karayipler	LAK	3,64	3,98	4,35	4,74	5,56	6,74	8,30	5,33	4,65
Güney Asya	GA	3,13	3,29	3,58	3,77	4,29	4,97	5,85	4,13	2,72
Sahra Altı Afrika	SAA	2,93	2,93	2,97	2,98	3,00	3,01	3,10	2,99	0,17
OECD Ülkeleri	OECD	8,40	9,51	10,82	11,60	12,97	14,64	17,14	12,16	8,73

Kaynak: İstatistikler Dünya Bankası, 2018 yılı WDI veri seti kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Tablo 1.1’de de histogram grafiği yardımı ile ilgili bölgelerin on yıllık dönemler itibariyle yaşlılık oranının değişimi gösterilmiştir. Tablo 1.1’de genele baktığımızda çoğu bölgede yaşlı nüfus oranının yıllar içerisinde arttığını söyleyebiliriz. Küresel olarak, 65 yaş üzeri nüfusun genel nüfus içindeki payının artmasının iki önemli nedeni vardır. Bunlardan ilki, son zamanlarda doğurganlık oranlarının azalmasıdır. Doğurganlıkların azalması ile yaşlıların genel nüfus içindeki payı artmıştır. Küresel dünyada kadın başına 1950 yılında 5 çocuk düşerken 2005 yılında 2,5 çocuk düşmüştür. Birleşmiş Milletler 2050 yılında bu sayının düşeceğini ve 2 olacağını öngörmektedir (UN, 2009). İkincisi, yaşam beklentilerindeki artışlardır. Yaşam beklentisinin arttığı ülkelerde 60 yaş ve üzeri nüfus daha çok hayatta kaldığından ve bir yandan da doğurganlık azaldığından yaşlı bireylerin toplam nüfus içindeki payı yıllar itibariyle yükselmiştir (Bloom vd., 2010: 587).

Kaynak: Dünya Bankası 2018 yılı WDI veri seti kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Şekil 1.1. 1960-2018 Yılları Arası Yaşlı Nüfus Oranını Gösteren Histogram Grafiği

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile Sahra Altı Afrika bölgelerinde yıllar içindeki değişimlerine bakıldığında yaşlı nüfus oranlarında çok fazla bir değişim olmadığı görülmektedir. Bunun sebebinin büyük ölçüde bu bölgelerde kaynakların az oluşu ile bulaşıcı hastalıkların yaygın olmasından kaynaklı, ortalama yaşam beklentisinin daha gelişmiş ülkelere kıyasla düşük olması olduğu söylenilebilir. Afrika ülkelerinde hastalıkların yaygın oluşu bu bölgelerde sağlığa yeterince önem verilmediğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Dünyanın en kalabalık bölgelerinden biri olmasına rağmen Sahra altı Afrika ülkelerinde savaşlar ve geçmişte daha sık karşılaşılan bulaşıcı hastalıklar nedeniyle yaşlı nüfus oranlarında çok değişim olmamıştır. Ayrıca bu ülkelerde yıllar itibariyle doğum oranlarında da anlamlı bir düşüş olmaması, kadın başına 4'ten fazla doğumun düşmesi nüfusun giderek yaşlanmasının da önüne geçmiştir (WHO, 2015).

Dünyadaki yaşlı nüfusun artışındaki hız, genel nüfusun artışındaki hızdan daha fazladır. Genel nüfusun artış hızının düşmesi ile, 2050 yılında bazı ülkelerin nüfuslarının şimdiki nüfuslarından daha az olması beklenmektedir. Japonya, AB ülkeleri ve Rusya gibi genel nüfuslarında azalış beklenen ülkelerde yaşayan yaşlıların genel nüfus içerisindeki paylarının daha da artması beklenmektedir. Günümüzde, toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun payının en yüksek olduğu ülke grubu Avrupa Birliği'dir. Tablo 1.2'de Türkiye için 1960-2018 yılları arasındaki yaşlı nüfus oranı gösterilmiştir.

Tablo 1.2. 1960-2018 Yılları Arası Türkiye’de Yaşlı Nüfus Oranları

Yıl	Yaş grubu	Toplam	Toplam
1960	Toplam	27 754.820	100
	0-14	11 427.006	41,2
	15-64	15 299.311	55,1
	65+	978.732	3,5
1970	Toplam	35 605.176	100
	0-14	14 878.187	41,8
	15-64	19 152.564	53,8
	65+	1 565.696	4,4
1980	Toplam	44 736.957	100
	0-14	17 433.912	39,0
	15-64	25 022.358	55,9
	65+	2 113.247	4,7
1990	Toplam	56 473.035	100
	0-14	19 745 352,00	35,0
	15-64	34 265 838,00	60,7
	65+	2 417 363,00	4,3
2000	Toplam	67 803.927	100
	0-14	20 220.095	29,8
	15-64	43 701.502	64,5
	65+	3 858.949	5,7
2010	Toplam	73 722.988	100
	0-14	18 878.582	25,6
	15-64	49 516.670	67,2
	65 +	5 327.736	7,23
2018	Toplam	82 003.882	100
	0-14	19 184.329	23,4
	15-64	55 633.349	67,8
	65 +	7 186.204	8,8

Kaynak: TÜİK, 2020. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Türkiye de 1960 yılında toplam nüfus yaklaşık 27,8 milyon olarak kayıtlara geçmiştir. Bu dönemde ortalama doğurganlık kadın başına altı bebek olarak gerçekleşmiştir. Kırsal alanlardan kentlere göçün giderek artması, anne-çocuk sağlığındaki gelişmeler, eğitim düzeyindeki artış, kadının aktif çalışma hayatına katılması ile özellikle 1980 yılından sonra doğurganlık oranı azalmış ve ortalama doğurganlık kadın başına 1,99 çocuk olarak ölçülmüştür (DPT, 2007; Koç vd., 2010; TÜİK, 2013). Tersine 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki payı da artmıştır. 1990’larda yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı %4,3 iken, 2018 yılında bu oradan 2 kattan fazla artarak %8,8’e ulaşmıştır. Türkiye’de 1960-2018 arası dönemde yaşlı nüfusun oranı giderek artarken, 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı 1970’lerden itibaren sürekli düşüş göstermiştir. Yıllar itibariyle, yaşlı

nüfus oranındaki artış, 0-14 yaş arası nüfusun oranındaki düşüşten daha fazla olarak gerçekleşmiştir.

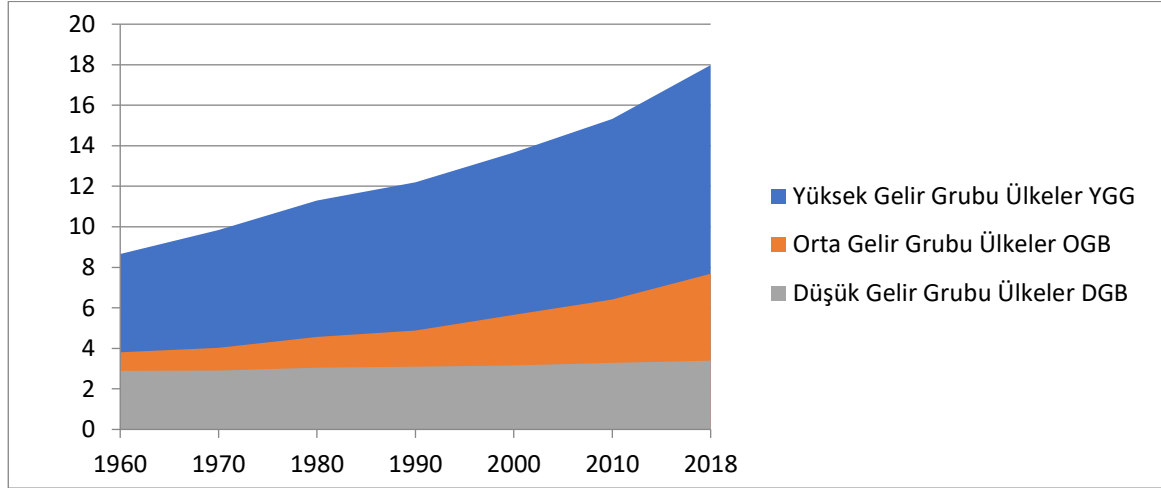
2023 yılı için yapılan nüfus tahminlerine göre; yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının %10,2, 2050 yılında %20,8'e ulaşması beklenmektedir (Zıplar, 2017). Diğer bir ifade ile 2050 yılında yaşlı nüfusun 1.7 milyara ulaşması beklenmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu sayının 427 milyon kişiye kadar ulaşması beklenmektedir (UN, 2017: 4). Bu durum sosyal bir risk oluşturan ve hızla yaşlanan nüfusun bağımlık oranını yükseltebileceği ve yaşlılıkta yeterli olacak gelir düzeyinin sağlanacağı bir sosyal güvenlik sistemi ile ilgili kaygıları çoğaltmaktadır (K. Parlak, 2017).

Gelir düzeylerine göre ülke gruplarındaki yaşlılık oranları incelendiğinde, gelir düzeyi yüksek ülkelerdeki yaşlı nüfusun toplam nüfustan daha çok pay aldıkları görülmektedir. Örneğin AB ülkeleri bu gruba girmektedir. Her ne kadar yüksek gelirliler olsalar da bu ülkelerdeki emeklilik sisteminin mali anlamda sürdürülebilirliği ile ilgili ciddi şüpheler mevcuttur. AB ülkelerinde bu nedenle 1990'lardan itibaren emeklilik sisteminde ciddi reformlara gidilmiştir ancak özellikle şu an yüksek kamu harcamaları yaparak yaşlı refahını iyi durumda tutmayı başaran pek çok ülkenin gelecekte sıkıntılar çekeceği literatürde belirtilmektedir. Örneğin Polonya, İtalya ve Slovakya bu ülkeler arasında gösterilmektedir (Grech, 2013). Tablo 1.3'te sayısal olarak Şekil 1.2'te yığılı alan grafiği şeklinde gösterildiği gibi düşük ve orta gelir grubuna dahil ülkelerde yaşlı nüfusun payı, yüksek gelir grubu ülkelerine göre daha azdır ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu oranın gelecekte artacağı açıktır. Tablo 1.3'te görüldüğü gibi 2018 yılında, yüksek gelir grubu ülkelerinde 65 ve üstü yaştaki nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı %17'dir. 1960 yılında bu pay %8 iken, 2018'de 2 kattan daha fazla artış göstermiştir. Düşük gelir grubu ülkelerinde 1960'da %2 olan bu oran, 2018 yılında çok artmayarak %3 olmuştur. Ancak Türkiye'nin de içerisinde olduğu orta gelir grubu ülkelerinde, yüksek gelir grubu ülkeleri ile benzer şekilde 1960 yılındaki oran 2018 yılında 2 kattan daha fazla yükselerek %7,68 olmuştur. Bu bağlamda gelecekte, yaşlı nüfustaki artış ile birlikte, yaşlı yoksulluğunun yaşanmaması için özellikle orta gelir grubundaki ülkelerin de bazı emeklilik reformlarını harekete geçirmesi gerekmektedir.

Tablo 1.3. Gelirlerine Göre Ülke Grupları İçerisinde 65 Yaş ve Üzeri Nüfusun Payı

Ülke Grupları	Ülke Gruplarının Kısaltması	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2018
Yüksek Gelir Grubu Ülkeleri	YGG	8,65	9,84	11,30	12,20	13,66	15,33	17,98
Orta Gelir Grubu Ülkeleri	OGB	3,80	4,02	4,56	4,88	5,66	6,40	7,68
Düşük Gelir Grubu Ülkeleri	DGB	2,89	2,91	3,04	3,09	3,15	3,28	3,39

Kaynak: Dünya Bankası 2018 yılı WDI veri seti kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Kaynak: Dünya Bankası 2018 yılı WDI veri seti kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1.2. 1960-2018 Yılları Arası Yıgılı Alan Grafiği

Özetle devamlı bir değişim içerisinde olan dünya demografik bir geçişin ortasındadır. Gelişmiş ülkelerde, nüfus artışı belirgin bir şekilde yavaşlamış, nüfusun yaş yapısı değişmeye başlamıştır. Yüksek gelir grubu ülkelerinin diğer ülkelere kıyasla daha önce gelişip modernleşmesi; kentleşmeyi daha erken deneyimlemesi, kadınların daha önce ve çok sayıda çalışma hayatına dâhil olması bu ülkelerde doğurganlığı görece azaltmıştır. Bu nedenle yaşlı nüfus, yüksek gelir grubunda olan gelişmiş ülkelerde, çok daha hızlı bir artış göstermiştir.

Son 200 yılda birçok ülke çoğunlukla kendi kendine yeten hanehalklarından oluşan geleneksel ekonomiden, seri üretime sahip piyasa ekonomilerine geçiş yapmıştır. Zhang, teorik olarak, kırsal kesimle kentsel kesim karşılaştırıldığında kentsel sektördeki kazanç ve eğitim fırsatlarının daha iyi olmasının şehirleşmeyle sonuçlandığını ve bunun da daha düşük doğurganlık oranlarına neden olduğunu göstermiştir (Sato ve Yamamoto, 2005: 48). Galor (2004), kentleşmenin ve ekonomik kalkınmanın eşzamanlı başladığını ve kentleşme ile

ekonomik gelişimin erken evrelerinde nüfus artış oranının arttığını, ancak ilerleyen yıllarda azaldığını belirtmiştir. Schultz (1985) benzer şekilde kentleşmedeki ilerlemenin doğurganlığı azalttığını ampirik olarak göstermiştir. Becker vd (1990), Ehrlich ve Lui (1991) de endojen büyüme ve doğurganlık arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışmasında, ekonomik büyümenin hızlandığı dönemler de doğurganlığın azaldığını ortaya koymuştur. Yüksek gelir grubunda yer alan gelişmiş ülkeler diğer ülkelere kıyasla daha erken ekonomik büyüme ve kentleşme dönemlerini deneyimlediğinden yaşlı nüfus oranlarının sayıca fazla olması olağandır. Ancak orta gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerde de nüfustaki yaşlanma benzer bir trend izlemektedir.

Tersine düşük ve orta gelir grubu ülkelerde yaşlı nüfusun artması; erken yaşta gerçekleşen ölüm oranının, doğumda ve bulaşıcı hastalıklar nedeniyle gerçekleşen ölümlerin azalmasının sonucudur. Yüksek gelir grubu ülkelerde; beklenen yaşam süresinin uzaması yaşlı mortalitesini azaltmış ve yaşlı nüfus artmıştır (WHO, 2015; Allen vd., 2002; UN, 2002; Kinsella vd., 2009).

Dünyadaki ülkelerin büyük çoğunluğunda yaşlanma oranı arttıkça, yaşlı bireylerin yaşamlarını finanse eden emeklilik sistemlerinin sağladığı parasal kaynağın, hükümetlerin yaşlılara yönelik yaptığı kamu harcamalarının yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkilerini incelemek önem taşımaktadır. Bu tez çalışması Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Gelir ve Yaşam Koşulları Panel Veri Setini” kullanarak Türkiye’de yaşlılara ödenen emekli aylık ve diğer ödeneklerin yaşlı yoksulluğu üzerine etkilerini analiz etmiştir. Bireysel heterojenliği kontrol etmesi bağlamında panel veri setlerinin kullanımı önemli olup, çalışma Türkiye’de ilk defa 65 yaş üstü bireylere yapılan sosyal güvenlik ödemelerinin yoksulluk üzerine etkisini detaylı mikro veriler ile analiz eden ilk çalışma olma niteliğindedir.

Takip eden bölüm dünyada ve Türkiye’de yaşlılara ödenen emekli aylığı ve diğer ödenekler türlerini ele almış, 2. bölüm ise yoksulluk kavramı ve yaşlı yoksulluğunun hem Türkiye’de hem de dünyadaki durumunu incelemiştir. Tezin 3. bölümü ilgili konuda literatür çalışmalarına yer vererek, tez çalışmasının ulusal ve uluslararası yazına katkısını ortaya koymuştur. 4. bölümde analizlerde kullanılan yöntem anlatılarak, 5 bölümde ilgili analizlerin sonuçları sunulmuş ve bulgular tartışılmıştır.

1.2. Emeklilik, Emekli Aylıkları ve Yaşlılık Ödenekleri

İnsanlığın varoluşu ile birlikte güvenlik ihtiyacı, diğer bir ifade ile hastalık, yoksulluk, kaza ve buna benzer risklerden korunma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu zamana kadar bu risklerin zararlarını azaltmaya yönelik birçok yöntem aranmıştır. Sosyal güvenlik, insanlara yaşadıkları toplum içerisinde standart bir yaşamı garanti ederek, kendi imkânlarıyla başkasına muhtaç olmadan yaşamlarına devam etme imkânı sağlamaktadır. Bütün ülkeler yeterli veya yetersiz düzeyde bir sosyal güvenlik sistemine sahiptir. Sosyal güvenlik ihtiyacı insanlığın varoluşundan itibaren hayatımızda olsa da günümüzdeki sosyal güvenlik anlayışı 19.yy'da Sanayi Devrimini yaşayan ülkelerde sanayi toplumunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. ABD'de ise "Sosyal Güvenlik" kavramı ilk olarak 1929 yılında yaşanan tarihin en büyük ekonomik bunalımlarından olan "Büyük Buhan'dan sonra kullanılmaya başlanmıştır. 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Beyannamesi'nde yer alarak evrensel bir kavram haline gelmiştir.

Bir önceki bölümde belirtildiği gibi Birleşmiş Milletler ve Dünya Sağlık Örgütü 60 yaşın üzerindeki bireyleri yaşlı olarak kabul etmektedir. Her ne kadar 60 yaş, yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilse de, ülkelerin önemli bir kısmında emeklilik yaşı olan 65 yaş da yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilebilmektedir. Emeklilik yaşı sosyal, psikolojik, biyolojik, ekonomik, kronolojik ve kanuni faktörler dikkate alınarak belirlenmektedir. Ortalamada, biyolojik olarak bireylerin fonksiyonel işlevlerini, ekonomik olarak faaliyetlere tam katılım potansiyellerini, psikolojik olarak entelektüel işlevlerini, sosyal olarak toplumsal rollerini kaybetmeye başladıkları yaş kronolojik ve kanunen de emeklilik yaşı olarak belirlenmektedir (Dziechciaz ve Pilip, 2014). Yaşlılık dönemine giren bireyler erken yaşlarındaki fiziksel ve bilişsel fonksiyonlarına sahip olamadıklarından çalışma hayatları aynı kalamamaktadır. Belirli şartları sağlamış bireyler, çalışma hayatlarının normal olarak sonlanmasıyla ve kendilerine aylık bağlanmasıyla emekli olmaktadır (Başaran, 2008: 47). Emekli aylıkları, yasalara göre bireyin belirli bir süre çalışma hayatının olmasından sonra çalışma hayatının sonlanması sonucu hak ettiği para miktarıdır (Şimşek ve Büyükkıdık, 2013: 20). Bir diğer ifade ile emekli aylığı, düzenli olarak hükümet ya da özel kuruluşlar tarafından çok yaşlı olması veya hastalığı sebebiyle artık çalışamayacak durumda olan kişilere verilen bir miktar paradır (Cambridge Dictionary, 2018).

Günümüzde bilim ve teknolojideki gelişmeler, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, beslenme ve eğitim olanaklarının artması gibi unsurlar yaşam sürelerini uzatmaktadır. Bu durum yaşlı nüfus artışını tetiklediğinden emekliliği pek çok bireyin yaşamında önemli bir dönem haline getirmiştir. Çalışan insan sayısının artması ve bireylerin yaşam uzunluğu nedeniyle hayatlarının önemli bölümünü emekli olarak geçirmesi emeklilerin toplam nüfus içerisindeki payını arttırmaktadır. Uzun çalışma hayatları boyunca yaşanan ülkenin üretimine ve gelişimine büyük destekleri olan emekliler, emeklilik haklarını en iyi şekilde kullanmalıdır ve refah anlamında bir problem yaşamamalıdır (Şimşek ve Büyükkıdık, 2013; Günay, 2006). Bireylerin emekli olduktan sonra karşılaştıkları refah sorunlarının en başında aktif çalışma hayatlarına göre yoksun kaldıkları gelirleri ve buna bağlı olarak yaşadıkları yoksulluklarıdır. Emekli aylıkları alan yaşlılar dışında, belli bir aylığa bağlı olmayan ve korunmaya muhtaç yaşlılar da bulunmaktadır. Sosyal yardım adı altında, düzenli bir aylığa sahip olmayan yaşlılara yapılan ödenekler yaşlılık yardımları olarak adlandırılır.

Bu tez çalışması, Türkiye’de yaşlılara yönelik verilen emekli aylıklarının ve yapılan diğer ödeneklerin yoksulluk üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Bu bağlamda yaşlılara verilen emeklilik aylığı ve diğer yaşlılık ödenekleri olarak adlandırılan diğer gelir transferlerini tanımlanması önem taşımaktadır.

Yaşlılara yapılan ödemeler, sosyal sigortalar, sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar olarak adlandırılan kavramların çatısı altında yer bulabilmektedir. Bu kavramların tümü sosyal güvenlik olarak genel bir başlık altında toplanmaktadır. Bu genel başlık altında yaşlılara yapılan ödemeler üç farklı sistemle işlemektedir. Birincisi zorunlu katılım esaslı (prim ödemeli) sistem, ikincisi gönüllü katılım esaslı (prim ödemeli) sistem, üçüncüsü katılımsız (prim ödemesiz) sistemdir.

Katılımsız sistemde sosyal yardım olarak karşılıksız yapılan ödemeler yer almaktadır. Bunlar yaşlılıkta asgari gelir seviyesini garanti altına almak ve yoksulluğu önlemek amacıyla yapılan karşılıksız veya prim ödemesiz nakit transferleridir. Prim ödemesiz olduklarından sosyal emekli aylığı olarak da adlandırılırlar. Katılımsız sistem, tamamen devlet destekli olup, evrensel olarak sabit oranlı (universal flat rate), bireylerin olanaklarına veya varlıklarına dayalı (means-tested) ya da gelirlerine dayalı (income-tested)

olarak verilebilmektedir¹ (Robalino vd., 2009: 2).

Zorunlu katılım esaslı sistem pekçok ülkede devlet tarafından yürütülmekte olup, özel sektörde sigorta firmaları tarafından yürütülse bile ağır devlet kuralları geçerli olmaktadır (Robalino vd., 2009: 2; Filgueira ve Manzi, 2017: 19). Devlet tarafından yürütülen sistem uluslararası yazında “Pay as You Go” olarak adlandırılan “Dağıtım Sistemi” ‘dir. Dağıtım sistemi denince ise zorunlu kamu sosyal güvenlik sisteminin finansmanı akla gelir. Halen çalışmakta olan bireylerden toplanan primlerin emekli bireylere aktarılması yani kuşaklararası aktarımın esas alındığı bir sistemdir (James, 2002: 6). Bu sistemde primler sabit oranlı, varsayımsal (notional) katkı belirlenimli ve puan esaslı olabilmektedir. Sabit oranlıda devlet bireylerden gelirleriyle artan oranlı bir şekilde prim toplamaktadır ancak her bireye sabit miktarda emeklilik ödemesi yapmaktadır. İrlanda’da uygulanan bir sistemdir. Varsayımsal katkı belirlenimli sistemin uygulandığı ülkelere İsveç ve Norveç örnek gösterilebilir (Filgueira ve Manzi, 2017: 19, 24). Bu sistemde devletin bireylerden topladığı primler gerçekte somut olarak var olmayan varsayımsal bir hesapta büyüme oranlarına göre belirlenen bir faizle artarak birikmektedir. Yaşlı bireylere ödenen emeklilik aylıkları bu hesaptan finanse edilmektedir (Taşçı, 2013: 14). Puan esaslı emeklilik sisteminde bireyler çalışma hayatları boyunca elde ettikleri gelirlerine ve ödedikleri primlere bağlı olarak emeklilik aylığı hesaplamasında kullanılacak puanlar kazanırlar. Bireyler emeklilik dönemlerinde bu puanlar temellinde aylık elde ederler (Açmaz, 2015: 13). Zorunlu katılım esaslı sistem sadece emekli aylıklarını değil, hastalık, malüllük gibi diğer sosyal güvenlik ödemelerini de içerir. Tez çalışmasının ampirik uygulama bölümünde de görülebileceği gibi, yapılan analizlerde sadece emekli aylığının değil, malüllük ve emeklilik ikramiyelerinin de içinde olduğu genel emeklilik ödeneklerinin yaşlı yoksulluğu üzerine etkisi araştırılmıştır.

Yaşlılara yapılan katkılı ödemeler “Belirlenmiş Fayda Esaslı Emeklilik Sistemleri-Defined Benefit (DB) Plans” ve “Belirlenmiş Katkı Esaslı Emeklilik Sistemleri-Defined Contribution Plans (DC)” olarak da sınıflandırılabilir. Bazı ülkelerde özel sektör uygulamaları görünse de, DB uygulaması zorunlu kamu sosyal güvenlik sistemi olan “dağıtım” sistemi içerisinde daha fazla gerçekleşmektedir. O yüzden bazı kaynaklarda DB

---

¹ Ancak bazen belli bir miktar prim ödenmiş olma koşuluyla da devlet nakit transfer yardımıyla bulunabilir. Örneğin ödenen her bir birim primin %50’si veya %100’ü devlet tarafından karşılanabilmektedir (Robalino vd., 2009:2). Matching contributions olarak adlandırılan bu uygulama ABD’de yürürlüktedir.

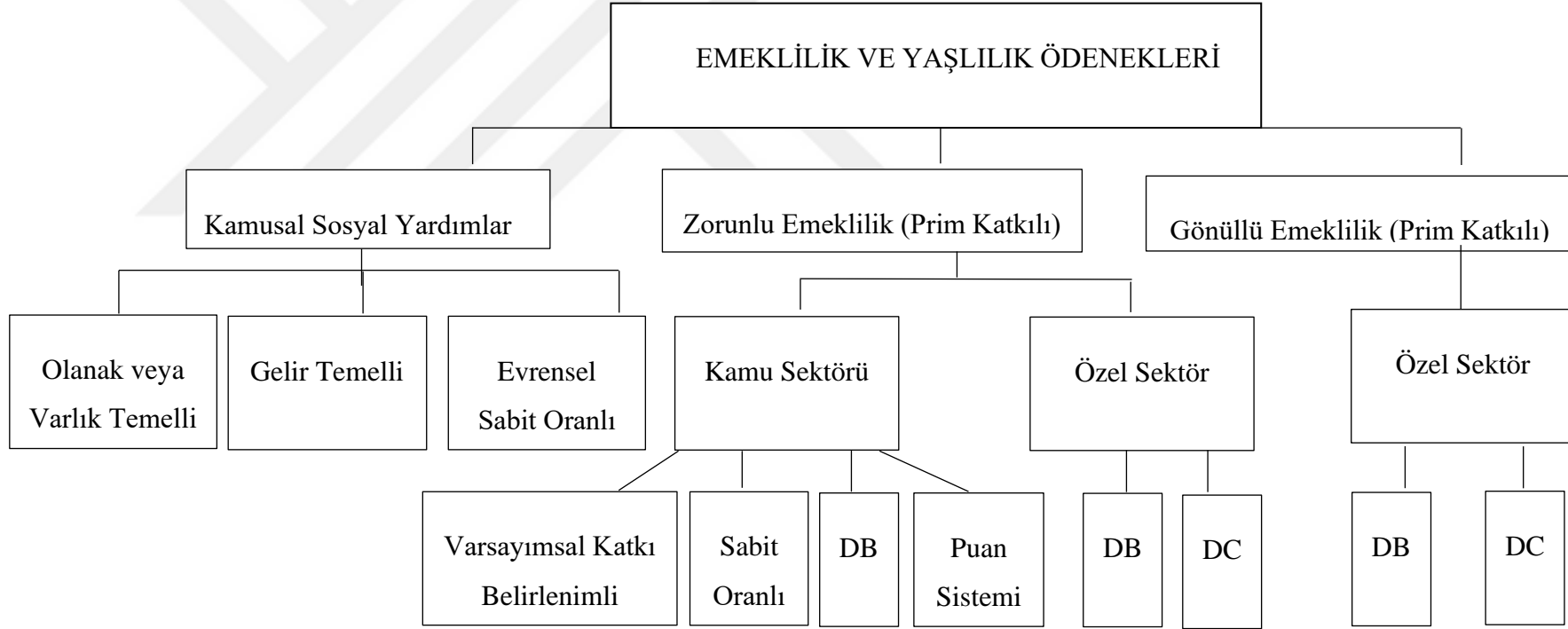

planına, geleneksel kamu emeklilik sistemi, DC planına da özel emeklilik sistemi denilmektedir (Çağl vd., 2018: 162) ancak belirtildiği gibi DB'nin özel sektör uygulaması da mevcuttur (Filgueira ve Manzi, 2017).

Gönüllü katılım esaslı sistem ise “Funded” olarak adlandırılan “Fonlama Sistemi”dir. Fonlama sistemi, bireysel ya da toplu olarak gelecekte yaşanabilecek risklere karşı bir havuzda para biriktirilmesi yani fon yaratılması esasına dayanır (Sheshinski ve Weiss, 1981: 190). Örneğin bireysel emeklilik, fonlama esaslı bir emeklilik türüdür. Fonlama sistemi özel sektör tarafından yürütülür.

Takip eden ilk iki bölüm sırasıyla, Türkiye’de ve dünyada emeklilik aylıkları ve yaşlılık ödeneklerinin güncel durumu ve gelişimini ele alacaktır.

Kaynak: Robalino vd., 2009: 101

Şekil 1.3. Dünyada Emeklilik ve Yaşlılık Ödenek Sistemleri

1.2.1. Türkiye’de Emeklilik Sistemi ve Yaşlılık Ödenekleri

Türkiye’de sosyal güvenliğin geçmişi Selçuklular ve Osmanlılar dönemine kadar uzanmaktadır (Akbulak vd., 2004: 1-7, Alper vd., 2004: 51-5). Osmanlı devleti sanayileşme sürecinde dünyaya göre geride kalmış ve bu nedenle işçiler için sosyal güvenlik sistemi açısından gelişebilecek bir ortam bulamamıştır. Ancak karşılaşılabilecek risklere karşı korunma ihtiyacı her dönemde var olduğundan Osmanlılar döneminde sosyal korunmayı sağlamak amacıyla Lonca teşkilatları, vakıflar, tımar sisteminin barındırdığı koruma unsurları çalışma yürütmüşlerdir (Bulut, 2018: 2).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra sosyal sigortaların kuruluşu ve sosyal sigortalara ilişkin ilk temeller 1936 yılında 3008 sayılı İş Kanunu ile atılsa da 1945 yılına kadar sosyal güvenlik sistemi oluşturulmamıştır. Türkiye’de kurulan ilk sosyal sigorta kurumu 1945 yılında oluşturulan İşçi Sigortaları Kurumudur. Sosyal sigortalara ilgili ilk yasa 27 Haziran 1945 tarih ve 4772 sayılı İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu’dur. Sonrasında 16 Temmuz 1945 tarihinde İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu çıkarılmıştır. 2 Haziran 1949 tarihinde 5417 sayılı İhtiyarlık Sigortası Kanunu çıkarılmış, daha sonra 1957 yılında Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanunu kabul edilmiştir (Güvercin, 2004: 91). 1964 tarih ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile işçilere yönelik yapılan sosyal sigorta mevzuatı birleştirilirken, İşçi Sigortaları Kurumu’nun ismi Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) olarak değiştirilmiştir (Akbulak vd., 2004: 1-7, Alper vd., 2004: 51-57, Güvercin, 2004:91). İlk başta çalışanların çalışma kollarına ve mesleki durumlarına göre kamu tarafından sağlanan farklı sosyal sigorta kurumları oluşturulmuştur. 1949 yılında 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu ile sivil ve asker tüm kamu görevlilerini sosyal sigorta mevzuatı ile bir araya getirilmiştir. Kendi adına bağımsız çalışanlar için ise 1971 yılında 1479 sayılı kanunla Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (BAĞ-KUR) kurulmuştur (K. Parlak, 2017; Yılmaz, 2007).

Ülkemizde 2006 yılına kadar sosyal sigorta hizmetlerini sunan bu üç kurum 2006 yılında çıkarılan 5502 sayılı Kanun ile tek bir çatı altında toplanarak Sosyal Güvenlik Kurumu’na (SGK) devredilmiştir. Güncel yaşlılık ve emeklilik yaş ve haklarını düzenleyen 31.05.2006 tarihli 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ise 1.10.2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Akbulak vd, 2004). Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi; sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerden oluşmaktadır. Güncel

emeklilik sistemi aşağıdaki yardım ve güvenlik türlerinden oluşmaktadır.

Emekli Sandığı

Türkiye’de modern anlamda kurulan ilk sosyal güvenlik kurumu T.C. Emekli Sandığı’dır. 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu ile emeklilik halleri 4 grupta toplanmıştır. Bunlar; isteğe bağı emeklilik, re’sen emeklilik, yaş haddinden emeklilik ve malulen emekliliktir (Akbulak vd, 2004).

İsteğe bağı emeklilikte, 08.09.1999 tarihine kadar 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun 205. maddesine göre; *kadınlarda 20, erkeklerde ise 25 fiili hizmet yılını dolduranlar istedikleri tarihte emekliliğe hak kazanabilmekteydiler.* Sosyal güvenlik reformu olarak bilinen 5434 sayılı kanunda 08.09.1999 tarih ve 4447 sayılı kanun ile *“kanunun yürürlüğe girdiği 08.09.1999 tarihinden sonra memuriyete başlayan kadınların 58, erkeklerin 60 yaşını ve 25 fiili hizmet sürelerini doldurdıkları takdirde bu haktan yararlanabilecekleri, anılan tarihte 20 hizmet yılını doldurmuş kadın iştirakçiler ile 25 hizmet yılını doldurmuş erkek iştirakçilerin yaş kaydı aranmaksızın istedikleri tarihte, henüz hizmet süresini (20 veya 25 yıllık hizmet süresini) tamamlamamış olanların ise hizmet sürelerine geçiş sürecinde tabi oldukları yaşlarını doldurmaları şartıyla” emekliliğe hak kazanacakları hükmü getirilmiştir (4447 S.K., 1999).*

23.05.2002 tarihinde ise 4759 sayılı kanun ile 5434 sayılı kanunun 205. maddesi yeniden düzenlenmiştir. Düzenleme sonucunda 5434 sayılı kanunun 205. maddesi; *“kanunun yürürlüğe girdiği tarihte; (4447 sayılı kanunun yürürlük tarihi olan 08.09.1999 tarihinde) kadın iştirakçilerden 20, erkek iştirakçilerden 25 fiili hizmet yılını dolduranların istekleri üzerine emekli aylığına bağlanırlar. 39’uncu maddenin (e) ve (f) fıkraları kapsamına girenler² 25 fiili hizmet yılını ve yukarıdaki yaşları doldurmaları halinde emekli aylığına bağlanır. 32’inci madde gereğince fiili hizmet sürelerine zam yapılanların bu maddede belirtilen yaş hadlerinden hizmetlerine eklenen fiili hizmet süresi zammı kadar indirim yapılır.”* şeklini almıştır. Bu maddeye göre iştirakçilerin istekleri üzerine emekli olabilmeleri için zorunlu fiili hizmet sürelerini tamamlamış ve 23.05.2002

---

²5434 sayılı kanunun 39 maddesi (e) ve (f) fıkraları;

e) TSK mensupları; ahlak, yetersizlik, disiplin sebepleriyle sicilleri veya As.Mah. kararları üzerine, Ayl. Bağı için 25 yıl ve 61 yaş aranır. f) İştirakçiler (sivil); ahlak ve yetersizlik sebepleriyle sicilleri üzerine Ayl. Bağı için 25 yıl, 61 yaş aranır.

tarihindeki hizmet sürelerine göre tabi oldukları yaşlarını doldurmaları gerekmektedir. Zorunlu fiili hizmet süresini dolduran iştirakçi istifa ederek görevinden ayrıldığında diğer sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi çalışmamış olmak şartıyla yaşlarını doldurmaları halinde emekli olabilirler (4759 S.K., 2002).

31.05.2006 tarihli 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile emeklilik veya yaşlılık sigortasından sağlanan haklar daha önceki kanunlarda olduğu gibi, emeklilik yaşı ve aylık bağlanmasına ilişkindir. Son çıkan bu kanunun 28. maddesinde 2008 yılının Nisan ayında 5754 sayılı Kanun ile değişiklik yapılarak, ilk defa bu kanunla sigorta kapsamına alınacak kadınların 58, erkeklerin ise 60 yaşını doldurmuş olmaları ve en az 9000 gün malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması şartı getirilmiştir (Erol, 2011: 57).

T.C Emekli Sandığı kanununda isteğe bağlı emeklilik dışında bahsi geçen bir diğer emeklilik türü re'sen emekliliktir. Kişilerin isteğine bakılmaksızın kurumlarınca yapılan zorunlu emeklilik işlemi re'sen emeklilik olarak adlandırılır. İştirakçiler, 30 yıl fiili hizmet süresini doldurması halinde kurumlarınca gerek görülen durumda emekliliğe sevk edilebilirler. Yaş haddinden emeklilik ise, kanun ile belirlenen yaş hadlerinin doldurulması halinde kurumlarca isteğe bakılmaksızın yapılan re'sen emeklilik işlemidir. Son olarak malulen emeklilik, iştirakçilerin vücutlarında meydana gelen hasar ve tedavisi olmayan hastalıklar sebebiyle görevlerine devam edememeleri halinde uygulanan emeklilik işlemidir (Akbulak, vd., 2004: 28-29). 5510 sayılı kanunun 4. Maddesinin c bendi kapsamındaki kamu çalışanları, çalışma güçlerinin en az % 60'ını veya vazifelerini yapamayacak şekilde meslekte kazanma gücünü kaybettiği Kurum Sağlık Kurulunca tespit edildikleri takdirde malûl sayılmaktadırlar (5510 S.K., 2006: 9800).

Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK)

Bir veya birkaç işveren tarafından çalıştırılanlar 506 sayılı kanuna göre sigortalı sayılırlar. İş kazaları ve meslek hastalıkları sigortası, hastalık sigortası, analık sigortası, malullük sigortası, yaşlılık sigortası ile ölüm sigortası türleri bulunmaktadır. 1999 yılında 4447 sayılı kanun ile birlikte 9000 gün (25 yıl) prim ödenmesi ve yaş haddini doldurması halinde kişi emekli aylığı hakkı kazanır (Akbulak vd., 2004: 28-29; Alper vd., 2004: 51-57).

31.05.2006 tarihli ve 5510 sayılı yasada 4. maddenin (a) bendine giren ve ilk defa bu kanunla sigortalı sayılan hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından

çalıştırılanlar için prim gün sayısının 7200 gün olarak uygulanması kararlaştırılmıştır. Yaş şartı ise kamu çalışanlarında olduğu gibi kadınlar için 58, erkekler için 60'tır (5510 S.K., 2006: 9803).

5510 sayılı yasada, hizmet akdi ile bir işveren için çalışan bireylerin malül sayılabilmeleri de çalışma gücünün veya iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az % 60'ını kaybettiği Kurum Sağlık Kurulunca tespit edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Malüllük aylığına hak kazanmak için de minimum prim gün sayısı 7200'dür (5510 S.K., 2006: 9800).

Bağ-Kur

BAĞ-KUR kendi adına bağımsız çalışanlar ve ailelerine hizmet vermektedir. 1479 sayılı kanuna göre zorunlu sigorta, 2926 sayılı kanuna göre tarım sigortası ve 2229 sayılı kanuna göre isteğe bağlı sigorta türleri bulunmaktadır. 1999 yılında 4447 sayılı kanun ile birlikte 9000 gün (25 yıl) prim ödenmesi ve yaş haddini doldurması halinde kişi emekli aylığı almaya hak kazanmaktadır (Akbulak vd., 2004: 28-29).

31.05.2006 tarihli ve 5510 sayılı yasada 4. maddenin (b) bendine giren ve ilk defa bu kanunla sigortalı sayılan kişiler için prim gün sayısının 9000 gün olarak uygulanması kararlaştırılmıştır. Yaş şartı ise kamu çalışanlarında olduğu gibi kadınlar için 58, erkekler için 60'tır (5510 S.K., 2006: 9800). *4. maddenin (b) bendine giren kişiler köy ve mahalle muhtarları ile hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına bağımsız çalışan; 1) Ticarî kazanç veya serbest meslek kazancı nedeniyle gerçek veya basit usûlde gelir vergisi mükellefi olanlar, 2) Gelir vergisinden muaf olup, esnaf ve sanatkâr siciline kayıtlı olanlar, 3) Anonim şirketlerin yönetim kurulu üyesi olan ortakları, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerin komandite ortakları, diğer şirket ve donatma iştiraklerinin ise tüm ortakları, 4) Tarımsal faaliyette bulunanlardır (5510 S.K., 2006: 9786).* Malüllük aylığı için ise hak sahibi kişiler ise hizmet akdi ile bir işverenin altında çalışanlarda olduğu gibi meslekte kazanma gücünün en az % 60'ını kaybettiği Kurum Sağlık Kurulunca tespit edilenlerdir. Ancak minimum ödenmesi gerek prim gün sayısı kamu çalışanları için de geçerli olan 9000 gündür.

Özetle 5510 sayılı yasa kamu çalışanları, kendi hesabına çalışanlar ve hizmet akdi ile bir işveren için çalışanların tümünü genel sigortalı kabul ederek, tek bir kanun ile eskiden emekli sandığı, BAĞ-KUR ve SSK'lı kabul edilen bireylerin yaşlılık ve malüllük aylığı

alma şartlarını belirlemiştir. Eğer bu 3 grup için belirtilen prim ödemeleri sağlanırsa kadınlar için 58, erkekler için 60 yaş emeklilik ya da yaşlılık aylığına hak kazanma yaşıdır. Aksi halde bazı yaş şartları uygulanmaktadır (5510 S.K., 2006: 9803). *1/1/2036 ilâ 31/12/2037 tarihleri arasında kadın için 59, erkek için 61, 1/1/2038 ilâ 31/12/2039 tarihleri arasında kadın için 60, erkek için 62, 1/1/2040 ilâ 31/12/2041 tarihleri arasında kadın için 61, erkek için 63, 1/1/2042 ilâ 31/12/2043 tarihleri arasında kadın için 62, erkek için 64, 1/1/2044 ilâ 31/12/2045 tarihleri arasında kadın için 63, erkek için 65, 1/1/2046 ilâ 31/12/2047 tarihleri arasında kadın için 64, erkek için 65, 1/1/2048 tarihinden itibaren ise kadın ve erkek için 65 yaş emeklilik ya da yaşlılık aylığına hak kazanma yaşıdır.*

Bu değişikliklerin amacı erken yaşta emeklilik yerine bireylerin daha fazla süre çalışmaları ve sigortalıların sistemde daha uzun süre durmasıdır (Yılmaz, 2007: 129-130; Alper, 2011; Gökbayrak, 2010: 186). Türkiye’de emeklilik ile ilgili son kanuna göre ilk kez bir sigorta koluna bağlanan kadınların asgari 58 ve erkeklerin asgari 60 yaşına ulaştıklarında emekli olacakları düşünöldüğünde ve ortalama yaşam süresi dikkate alındığında, kadınların sadece ortalama 18 yıl, erkeklerin ise ortalama 11 yıl emeklilik dönemi geçirdiği söylenebilir.

5510 sayılı yasaya göre 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (a) ve (b) bentleri kapsamındaki sigortalılar (hizmet akdi ile çalışanlar ile kendi hesabına çalışanlar) ile aynı fıkranın (c) bendi kapsamındaki kamu çalışanlarının emeklilik/yaşlılık aylığı; *“ortalama aylık kazançları ile aylık bağlama oranının çarpımı sonucunda bulunan tutardır.”* Kanunda ortalama aylık kazanç; *“sigortalının her yıla ait prime esas kazancının, kazancın ait olduğu yıldan itibaren aylık talep tarihine kadar geçen yıllar için, her yıl gerçekleşen güncelleme katsayısı ile güncellenerek bulunan kazançlar toplamının, itibarî hizmet süresi ile fiilî hizmet süresi zammı hariç toplam prim ödeme gün sayısına bölünmesi suretiyle hesaplanan ortalama günlük kazancın otuz katı”* olarak belirtilmişken, aylık bağlama oranının, *“sigortalının malüllük, yaşlılık ve ölüm sigortalarına tâbi geçen toplam prim ödeme gün sayısının her 360 günü için % 2 olarak uygulanacağı”* bildirilmiştir. Bu hesaplamada 360 günden eksik süreler orantılı olarak dikkate alınırken, aylık bağlama oranı %90’ı geçememektedir (5510 S.K., 2006: 9805).

Ulusal yazında uygulamaya geçen son reformdaki yeni hesaplama sistemiyle emekli aylığının azaldığını ve böylece reformla hedeflenen yoksulluğa karşı etkin korumanın istenildiği gibi sağlanamadığını belirten çalışmalar mevcuttur (Güzel, 2009; Arabacı ve

Alper, 2010). Bu tez çalışması detaylı mikro veriler ile hanehalkı düzeyinde daha önce ampirik olarak araştırılmamış bir konuyu ele alarak nitel çalışmalarda belirtildiği gibi emeklilik ve yaşlılık ödeneklerinin yaşlı yoksulluğunu artırıp artırmayacağı ampirik olarak test edecektir.

Emekli Sandığı, BAĞ-KUR ve SSK gibi prim ödemeli emeklilik sistemlerine tabi olan bireylerin aldıkları emekli maaşlarının yanı sıra Türkiye’de yaşlılar prim ödemesi yapmadan sosyal yardım ve harcamalarla da desteklenmektedirler. Tüm yapılan sosyal koruma harcama kalemleri ile birlikte emekli/yaşlılara yönelik yapılan sosyal koruma harcamalarının miktarı ve her bir kalemin genel toplam içerisindeki payı Tablo 1.4’te gösterilmiştir.

Tablo 1.4. Sosyal Koruma Harcamaları (Milyon)

Sosyal Koruma Harcamaları	2016		2017	
	Harcama	%	Harcama	%
Sosyal koruma harcamaları toplamı	336520	100,0	382639	100,0
İdari masraf ve diğer harcamalar	5744	1,7	7108	1,9
Sosyal koruma yardımları	330776	98,3	375531	98,01
Hastalık/Sağlık Bakımı	91330	27,1	103077	26,9
Engelli/Malül	11982	3,6	13317	3,5
Emekli/Yaşlı	162139	48,2	185036	48,4
Dul/Yetim	39615	11,8	44684	11,7
Aile/Çocuk	12319	3,7	14891	3,9
İşsizlik	8172	2,4	8672	2,3
Sosyal dışlanma	5218	1,6	5853	1,5

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu, 2016 ve 2017 yılı verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir. Not: %, her bir kalemin sosyal koruma harcamaları içerisindeki payını göstermektedir.

Tablo 1.4’de gösterildiği gibi, Sosyal Güvenlik Kurumu 2016 ve 2017 yıllarında sosyal koruma harcamaları kapsamında en yüksek harcamayı sosyal koruma yardımları için yapmıştır. Sosyal koruma yardımlarının ardından en yüksek harcamanın yapıldığı kalem emekli ve yaşlılara yapılmış olup, tutarlar 2016 yılında 162.139 milyon, 2017 yılında ise 185.036 milyondur. Sosyal koruma harcama kalemlerinin gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) içindeki payları ise Tablo 1.5’de gösterilmiştir. Sosyal koruma harcama toplamının GSYH’daki payının 2016 yılında %12,9 olduğu 2017 yılında ise bir azalış kaydederek %12,3’e düştüğü görülmektedir. Sosyal Koruma harcamaları kalemlerinden GSYH içerisinde en yüksek 2. paya sahip olan emekli ve yaşlılara yönelik yapılan harcamaların oranı 2016 ve 2017 yıllarında sırasıyla %6,2 ve %6,0 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1.5. Sosyal Koruma Harcamalarının GSYH'a Oranı (%)

Sosyal Koruma Harcamalarının GSYH'a Oranı	2016	2017
Sosyal koruma harcamaları toplamı	12,9	12,3
İdari masraf ve diğer harcamalar	0,2	0,2
Sosyal koruma yardımları	12,7	12,1
Hastalık/Sağlık Bakımı	3,5	3,3
Engelli/Malül	0,5	0,4
Emekli/Yaşlı	6,2	6,0
Dul/Yetim	1,5	1,4
Aile/Çocuk	0,5	0,5
İşsizlik	0,3	0,3
Sosyal dışlanma	0,2	0,2

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu 2016 ve 2017 yılı verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

1.2.2. Dünya’da Emeklilik Sistemleri ve Yaşlılık Ödeneklerinin Durumu

Emekli aylıkları düşünülenin aksine ekonomik ve politik düşüncenin yarattığı oldukça yeni bir gelişmedir. Özellikle, yaşlılık ve malülen emekli olmayı kapsayan devlet temelli emeklilik sistemleri, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında gelişen nispeten modern yapılardır. 17. ve 18. yy’larda bazı ülkelerdeki Protestan kiliseleri tarafından tanıtılan dul ve yetim maaşları, ABD, Latin Amerika ve Avrupa’da savaşlar sonrası askerlere ve ordu mensuplarına verilen sakatlık ve yaşlılık aylıkları sayılmazsa, bugün tüm dünyada yaygın olan zorunlu devlet temelli emeklilik sistemlerinin 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ortaya çıktığı söylenebilir.

1889’da Almanya’da Şansölye Otto von Bismarck tarafından “Yaşlılık ve Engellilik Yasası” kabul edilmiştir. Bu yasa, tüm çalışanları kapsamamış olsa bile (1889’da 70 yaş ve üstü olanları içine almazken, 1916’da daha da daraltılarak 65 yaş üstünü de kapsamamıştır) işçiler için tam teşekküllü emeklilik sistemi olarak kabul edilmektedir. Büyük Britanya’da 70 yaş ve üzeri bireyler bu hakkı 1908 tarihli “Yaşlılık Aylığı Yasası” ile kazanmıştır.

Aslında tarihte yaşanan 3 önemli süreç emeklilik sistemlerinin doğuşunun temelini oluşturmaktadır. Birincisi, sanayi devrimidir. Devrim daha önce küçük mülk sahibi sınıfların proleterleşmesini beraberinde getirmiş ve bir işçi sınıfının doğmasına neden olmuştur. İnsanlar kapasiteleri ve verimlilikleri el verdiğince elde ettikleri kazançlarını yaşlılık ve hastalık durumunda elde edemediklerinde bir emeklilik sistemine ihtiyaç duyulmuştur. Emeklilik sistemlerinin doğmasına neden olan ikinci önemli süreç bireylerin yaşam ömürlerinin uzamaya başlamasıdır. İnsani gelişmişlikle birlikte bireylerin uzun yıllar yaşaması ve hayatta kalma olasılıklarının artması mümkün olmuştur. Emeklilik

sistemlerinin doğmasının üçüncü önemli nedeni ise, modernleşme ve kentleşme ile birlikte kalabalık, yaşlı bireylerin de içinde yaşadığı ailelerin tersine, daha küçük çekirdek ailelere dönüşün başlamış olmasıdır. Bir bakıma, yaşlılık sigortasının aile temelli sistemlerinin bozulduğu söylenebilir.

Bu nedenle, yıllar itibarıyla sanayileşme, kentleşme, ekonomik büyüme ve devletin sosyal koruma ve demokrasideki rolünün önemsenmesi ile emeklilik sistemleri ortaya çıkmıştır. Genel devlet genişlemesi ile daha da arttı. 1930'lara kadar daha çok evrensel olmayan emeklilik sistemleri ile karşılaşıldıysa da, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra evrensel sistemlere doğru bir yönelme olmuştur. İngiltere'de 1946 tarihli Ulusal Sigorta Yasası, sosyal güvenliğe tamamen evrensel bir nitelik kazandırmıştır. 1948 yılında ortaya çıkan Ulusal Yardım Yasası, 1834 tarihli Yoksulluk Yasa'sının yerine gelmiş ve ulusal çapta sigortasını ödemeyenlere asgari gelir sağlanmıştır. Emeklilik planları, ABD'de II. Dünya Savaşı sırasında popülerlik kazanırken, Latin Amerika'daki emeklilik sistemlerinin oluşmasına savaş öncesi Uruguay, Arjantin ve Şili öncülük etse de, tam anlamıyla evrensel yasalar ancak 1950'ler ve 1960'larda sadece kentte çalışanlar için tam anlamıyla oturtulabilmiştir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde 1950'lerde ancak Güney Afrika ve özellikle Doğu Asya'da emeklilik sistemlerine ilişkin gelişmelerin 1950'lerden sonra ortaya çıktığı söylenebilir. Arap ülkeleri de emeklilik sistemlerinin geç geliştiği ülkelerdendir (ILO, 2014).

	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Orta Avrupa ve Baltık											
Batı Avrupa											
Latin Amerika											
Orta Asya ve Uzak Doğu Avrupa											
Kuzey Amerika											
Karayip											
Orta Doğu ve Kuzey Afrika											
Doğu Asya ve Pasifik											
Sahra Altı Afrika											
Güney Asya											

Kaynak: ILO, 2014

Şeki 1.4. Bölgelere Göre İlk Sosyal ve Yaşlılık Emeklilik Yasasının Kabulü

Resmi emeklilik yaşlarının yükseltilmesinde ve emeklilik standartlarında gözle görülür bir ilerleme kaydedilmiştir. Gelişmiş ülkelerdeki emeklilerin çoğunluğu, ortalama nüfus kadar iyi emeklilik süreci yaşamaktadır. Bunun sebebi bugünkü emeklilerin çoğunun geçmiş iş yaşamlarında aktif çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Bugün çalışmaya başlayan kişiler “yaşam için iş” yada yaşam için kariyer” fikrine sahip değildirler.

Bazı insanlar, emeklilik yaşı ne kadar yüksek olursa olsun, sağlık sıkıntısı nedeniyle erken emekli olmak zorunda kalırlar. OECD ülkelerinde bazı işçiler sağlık nedenleriyle resmi emeklilik yaşına gelmeden önce işgücü piyasasını terk ediyor. Ancak resmi ve etkin emeklilik yaşları arasındaki boşluk giderek azalmaktadır. Ortalama işgücü piyasasından çıkış yaşı, bazı ülkelerde normal emeklilik yaşlarının önemli ölçüde altında kalmaktadır. Kore, Meksika, İzlanda ve Japonya'da işgücü piyasasında en uzun süre çalışanlar; Erkekler en erken Fransa ve Belçika'dan çıkarken, kadınlar en erken Slovak Cumhuriyeti, Polonya ve Slovenya'dan ayrılıyor.

Bazı ülkelerin emeklilik sistemlerine ve emeklilik yaş sınırlarına örnek vericek olursak; Almanya'da emeklilik sisteminin karşılığı olmayan yardım, kamu dayanaklı sistem, prime ile ilgili yapı ve belirli bir katkıyı temel alan sosyal sigorta temelli bir sistemden oluştuğu bilinmektedir. Alt tabakasında sosyal yardımlar, üst tabakasında ise, çalışmaya ve özel sistem ile ilgili emeklilik rejimi bulunmaktadır (Bode, 2007: 706). Sonuçta ise, emeklilik sisteminin içinde bulunmayan birey, gelir testine tabi tutularak muhtaçlığın gerçekliğine bakıldıktan sonra sosyal yardım almaya hak kazanabilmektedir (Taşçı, 2010: 190-191). Almanya'da emeklilik yaş sınırı 1947 öncesi doğumlular için 65'tir. Ancak 1947 ile 1964 arasında doğanlar için bu yaş sınırı, 2012 yılından 2029 yılına kadar Demografik Gelişmeye Uyarlama ve Yasal Emeklilik Sigortasının Finansman Temelini Güçlendirme Yasası kapsamında 65'ten 67'ye kademeli olarak yükseltilmiştir. 1964 sonrası doğumlular için 67 yaş olarak uygulanmaktadır. Ayrıca, mevcut yaşı 65 olan ve yaş itibarıyla normal emeklilik sınırını dolduran ve 5 yıllık prim ödeyen sigortalılar yaşlılık aylığına hak kazanmaktadır (Duman, 2014).

Arjantin'de emeklilik sisteminin iki ana bileşeni vardır. Bunlar temel ve ek sosyal sigorta bileşenidir. Temel ve ek sosyal sigorta emeklilik için emeklilik yaşı; en az 30 yıllık hizmeti olan erkeklerde 65, kadınlar için 60'tır. Sigortalı, prim ödeme şartını yerine getirmek için, emeklilik yaşından sonra iki yaşını, eksik primlerin bir yılı için ikame edebilir.

Avustralya'da kadın ve erkekler için yaşlılık aylığı 65 yaşından itibaren ödenir. Emeklilik yaşı 2017'den 2023'e kadar her iki yılda altı ay artıp, 2023 yılına kadar 67'ye ulaşacaktır. Ek ödeme yardımlarının geri çekilmesi için asgari yaş, 1 Temmuz 1960 tarihinden önce doğanlar için 55 yıldır, ancak bu tarihten sonra doğanlar için kademeli olarak artar, böylece 30 Haziran 1964 tarihinden sonra doğanlar için asgari yaş 60'tır.

Avusturya'da emeklilik sistemi, düşük gelirli emekliler için gelir testi yapılan bir kamu düzeninden oluşmaktadır. Normal emeklilik yaşı erkekler için 65 ve kadınlar için 60'dır. Kadınların emeklilik yaşı 2024-2033 yılları arasında 60'tan 65'e çıkacaktır (OECD, 2015).

Çek Cumhuriyeti'nde standart emeklilik yaşı erkekler için 62 yıl sekiz ay ve kadınlar için 61 yıl dört aydır. Standart emeklilik yaşı, herhangi bir üst sınır olmaksızın doğum başına iki ay kademeli olarak artmaktadır. 2019'dan itibaren ise kadınların emeklilik yaşı dört ay, erkeklerin emeklilik yaşı altı ay artıyor (OECD, 2015).

Çin'de normal emeklilik yaşı erkekler için 60, kadınlar için 55 yıldır (Bakkalcı ve Orhan, 2009: 59).

Danimarka'da normal emeklilik yaşı 65 olmakla birlikte, 2019-22 döneminde kademeli olarak 67'ye çıkarılacaktır. Tam bir kamu yaşlılık aylığı 40 yıl ikamet gerektirir.

Hindistan'da normal emeklilik yaşı, en az on yıl prim ödeme şartı ile 58 yıldır. Kazançla ilgili çalışanlar A.B.D. Fonu için emeklilik yaşı 55'tir. 2011 nüfus sayımına göre işgücünün yaklaşık %12'si (veya yaklaşık 58 milyon kişi) çeşitli emeklilik sistemleri kapsamındadır (OECD, 2015).

İngiltere'de normal emeklilik yaşı, erkekler için 65; kadınlar için 60'tır ve emeklilik sistemi iki ayaklı yürütülmektedir. Emeklilik sisteminin birinci ayağında, tam emeklilik maaşına hak kazanabilmek için, en az 44 yıl çalışıp, vergi mükellefi olmak gerekmektedir. Ayrıca sistem içerisinde de, yaşlılıkta emek arzını teşvik edici unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan biri; emekliliğini 65 yaşından sonraya bırakanlar için; her yıl gecikme için emekli aylığı %10,4 artmaktadır (TÜSİAD, 2004: 94). İngiliz emeklilik sisteminin temel özelliklerinden birisi zorunlu temel kamu emeklilik yapısına sahip olmasıdır. Buna göre, bu yapı evrensel yakındır, sabit-oranlı ödeme sistemine sahiptir. Ayrıca İngiltere'deki yaşlılar için sosyal politika alanlarındaki uygulamalardan biri de “yaşlı köyleri” uygulamasıdır.

İngiltere’de yaşlılar için özel olarak oluşturulmuş olan ve “yaşlılar köyü” olarak adlandırılan özel bölgeler bulunmaktadır. Burada kurumsal anlamda kendileriyle ilişkide olan profesyonellerle daha yakın irtibatta bulunan, yaşlı bireyler yaşamaktadırlar. Aynı zamanda, kendilerine ait kararları kendileri alabilecek durumdadırlar (Taşçı, 2010: 192).

İspanya’da kamusal emeklilik sistemi, kazanca dayalı primli sistem ve gelir testi belirlenenlere primsiz sistem şeklinde yürütülmektedir. Primli sistem, tüm çalışan ve serbest çalışanlar için zorunludur (Pensionfundsonline, 2016). Çalışanların ücretlerinin %4,7’si ve işverenlerin %23,6 primiyle karşılanmaktadır. Sosyal güvenlik sistemine kayıtlı 67 yaşındaki en az 38 yıl 6 ay süreyle sosyal güvenlik primlerini ödemiş istihdamdan ayrılmış olanlar, emeklilik ödeneği alma hakkına sahiptir. Primsiz sistem ise, 65 yaş ve üstünde, yeterli miktarda emekli ödeneğine sahip olmayan veya primli emekli aylığı olmayan bireylere verilmektedir (K. Parlak, 2017).

İtalya 2007’de “emeklilik reform planını” uygulamaya koymuştur. Bunun sonucunda emeklilik yaşı kademeli olarak yükseltilmektedir. Tanımlanmış prim esaslı sistem uygulanmaktadır. Verilecek emekli aylığı, kişinin çalışma hayatı boyunca kişisel hesabına yatırılan ve çalışma hayatını değerlendirilen primlerin dönüşüm katsayısı ile çarpılması sonucu bulunmaktadır. Yaşa ve yaşam beklentisine bağlı olarak her 10 yılda bir dönüşüm katsayısı yeniden düzenlenmektedir. Dolayısıyla emekli aylığı kişinin hesabında biriken miktara, emekli olduğu yaşa ve yaşa göre değişkenlik gösteren yaşam beklentisine bağlı olarak belirlenmektedir (Genç, 2009). Erkekler için 65, kadınlar için 60 olan emeklilik yaşı, 2012 reformu ile aşamalı olarak artırılabacaktır. Emeklilik yaşı, yaşa göre yaşam beklentisiyle otomatik olarak 2019 yılına kadar her üç yılda bir ve 2021 itibariyle her iki yılda artırılmıştır (K. Parlak, 2017).

Japonya’da emeklilik sisteminin yapısı iki aşamalıdır. Birinci aşamada Ulusal Emeklilik Planı bulunmaktadır. Emeklilik Planı 1959 yılında kurulmuş olup, 20-59 yaş arasında çalışan ya da çalışmayan yetişkin bireyleri kapsayan bir programdır. İkinci aşamada Çalışan Emeklilik Sigortası bulunmaktadır. Çalışan Emeklilik Sigortası ise, hükümet tarafından özel ve kamu çalışanlarını kapsayan bir programdır (Liu, 2000: 100). Japonya’da zorunlu emeklilik yaşı 65 olup, ayrıca erken emeklilik yada yaşlıların kısmi zamanlı çalıştırılması açısından politikalar geliştirilmiştir. İşçiler istedikleri taktirde 60 yaşına geldiğinde emekli olabilmekte, 64 yaşına gelinceye kadar da yarım yaşlılık aylığı alabilmektedir (Tuncay, 2012: 96).

Yunanistan'da 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren 4.500 günden az (15 yıla eşdeğer) primi olan kadın ve erkekler için emeklilik yaşı 67'dir. 12.000 iş günü (40 yıl) prim kaydı olan işçiler 62 yaşında tam emeklilik parası ile emekli olabilir. Zorlu veya hijyenik olmayan mesleklerde çalışan kişiler ile bağımlı veya engelli çocukları olan kadınlar için imtiyazlar vardır. Asgari yaşlılık aylığı için 15 yıl prim gerekmektedir. Polonya'da emeklilik yaşı erkekler için 65 yıl üç ay, kadınlar için 60 yıl üç aydır. Emeklilik yaşı 1 Ocak 2013'ten kadınlar için 2040'ta ve erkekler için 2020'ye kadar Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında bir ay artarak her iki cinsiyet için de 67 yıla kadar kademeli olarak artmaktadır. Asgari emekli maaşı için 21 yıllık katkı payı gerekmektedir. Bu yaş 2020 yılına kadar erkeklerde 25 yıla, 2022 yılına kadar ise kadınlarda 25 yıla yükselmektedir (OECD, 2015).

Rusya'da emeklilik yaşı bayanlarda 55, erkeklerde ise 60'tır (Arslan, 2010: 72). Devlet başkanı Vladimir Putin, 2018 yılının haziran ayında emeklilik yaşını erkekler için 60'tan 65'e, kadınlar için ise 55'ten 63'e çıkaran bir tasarı sundu (Işık, 2020: 76).

Türkiye'de ve Dünya'da emeklilik aylıkları GSYH içerisindeki payı Tablo 1.6'da gösterilmiştir. 1980 ile 2015 yılları arasında gösterilen paylara genel olarak bakıldığında neredeyse bütün ülkelerde emekli aylıkları ve yaşlı ödeneklerinin GSYH içerisindeki payının yıllar ilerledikçe yükseldiği görülmektedir. 1980 yılını baktığımızda en yüksek pay Avusturya'da iken 2015 yılında en yüksek pay %16,865 ile Yunanistan' ardından %16,183 ile İtalya'ya aittir. Yıllar içindeki değişim dikkate alındığında en fazla artış yine Yunanistan'da olmuştur. 2015 yılı verilerine göre bir sıralama söz konusu olduğunda Türkiye bu ülkeler içinde 19. sırada yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'nin yıllar içindeki değişimine bakacak olursak 1980 ile 2015 yılları arasında %6'lık bir artış söz konusudur.

Tablo 1.6. 1980-2005 Yılları Arası Emekli Aylıkları ve Yaşlı Ödeneklerinin GSYH İçerisindeki Payı

ÜLKELER	Ülke Adlarının Kısaltması	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015
AVUSTRALYA	AUS	3,593	3,399	3,08	4,344	4,68	3,746	3,766	4,327
AVUSTURYA	AUT	10,358	11,275	11,273	12,206	11,889	11,948	12,961	13,304
BELÇİKA	BEL	8,744	9,146	8,949	9,177	8,751	8,884	9,839	10,709
KANADA	CAN	3,127	3,821	4,215	4,626	4,186	4,023	4,295	4,698
ÇEK CUMHURİYETİ	CZE	-	-	5,574	5,86	6,863	6,69	8,092	8,084
DANİMARKA	DNK	5,685	5,486	6,099	7,232	6,307	6,456	7,162	8,13
FİNLANDIYA	FIN	5,423	7,242	7,158	8,558	7,419	8,076	9,793	11,421
FRANSA	FRA	9,221	10,26	10,37	11,737	11,43	11,98	13,222	13,909
ALMANYA	DEU	10,385	10,288	9,469	10,279	10,813	11,08	10,619	10,084
YUNANİSTAN	GRC	5,167	8,278	9,48	9,204	10,153	11,36	14,198	16,865
MACERSTAN	HUN	-	-	-	-	7,433	8,329	9,574	9,198
İZLANDA	ISL	-	-	2,223	2,396	2,098	1,933	1,576	2,073
İRLANDA	IRL	5,018	5,402	4,752	4,255	2,926	3,166	4,883	3,593
İTALYA	ITA	8,565	10,772	11,374	13,094	13,489	13,701	15,441	16,183
JAPONYA	JPN	3,73	4,549	4,718	5,873	7,002	8,084	9,605	9,369
GÜNEY KORE	KOR	-	-	0,747	1,159	1,346	1,466	2,056	2,915
LÜKSEMBURG	LUX	8,68	8,162	7,809	8,438	7,12	7,837	7,996	8,362
MEKSİKA	MEX	-	0,167	0,44	0,599	0,769	1,04	1,638	2,233
HOLLANDA	NLD	5,99	5,808	6,305	5,416	4,673	4,722	4,997	5,372
YENİ ZELANDA	NZL	6,969	7,348	7,204	5,546	4,849	4,172	4,558	4,933
NORVEÇ	NOR	4,474	4,63	5,539	5,4	4,702	4,764	5,166	6,568
POLONYA	POL	-	-	5,032	9,221	10,471	11,275	11,054	-
POTEKİZ	PRT	3,672	4,015	4,825	7,1	7,821	10,014	11,989	13,342
SLOVAKYA	SVK	-	-	-	6,18	6,258	6,042	6,793	7,339
İSPANYA	ESP	6,058	7,339	7,707	8,771	8,419	7,934	9,103	11,015
İSVEÇ	SWE	6,685	7,191	7,292	7,851	6,886	7,218	7,306	7,168
İSVİÇRE	CHE	5,48	5,601	5,149	6,08	6,023	6,152	6,08	6,486
TÜRKİYE	TUR	0,276	0,262	0,698	0,56	3,908	6,048	7,413	7,099
İNGİLTERE	GBR	5,253	5,279	4,473	4,646	4,799	5,047	6,288	6,238
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	USA	5,956	6,018	5,825	6,024	5,635	5,716	6,625	7,053
ŞİLİ	CHL	-	-	7,995	6,685	4,99	3,69	3,387	2,898
ESTONYA	EST	-	-	-	-	6,011	5,293	7,585	7
İSRAİL	ISR	-	-	-	4,522	4,508	4,684	4,775	4,777
SLOVENYA	SVN	-	-	-	-	10,325	9,721	10,967	11,144
OECD ORTALAMASI	OECD	5,534	6,071	6,128	6,659	6,591	6,669	7,636	7,468
LETONYA	LVA	-	-	-	-	8,654	5,476	9,284	7,021
LİTVANYA	LTU	-	-	-	-	7,069	5,698	7,664	6,685

Kaynak: 2019 yılı OECD.Stat verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Gayri safi yurtiçi hasılanın içinde sosyal güvenlik harcamalarının payı gelişmiş ülkelerde çok farklılık göstermemektedir. Ancak, finansman ve idari düzenlemeler açısından farklılıklar göstermektedir. Dünyanın genelinde temel olarak üç farklı sosyal güvenlik modeli uygulanmaktadır. Bunlar; dağıtım sistemi, meslek grupları sistemi ve bireysel tasarruf hesapları sistemidir.

2. BÖLÜM

2. YOKSULLUK KAVRAMI VE ÖLÇÜMÜ

2.1. Yoksulluğun Tanımı ve Türleri

Yoksulluğun sözlük anlamı; bireylerin yeterli miktarda parasının olmaması ve rahat bir yaşam için gerekli olan araçlardan yoksun olmasıdır (Arpacioğlu vd., 2015: 61). Bugünkü kullanıldığı haliyle terim olarak ilk 1901 yılında Seebohm Rowentree tarafından; toplam gelirin; biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yeme, giyinme ve barınma gibi asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi olarak tanımlanmıştır.

Kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan ihtiyaçlar, topluma, çevreye ve şartlara göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle yoksulluk, içinde bulunulan durum ile standartta olması gereken durumun karşılaştırılması ile ortaya çıkmaktadır (Aktan ve Vural, 2002; Arpacioğlu vd., 2015: 61). Yıllar içerisinde Rowentree gibi William Beveridge, Ronald Henderson gibi birçok isim yoksulluğu farklı şekillerde tanımlamış, her biri yoksulluğa yeni bir bakış açısı getirmişlerdir.

Rowentree yoksulluğu tanımlarken birincil ve ikincil yoksulluk olarak ikiye ayırmıştır. Birincil yoksulluk, kişinin temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için yeterli parasının bulunmamasıdır. İkincil yoksulluk, temel gereksinimlerine ek harcamalar yapabilmesi için yeterli paranın bulunmamasıdır (Riddell, 2004: 1). Rowentree'nin bu yaklaşımı ile yoksulluğun iki türü olan *mutlak* ve *görelî* yoksulluğun ilk temelleri atılmıştır. Aslında mutlak yoksulluk terimi ilk olarak, 1870 yılında il eğitim müdürlükleri tarafından İngiltere'de çıkarılan "İlkokullar Yasası" çerçevesinde ailelerin eğitim harcını ödeme güçlüklerinin tasviri amacıyla kullanılmıştır (Yılmaz, 2014: 9). Daha sonra 1880'li yıllarda Charles Booth tarafından temel ihtiyaç maddelerine erişilebilecek maddi yeterliliğin bulunmaması olarak tanımlanmıştır. Seebohm Rowentree, Booth'un yaklaşımını geliştirerek mutlak yoksulluğun kişilerin elde ettiği kazançların, biyolojik varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan yeme, barınma, giyinme gibi fiziki ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeyde olması olarak tanımlamıştır (Field, 1983: 51; Lister, 2004: 21; Yılmaz, 2014: 9). William Beveridge'e göre ise yoksulluk, çalışan kişinin yiyecek, giyecek, yakıt ve kira gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için gereksinim duyduğu en düşük gelir seviyesidir. Ronald Henderson yoksulluğu göreceli bir kavram olarak ele almıştır. Yoksulluğun, minimum yaşam standartının altında bir yaşam sürdürmek olduğunu

savunmaktadır. Ayrıca minimum yaşam standartının belirlenmesinin çok zor olduğunu, farklı yaşam tarzları ve değerlerinin olması nedeniyle kişiden kişiye farklılaştığını belirtmiştir (Saunders, 2004: 5).

Görelî yoksulluk, yoksulluk kavramının mutlak yoksullukla açıklanmakta işlevsiz kalmasıyla ortaya çıkmıştır. Adam Smith'e göre görelî yoksulluk, kişinin temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilmesi ancak imkânlarının yetersizliği yüzünden toplumun genel refah seviyesinin altında kalıp ve sosyal açıdan topluma katılım sağlayamamasıdır. Townsend'e göre bireyin yaşam biçiminin ortalama yaşam biçiminden düşük olması kişinin görelî yoksulluğunu göstermektedir (Marshall, 1999: 825-826; Şenses, 2013: 91).

Görelî yoksulluk, toplumdaki mevcut durum değerlendirilerek tanımlanmaktadır. Bireysel olarak değerlendirildiğinde, bireyler arası gelir farklılıklarından yani bir bireyin diğer bireye göre daha az gelir elde etmesinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal olarak değerlendirildiğinde ise, toplum tarafından yaygın olarak yapılan etkinliklere katılma imkânının ve yaşamdan zevk almayı sağlayacak kaynakların mevcut olmamasından kaynaklanmaktadır (Demirbilek, 2005: 250; Yılmaz, 2014:11).

Mutlak yoksulluk yaklaşımına yapılan eleştirilerden çıkarımlarda bulunularak zaman içinde görelî yoksulluk yaklaşımı geliştirilmiştir. Görelî yoksulluk kavramı farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha çok gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanır (Dumanlı, 1995: 213). Mutlak yoksulluk kavramına göre bir toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir oysa görelî yoksulluk kavramına göre yoksulluk bir eşitsizlik olgusudur ve her toplumda yoksul olan bir kesim olacaktır (Şenses, 2013: 92; Doğan, 2014: 11).

Mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk, yoksulluğu maddî yoksunluk ya da gelir yoksunluğu olarak görmektedir. Yoksulluğu ölçen sayısal ölçekler farklılaşmakta ancak hepsi yoksulluğu gerekli miktarda gelir elde edememe, maddî varlığa sahip olamama ya da harcama yapamama olarak tanımlamaktadır. Örneğin Dünya Bankası yoksulluk ölçütlerine göre gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerde 1 dolar aşırı yoksulluk sınırı, gelişmekte olan ülkelerde 2,15 dolar ortalama yoksulluk sınırı, gelişmiş ülkelerde ise 4,3 dolar yüksek yoksulluk sınırıdır (DPT, 2001: 104, Ertem, 2015: 11; İbrişim, 2008: 9). Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise beş yıldan fazla süreyle yoksulluk durumu devam eden bireyleri ya da hanehalklarını "kronik yoksul" olarak tanımlanmıştır (Ertem, 2015: 11). Diğer yandan bazı çalışmalar, milli gelirin toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilen ortalama

gelirin altında gelir elde eden bireyleri yoksul olarak nitelendirmektedir (Yılmaz, 2014: 4).

Oysa Nobel ödüllü iktisatçı Amartya Sen ile birlikte yoksulluk tanımı farklılaşmış ve yoksulluk insani yoksulluk olarak adlandırılmaya başlanmıştır. İnsani yoksulluk kavramı çok boyutlu bir kavram olup; sosyal, fiziksel ve psikolojik olarak farklı faktörleri bünyesinde barındırmaktadır (Mcgillivray ve Noorbakhsh, 2004: 1). Uzun ve sağlıklı bir ömür, bilgiye erişim ve insanca yaşamayı sağlayacak önemli unsurlardan yoksunluk, insani yoksulluğu ifade etmektedir (Riddell, 2004: 5).

Amartya Sen 1985 yılındaki öncü çalışmasında söz ettiği “kapasite (yapabilirlik) yaklaşımı” ile çok-boyutlu yoksulluk (multi-dimensional poverty) kavramını ortaya atmıştır. Sen (1985) yoksulluğu sadece parasal bir eksiklik olarak değil; eğitim, sağlık, özgürlük gibi temel insani haklardan yoksun olma olarak tanımlamıştır. Sen, gelir yoksulluğu ile kapasite yoksulluğunu ayırmıştır. Bu ayırım iki nedenden kaynaklıdır. Birinci neden gelir ile kapasite arasındaki ilişkinin başta toplumsal roller, cinsiyet gibi birçok özel nedene bağlı değişken bir özellik sunmasıdır. Yani gelir, bireylerin yoksulluktan kurtulmalarını sağlayacak belli kapasiteleri edinmeleri için tek bir koşul olmayabilir. Belli bir gelir düzeyine sahip olursa bile, bireylerin cinsiyetleri, engellilik halleri, yaşadıkları toplumdaki yargılar ve sosyal normlar onları eğitim, sağlık, özgürlük gibi temel haklardan yoksun kılabilir. Bu işlevleri yerine getirme ya da bu haklara sahip olabilme kapasitesine sahip olamayabilirler. Farklı toplumsal koşullar aynı gelir düzeyine sahip bireyler için farklı kapasite sonuçları doğurabilir. Gelir yoksulluğu ile kapasite yoksulluğunu ayıran ikinci neden, kapasite eksikliğinin bireylerin maddi olarak iyi bir yaşam sürmesine de engel olmasıdır. Bireyleri akranlarına göre dezavantajlı kılan durumlar iyi düzeyde gelir elde etmelerinin veya kaliteli bir şekilde yaşamlarının önüne set çekebilir. Örneğin yaşlılık, sakatlık gibi fiziksel zorluklar bireyin gelir elde etme olasılığını azaltacak, elde edilen gelirin işleve dönüştürülmesine dolaylı olarak engel olacaktır. Bu tanım ile yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olduğu ve sadece parasal ölçütler ile ölçülemeyeceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu iki nedenle; kişilerin yoksulluk durumlarına bakılırken onların kapasite durumlarının da incelenmesi gerekmektedir (Önder ve Şenses, 2006: 12). Sen, mallar ile insan kapasitesi arasındaki ilişkiyi;

Mal → Kapasite → Faaliyet → Fayda fonksiyonu ile açıklamıştır (Clark, 2006: 3).

Bu fonksiyona örnek olarak; bir kişinin pateninin olması, ondan fayda sağlayabileceği anlamına gelmez. Pateni kullanmayı bilmemesi ya da engelli olması, o kişinin patenden alacağı faydanın sınırını belirlemektedir (Yılmaz, 2014: 5-6).

Birleşmiş Milletler (BM), 1997 yılında yayınladığı “İnsani Kalkınma Raporu’nda” Amartya Sen’in yapabilirlik kavramı doğrultusunda yoksulluğu, “temel insani ihtiyaçları karşılamadaki parasal yetersizlik ile uzun, sağlıklı, yaratıcı bir hayattan, özgürlükten ve saygıdan mahrum olma” şeklinde tanımlamıştır (UNDP, 1997: 15; Yılmaz, 2014:5). Rapor her yıl düzenli olarak yayınlanmaktadır.

Birleşmiş Milletler’e göre yoksulluk kavramındaki insani olan temel ihtiyaçlar; beslenme, temiz içme suyu, temizlik, sağlık, barınma, eğitim, bilgiye erişim ve hizmetlere erişim gibidir. Vücut Kitle Endeksi 16’nın altında olması, içme suyunun en az 15 dakikalık yürüme mesafesinde olmaması, tuvaletlere yakın mesafede erişimin olmaması, ciddi hastalıklar ve hamilelik sürecinde bireylerin yeterli ve gerekli tedaviyi alamaması, evlerin zemininde sağlıklı bir yaşam sürmeye neden olacak toz, çamur veya kilin olması, herkesin eğitim alamaması ve okumayı öğrenememesi, gazete, radyo, televizyon gibi iletişim araçlarına ulaşamaması, yasal ve finansal hizmetlerden yararlanılamaması yoksulluğun göstergelerindendir (Kömürcü, 2014: 7).

2.2. Yoksulluk Ölçümü

Bu başlık altında sırasıyla mutlak, görel ve insani yoksulluk ölçümleri anlatılacaktır. Mutlak yoksulluk gıda ve gıda dışı bileşenler dikkate alınarak iki farklı yöntemle hesaplanmaktadır. Birinci yöntemde yalnızca gıda harcamaları esas alınırken, ikinci yöntemde gıda harcamaları ile birlikte gıda dışı temel ihtiyaçlar esas alınır (Ertem, 2015: 9). Sadece gıda harcamalarını esas alan birinci yöntemde mutlak yoksulluk, minimum miktarda gıda maddelerinden oluşan gıda sepetinin maliyetiyle hesaplanır. Tüm nüfus için alınması gereken kişi başına düşen günlük kalori miktarı baz alınarak, bu miktarın altında kalori alan kişiler yoksul olarak kabul edilirler (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011:62). Gıda harcamaları ile birlikte gıda dışı temel ihtiyaçları esas alan ikinci yöntemde minimum miktarda gıda harcamaları ile birlikte gıda dışı olan giyinme, barınma, ısınma gibi temel ihtiyaçları karşılamak için gerekli gelir hesaplanmaktadır. Bu gelir düzeyinin altında geliri olanlar yoksul olarak kabul edilirler (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 63; Ertem, 2015: 11; Şenses, 2002: 63). İkinci yöntemde yoksulluk, birinciye göre daha geniş kapsamlı bir çerçevede ele

alındığından, ikincide daha yüksek bir yoksulluk çizgisi hesaplanmaktadır (Kaynak, 2007: 78-79).

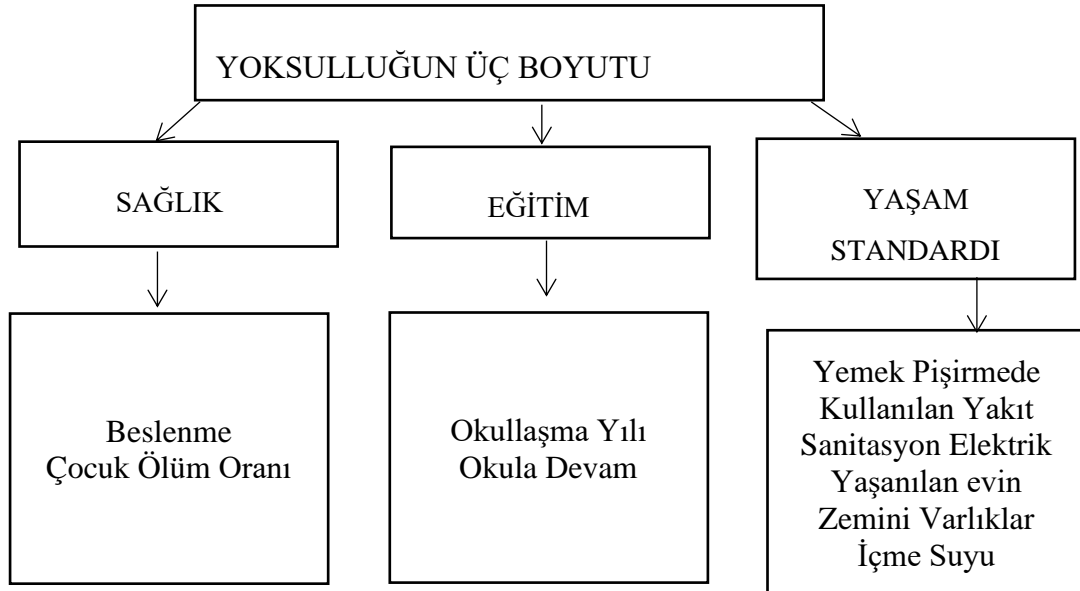
Görelî yoksulluk sınırını hesaplariken öncelikle bulunulan sosyal topluluğun ortalama refah seviyesinin belirlenmesi gerekmektedir. Refah seviyesi belirlenirken hem gelir düzeyi hem de tüketim düzeyi ölçü olarak kullanılabilir. Bu düzeyin belli bir oranı yoksulluk sınırını vermektedir. Tüketim düzeyi üzerinden yoksulluk sınırı hesaplanırken, önce içinde bulunulan topluluğun ortalama tüketim düzeyi bulunur. Bu hesaplanırken o topluluğun tüketiminin aritmetik ortalaması kullanılmaktadır. Ortalama tüketim düzeyinin belli bir oranı ise yoksulluk sınırı olarak kabul edilmektedir (Aktan, 2002: 6; İbrişim, 2008: 10; Kömürcü, 2014: 9; Doğan, 2014: 10-11; Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 63).

Avrupa’da görelî yoksulluk hesaplamalarında kullanılan oran, hanehalkı harcanabilir gelirin %60 iken (Riddell, 2004: 4), TÜİK’ in 2018 yılı yoksulluk çalışmasında görelî yoksulluk sınırı, eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin %50’si olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2018a). Türkiye’de eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre 2017-2018 yılları yoksul sayıları ve yoksulluk sınırına bakıldığında, 2017 yılında yoksulluk sınırı 7.944 TL iken, 2018 yılında 8.892 TL olduğu yoksul kişi sayısının ise 10.622’den, 2018 yılında 11.091’e yükseldiği görölmektedir. Türkiye’nin 2017 yılında yoksulluk oranı ise %13,5 iken % 0,004 artarak 2018 yılında %13,9’a yükselmiştir.

Daha önce belirtildiği gibi insani yoksulluk gelir yoksulluğunu içinde barındırmasına rağmen diğer faktörleri de içine alarak gelir yoksulluğundan daha kapsamlı bir kavramdır. Gelir yoksulluğu ölçümleri sadece gelir veya tüketim ile ilgilenirken, “insanî yoksulluk” kavramı, bireyin okur-yazarlık durumu, yetersiz beslenme, az süreli yaşamı, anne ve çocuk sağlığındaki yetersizlik, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insanî yeteneklerden veya kapasiteden mahrum olmak şeklinde tanımlanabilir (Taş ve Özcan, 2012: 425). Buna göre temel insanî yeteneklerin sürdürülebilmesi için gerekli olan mal, hizmet ve altyapıya (enerji, hijyen, eğitim, iletişim ve içme suyu gibi) erişimin yokluğu ya da kısıtlanması yoksulluğun “insanî” boyutu olarak nitelendirilmektedir (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009). Birleşmiş Milletler tarafından 1997 yılında ilk kez yoksulluğu ölçmek amacıyla “İnsani Yoksulluk Endeksi” (Human Poverty Index) geliştirilmiştir. Bu endeks yaşam süresi, eğitim ve makul bir yaşam standardını temsil eden değişkenler temelinde elde edilmektedir. *Yaşam süresi*; 40 yaşın altındaki nüfusun yüzdesi, *eğitim*; okuma yazma bilmeyen nüfusun yüzdesi, *makul bir yaşam standardı* ise sağlıklı içme suyuna sahip

olmayanların genel nüfus içerisindeki payı, temel sağlık imkânlarından yoksun nüfusun yüzdesi ile 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen, bu yüzden ciddi düzeyde düşük kilolu olan çocukların nüfus yüzdesinden oluşmaktadır (Taş ve Özcan, 2012: 425). Özetle, insani yoksulluk endeksi Amartya Sen'in yapabilirlik (kapasite) yaklaşımı ile geliştirilen yoksulluk kavramını sosyal boyut temelini dayandırarak oluşturmuştur (Gürses, 2009: 343). Bu nedenle istatistik kurumları veya uluslararası kuruluşlarca elde edilen veri setlerinde yoksulluk endeksi değişkeni maddi varlıklardan ziyade eğitim düzeyi gibi insani gelişmişliği gösteren faktörlerden de oluşmaktadır.

İnsani Yoksulluk Endeksi 2010 yılında son kez hesaplanmıştır. Daha sonraki yıllarda Birleşmiş Milletler Çok Boyutlu Küresel Yoksulluk Endeksini (Multi-Dimensional Poverty Index-MPI) Oxford Üniversitesi Yoksulluk ve İnsani Gelişmişlik İnsiyatifi (OPHI) ile iş birliğiyle hesaplamaya ve yayınlamaya başlamıştır. Bu endeks 100'den fazla ülke ve 5,7 milyar insan için çok boyutlu yoksulluğu karşılaştırmakta ve zaman içindeki değişimleri izlemektedir. Endeks eğitim, sağlık ve yaşam standardı olmak üzere 3 ana boyuttan oluşmaktadır. Endeksin sağlık boyutu; beslenme ve çocuk ölümleri ile temsil edilirken, eğitim; okullaşma yılı ve okula devam ile temsil edilmektedir. Yaşam standardı boyutu ise sahip olunan varlıklar, yaşanılan evin zemini, elektrik, sanitasyon, içme suyu ve pişirme yakıtı gibi göstergelerden oluşmaktadır (Alkire vd, 2019: 1).

Kaynak: Robalino vd., 2009.

Şekil 2.1. Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksinin Yapısı

2.3. Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk

Yoksulluk; gelişmiş ülke veya az gelişmiş ülke ayrımlarına bakmadan evrensel bir sorun haline gelmiştir. Dünya nüfusunun %10’u toplam dünya gelirinin %85’ini kazanırken, son yapılan tahminlere göre dünyanın en zengin 2153 kişisi dünyadaki 4,6 milyar kişinin elde ettiği geliri kazanmaktadır. Bir yandan dünyanın en zengin 22 insanı Afrika’daki tüm kadınlardan daha fazla gelir elde ederken, dünya nüfusunun neredeyse yarısı günlük 2 doların altında yaşamlarına devam etmektedir (Lawson vd., 2020: 9).

Ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği de yoksulluk ile birlikte giderek artmaktadır. Yoksulluk dereceleri orta olan ülkeler, zengin ülkelere göre daha yavaş büyüyeceklerinden ülkeler arasındaki gelir farkları zaman içerisinde artmaktadır. 1960 yılında en zengin 20 ülke ile en fakir 20 ülkenin gelirleri incelendiğinde zengin ülkelerin ortalama gelirinin fakir ülkelerin ortalama gelirinden 18 kat fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 1995 yılında ise bu oranın 18’den 37’ye çıktığı görülmüştür (Tosuner, 2007: 64). Küresel Adaletsizlik, Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik 2018 Raporu’na göre en zengin 10 ülkenin geliri, en fakir 10 ülke gelirinin tam 77 katıdır (İNSAMER, 2018:1). OXFAM’ın 2020 yılı raporuna göre ise dünya nüfusunun en yoksul %20’sinin gelirinin % 11 daha gerilediği bulunmuştur (Lawson vd., 2020). Tablo 2.1., 2018 yılı itibariyle dünyadaki en yoksul ve en zengin 10 ülkenin kişi başına düşen GSYH rakamlarını ortaya koymaktadır.

Tablo 2.1. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Düzeyleri Bakımından Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi

En Yoksul 10 Ülke	Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla \$	En Zengin 10 Ülke	Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla \$
Burundi	271.752	Monako	185741.28
Somali	314.544	Luksemburg	116639.88
Malavi	389.398	Makao	87208.53
Nijer	413.980	İsviçre	82796.54
Orta Afrika Cumhuriyeti	475.721	Norveç	81697.24
Mozambik	498.95	İrlanda	78806.43
Afganistan	520.896	İzlanda	73191.11
Madagaskar	527.501	Katar	68793.78
Sierra Leone	533.991	Singapur	64581.94
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	561.777	Amerika Birleşik Devletleri	62794.58

Kaynak: WDI, 2019

Dünya Bankası 2018 yılı verilerine göre (Tablo 2.1.) dünyanın en yoksul ülkelerinde ortalama kişi başına düşen GSYH 405.945750\$ 'dır. En yoksul ülke sıralamasında kişi başına düşen GSYH oranı en düşük olan ülke 271\$ ile Burundi'dir. Dünyanın en yoksul 10 ülkesi sıralandığında kişi başına düşen GSYH'nın en az olduğu ikinci ülke 314\$ ile Somali'dir. En yoksul 10. sırada yer alan ülke ise Demokratik Kongo Cumhuriyeti olup, burada kişi başına düşen GSYH 561\$'dır.

Kişi başına düşen GSYH'nın en yüksek olduğu ülke 185741\$ ile Monako'dur. Dünya Bankası 2018 yılı verileri ile dünyanın en yoksul ve en zengin ülkesi arasındaki kişi başına düşen GSYH farkına baktığımızda aradaki farkın çok yüksek olduğunu görebiliriz. Böylece ülkeler arasındaki yoksulluk düzeyindeki farklılığın çok büyük olduğunu söyleyebiliriz

Milli gelir ya da gayri safi yurtiçi hasıla ile ölçülen yoksulluğun yanı sıra insani göstergelerle yoksulluğu ölçen Çok Boyutlu Küresel Yoksulluk Endeksine göre; 2019 yılı itibarıyla 101 ülkede 1.3 milyar insan (dünya nüfusunun %23,1'i) çok boyutlu yoksulluk çekmektedir. Bu bireylerin üçte ikisi orta gelirli ülkelerde yaşamaktadır. 2019 yılı Çok Boyutlu Küresel Yoksulluk endeksine göre yoksulluk oranı, Avrupa ve Orta Asya'da %1,1, Sahra altı Afrika'da ise %57,5 olarak hesaplanmıştır (Alkire S. vd, 2019: 4).

0 ile 1 arası değişen endeks değerlerine bakıldığında ise Sahra altı Afrika ülkelerinde değerin 0,315 ile en yüksek olduğu, Güney Asya ülkelerinin 0,142 ile onu takip ettiği, Arap ülkelerinin 0,076 ile 3. sırada olduğu görülmektedir. Latin Amerika ve Karayipler ile Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin ardından en düşük endeks değerine sahip olan bölgenin 0.004 ile Avrupa ve Orta Asya bölgesi olduğu görülmektedir. Düşük endeks değerleri düşük yoksulluk düzeyini işaret etmektedir. Yoksullar arasında eşitsizliğin en çok yaşandığı bölge yine Sahra altı Afrika bölgesidir. Burada yoksulların %35,1'i şiddetli yoksulluk çekerken, toplam nüfusun %17,2'si çok boyutlu yoksulluğa karşı savunmasızdır. Nüfusun %44,7'sinin günde 1.90 ABD Doları altında yaşadığı Sahra altı Afrika ülkelerini, %17,5 ile Güney Asya ülkeleri takip etmektedir. Arap ülkelerinde ise bu oran %4,6'dır. Diğer bölgelere kıyasla en iyi durumda olan Avrupa ve Orta Asya'da ise nüfusun sadece %0,6'sı günde 1.90 ABD Doları ile yaşam sürmektedir.

Tablo 2.2. Dünyadaki Bölgelere Göre Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi

Kıtalar		Arap Devletleri	Doğu Asya ve Pasifik	Avrupa ve Orta Asya	Latin Amerika ve Karayipler	Güney Asya	Sahra Altı Afrika
Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (değer)		0,076	0,024	0,004	0,033	0,142	0,315
Çok Boyutlu Yoksulluk ile Mücadele Eden Nüfus	Yoksullar Arasında Eşitsizlik (değer)	0,018	0,009	0,004	0,011	0,016	0,022
	Şiddetli Çok Boyutlu Yoksulluktaki Nüfus (%)	6,9	1,0	0,1	2,0	11,3	35,1
Çok Boyutlu Yoksulluğa Karşı Savunmasız Nüfus (%)		9,4	14,9	3,6	7,7	18,8	17,2
Ana Boyutların Çok Boyutlu Yoksulluğa Katkısı (%)	Sağlık	26,02	27,4	52,8	35,4	29,2	22,2
	Eğitim	35,3	35,6	23,3	25,7	27,9	29,6
Çok Boyutlu Yoksulluğa Katkısı (%)	Yaşam Standardı	38,6	37,0	23,9	38,9	42,9	48,1
Gelir Yoksulluğu Sınırının Altında Yaşayan Nüfus	Ulusal Yoksulluk Sınırının altında Yaşayan Nüfus (%)	25,2	6,6	11,9	35,1	22,9	43,7
	Günlük 1,90 ABD Doları altında Yaşayan Nüfus (%)	4,6	2,1	0,6	4,1	17,5	44,7

Kaynak: World Bank. 2019 verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Gerek gelir yoksulluğu gerekse diğer insani göstergelerin eksikliğinden kaynaklı yoksulluk yüzünden tüm dünyada bireylerin yaşamları sona ermektedir. Her gün ortalama 100 bin insanın açlık ve yan etkilerinden öldüğü belirtilmektedir. Milenyumun başında 36 milyon kişinin bu sebeple yaşamı sonlanmış, 6,2 milyar insan içerisinde 826 milyonu sürekli yetersiz beslenme sonucu ve kronik açlık çekmiş ve bir insan her 6 dakikada bir alması gereken A vitamini alamadığı için kör olmuştur. 1 milyar insan temiz suya ulaşamazken, 2,4 milyar kişi yetersiz sağlık koşulları ile yaşamlarına devam etmektedir.

Yılda 4 milyon insan ishalden ölürlen, 1,1 milyon Afrikalı çocuk HIV virüsü taşımaktadır. Ortalama insan ömrü bakımından Avrupa ile Afrika kıtaları arasında tam 25 sene fark vardır. Tüm bu dünya gerçeklerine bakıldığında yoksulluk sorununun ne kadar önemli boyutlarda olduğu anlaşılmalıdır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 65).

Yoksulluğun Türkiye'deki durumuna bakıldığında, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2018 yılı için yapmış olduğu Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'na göre; görelî yoksulluk oranının %13,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Toplumun genel düzeyi ile kıyaslandığında belirli bir gelir sınırının altında kalan ve görelî yoksul olarak nitelendirilen bireyler; eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak belirlenen sınırın altında kalmış ve bu sınırın altında kalan bireylerin genel nüfusa oranı, bir önceki yıla göre 0,4 puanlık artış ile %13,9 olmuştur. Tek kişilik hanehalklarının yoksulluk oranı ise bir önceki yıla göre 1,4 puan artarak %9,6, tek çekirdek aileden oluşan hanehalklarının yoksulluk oranı 0,4 puan artarak %12,9 ve en az bir çekirdek aile ile diğer kişilerden oluşan hanehalklarının yoksulluk oranı ise 0,9 puan artarak %18,8 olmuştur. Medyan gelirin %60'ı dikkate alındığında ise yoksulluk oranı bir önceki yıla göre 1,1 puan artarak %21,2 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2018b).

Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye'de ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri 2018 yılında 24 bin 199 TL iken, Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) 2. Bölgeleri içinde en yüksek gelir 34 bin 912 TL ile TR10 (İstanbul) Bölgesine aittir. Bu bölgeyi, 29 bin 952 TL ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) Bölgesi ve 29 bin 847 TL ile TR51 (Ankara) Bölgesi takip etmektedir. Ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin en düşük olduğu bölgeler ise 10 bin 965 TL ile TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) bölgesidir. Gelirin en düşük olduğu ikinci bölge ise;11 bin 204 TL ile TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesi olup, 11 bin 357 TL ile TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) bölgesi TRC3'ün arkasından gelmektedir (TÜİK, 2018c).

TÜİK'in 2018 yılı için yapmış olduğu Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'nda Gini katsayısı³ ise 0,408 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK, 2018b). Bölgesel olarak gelir eşitsizliğinin en düşük olduğu bölgeler; 0,305 ile TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli), 0,308 ile TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın) ve 0,313 ile TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) bölgeleri olmuştur. Gini katsayısının en yüksek olduğu bölgeler ise 0,444 ile TR10 (İstanbul), 0,402 ile TR62 (Adana, Mersin) ve 0,401 ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) olmuştur (TÜİK, 2018c). Türkiye'de ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin en yüksek olduğu bölge TR10 (İstanbul) olsa da İstanbul'un gelir eşitsizliğinin yaşandığı bölge sıralamasında birinci olması dikkate çekmektedir.

Gelir eşitsizliği ve diğer maddi anlamdaki yoksulluk göstergeleri Türkiye'nin insani yoksulluk anlamındaki durumu hakkında bilgi vermemektedir. TÜİK maddi yoksulluk ile ilgili göstergelere yer verirken, TÜİK dışında uluslararası kuruluşların yapmış oldukları yoksulluk çalışmaları sağlık, eğitim, cinsiyet eşitliği gibi çok boyutlu yoksulluk açısından bilgi verebilecek düzeydedir. BM ve Oxford Üniversitesi Yoksulluk ve İnsani Gelişmişlik İnsiyatifi (OPHI) tarafından “Çok Boyutlu Küresel Yoksulluk Endeksi” kıta kıta toplulaştırılmış olarak elde edilmiş olsa da, ülke bazında sadece az gelişmiş ülkeler için hesaplanmıştır. Bu nedenle Türkiye'ye ilişkin “Çok Boyutlu Küresel Yoksulluk Endeksi” hesaplanmamakla birlikte BM tarafından Türkiye için “İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE)” elde edilmiştir. Bu göstergeye göre ülkemizdeki insani gelişmişlik düzeyinin iyileştiği görülmektedir. Örneğin 2019 yılı İnsani Gelişme Raporu'na göre, Türkiye tarihte ilk kez yüksek insani gelişme kategorisinde yer alarak 189 ülke arasından 0,806 endeks değeri ile 59. sırada yer almıştır. İGE hesaplanmasında 3 temel boyut olarak uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi-birikim düzeyi ve yaşam standardı kullanılmış olup, uzun ve sağlıklı yaşamı temsilen, uzun dönemde beklenen ortalama yaşam süresi kullanılmıştır. Bilgi-birikim düzeyi ise, nüfusun ortalama öğrenim süresi ve okula başlama yaşındaki çocuklar için beklenen öğrenim süresi ile hesaplanmıştır. Yaşam standardı ise, satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelir verileri kullanılarak ölçülmüştür. Yine BM tarafından hesaplanan ve Amartya Sen'in tanımına göre yoksullukta rol oynayabilecek kadın erkek arasındaki fırsat eşitsizliğini temsil eden “Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksine (CDGE)” bakıldığında ise, Türkiye'de bu endeksin kadınlar için hesaplanan değerinin 0,771, erkekler için ise 0,834

---

³ Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden biri Gini katsayısıdır. Gini Katsayısı, sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, 1'e yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmayı ifade etmektedir.

olduğu görülmektedir. 0 ile 1 arasında değişen endeks değerinde kadınlara ilişkin gelişme endeksinin daha düşük olduğu görülmektedir. BM tarafından hesaplanan bir diğer endeks olan “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE)” değerlerine bakıldığında ise 0,305’lik endeks değeriyle Türkiye’nin 162 ülke arasında 66. sırada yer aldığı görülmektedir (UNDP, 2019). Çok boyutlu yoksulluğa katkı sunan cinsiyet eşitsizliğinde, Türkiye’nin hala çözmesi gereken problemler olduğu açıktır.

2.4. Dünyada ve Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu

Teknolojinin ilerlemesiyle yaşam şartlarının gelişmesi ve sağlık alanındaki hizmetlerin iyileştirilmesi ile birlikte ortalama yaşam süresi artmış, ancak kentleşme, kadının artan oranlarda işgücüne katılımı gibi faktörlerle doğurganlık azalmıştır (Arpacı, 2009: 62). Bu durum yaşlı nüfusun ve yaşlı nüfusun sorunlarının artmasına neden olmuştur. Yaşlı nüfusun oranı dünyada geçtiğimiz 50 yıla göre büyük ölçüde artmıştır. Yaşlı nüfus oranındaki artış üreten nüfus ile bağımlı nüfus arasındaki oransal farkın azalmasına neden olmuş ve gelirin kuşaklar arası dağılımını ve yaşlılık dönemine ilişkin beklentileri etkilemiştir. Yaşlılık, insanın diğer dönemlerine göre birçok risk faktörüne açık olduğu bir dönemdir. Yaşlı nüfus, aktif çalışma dönemlerine göre daha az gelir elde eder ve buna bağlı olarak yoksulluk yaşamaya başlar. Yaşlı nüfus yoksulluktan en çok etkilenen nüfus grubudur. Yaşlılığı ve yaşlı yoksulluğunun nedenlerini tam belirleyebilmek güçtür. Yaşlanma süreci, hayatın tüm dönemleri ile bağlantılı ve her yaşta insan için çok farklı faktörlerden etkilenen bir süreçtir. O yüzden yaşlanmayı ya da yaşlı yoksulluğunu etkileyen faktörler bireyden bireye farklılık gösterir. Ancak Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) aktif yaşlanmanın başlıca faktörlerini sosyal ve sağlık hizmetleri, davranışsal belirleyiciler, kişisel belirleyiciler, fiziksel çevre, sosyal belirleyiciler ve ekonomik belirleyiciler olarak tanımlamıştır (Vicente vd. 2013).

Yaşlı yoksulluğu ise ortalama bir birey için gelir güvenliği, sağlık hizmetleri ve uzun süreli bakım ile güvenli ve uygun fiyatlı sosyal hizmetlere erişimine bağlıdır. Özellikle sağlık hizmetlerine eşit erişim ve kullanım, yaşlılar için güvenlik sağlamaktadır. Onları ve ailelerini daha sonraki yaşamlarında yoksulluğa düşmekten korur. Yaşlı bireylerin uzun süreli bakım ihtiyaçları yaşları ilerledikçe daha çok artmaktadır. Bakım hizmetleri zorunlu olduğunda maliyetler çok büyük olabilir. Hükümetlerin uzun süreli bakımı sağlayamadığı düşük gelirlili bir ülkede, tüm maddi yük yaşlılara ya da ailelerine düşmektedir. Avrupa ülkelerinin çoğunda bile, yaşlıların maddi ödemeleri hanehalkı gelirlerinin %9,6’sını, bazı

ülkelerde ise %25'ini oluşturmaktadır. Emekli aylıkları, tasarruflar, nesiller aracılığı ile elde edilen transferler veya diğer kaynaklar ile yeterli gelir ya da servet biriktiremeyen yaşlı insanlar, sosyal korunma desteği olmadan sağlık veya bakım hizmetlerine erişemezler (WHO, 2015).

Yaşlı bireyler için yoksulluk tahmini yapmak oldukça güçtür. Yaşlılık yoksulluğu ile ilgili bilgi edinimini, tüm ülkelerde sadece yaşlılara ilişkin yoksulluk oranlarının bulunduğu uluslararası bir veri tabanının olmaması güçleştirmektedir. Ancak pek çok ülkede yaşlılara özel yoksulluk oranları hesaplanmıyor olsa da OECD ülkeleri için bu oranlar hesaplanmaktadır. Tablo 2.3, OECD ülkelerinde 65 yaş üstü nüfusun yoksulluk oranlarını göstermektedir. 65 yaş üstü nüfusun geneli için istatistikler sunulmuş olmakla birlikte, sadece 66-75 yaş arası ve 75 yaş üstü nüfus için de ayrıca yoksulluk oranları gösterilmiştir. 65 yaş üstü nüfusun yoksulluk oranları ayrı ayrı kadın ve erkek için de tabloda yer almıştır. 65 yaş üstü nüfusun yoksulluk oranlarına bakıldığında OECD ülkeleri ortalamasının %12,5, 75 yaş ve üzeri nüfus için bu oranın %13,9 olduğu görülmektedir. 66 ile 75 yaş arası nüfus için ise bu oran %10,7'dir. Yani yaşlılar arasında da daha yaşlı kesim olan 75 yaş üstü nüfusun daha çok yoksulluk çektiği görülmektedir. İsrail, Latvia, İsveç, Birleşik Krallık ve ABD'de ise bu iki grup arasındaki fark %8'in üzerindedir. 35 OECD ülkesinin içerisinde 14 tane ülkedeki 65 yaş üstü nüfusun genel nüfustan daha yoksul olduğu yani yaşlı insanların genel nüfusa oranla daha yüksek düzeyde gelir temelli yoksuluk çektiği görülmektedir. Genel yoksulluk oranı ile, yaşlı yoksulluk oranı arasındaki farkın en yüksek olduğu ülke Güney Kore olup, yaşlı nüfusun yoksulluk oranı genel yoksulluk oranından %31,9 daha yüksektir. Güney Kore'nin ardından yaşlıların genel nüfustan daha yoksul olduğu ülkeler sırasıyla Letonya, Avustralya ve Meksika gelmektedir. İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD'de de yaşlı yoksulluğun genel nüfusa kıyasla yüksek olduğu, Türkiye'nin de maalesef bu kategoride olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye'de genel yoksulluk oranının %17,3, 65 yaş ve üzeri nüfusta yoksulluk oranının ise %18,9 olduğu görülmektedir. OECD içerisinde geriye kalan diğer 21 ülkede ise yaşlı insanların yoksulluk oranları, genel yoksulluk oranlarından daha düşük ya da Almanya'da olduğu gibi eşittir. OECD ortalamasında ise 65 yaş üstü nüfusun yoksulluk oranının (%12,5), genel yoksulluk oranına (%11,5) yakın olduğu görülmektedir. İlginç bir şekilde, Yunanistan, İtalya ve İspanya gibi genç nüfusun istihdam edilmede sıkıntı çektikleri ve AB ülkeleri arasında genç işsizliğin en yüksek olduğu ülkelerde 65 yaş üstü nüfusun yoksulluk oranının genel nüfusun yoksulluk oranlarından çok düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 2.3. OECD Ülkelerinde Yaşa ve Cinsiyete Göre Yaşlı Yoksulluğu Oranları (%)

	65 Yaş ve Üzeri Bireyler					Genel Nüfus
	Yaşa Göre Dağılım			Cinsiyete Göre Dağılım		
	65 +	66-75	75 +	Erkek	Kadın	
Avustralya	25,7	23,4	29,2	23,6	27,5	12,8
Avusturya	8,8	8,1	9,9	7,0	10,3	9,0
Belçika	7,7	7,0	8,6	7,0	8,3	9,1
Kanada	9,0	8,5	9,9	6,7	11,0	12,6
Şili	16,3	16,2	16,4	16,1	16,4	16,1
Çek C.	3,7	3,5	4,1	1,5	5,3	5,9
Danimarka	3,2	2,1	4,9	2,3	4,0	5,5
Estonya	25,0	21,9	28,5	13,3	30,8	15,5
Finlandiya	5,2	2,9	8,5	3,2	6,8	6,3
Fransa	3,6	2,8	4,5	2,7	4,2	8,2
Almanya	9,5	8,4	10,3	6,8	11,5	9,5
Yunanistan	8,2	7,1	9,5	6,9	9,3	14,8
Macaristan	8,6	7,8	9,9	5,0	10,6	10,1
İzlanda	5,4	4,9	6,1	3,5	7,1	6,5
İrlanda	6,8	5,2	9,3	5,7	7,7	9,2
İsrail	21,2	17,6	26,1	17,7	23,9	19,5
İtalya	9,3	8,9	9,7	6,7	11,2	13,7
Japonya	19,0	17,0	21,3	15,1	22,1	16,1
Güney Kore	45,7	38,8				13,8
Letonya	26,5	22,2	31,6	13,9	32,4	6,2
Lüksemburg	3,9	4,1	3,4	3,1	4,6	8,1
Meksika	25,6	22,6	30,3	23,9	27,0	16,7
Hollanda	3,7	2,5	5,5	3,4	3,9	7,9
Yeni Zelanda	10,6	7,7	15,2	6,6	14,0	10,9
Norveç	4,3	2,2	7,3	1,9	6,3	8,1
Polonya	7,6	8,3	6,7	4,6	9,3	10,4
Portekiz	9,7	8,5	11,2	7,1	11,6	13,5
Slovakya	3,8	3,3	4,8	1,9	4,9	8,7
Slovenya	13,1	10,3	16,9	6,4	17,8	9,4
İspanya	5,4	4,7	6,2	3,7	6,7	15,3
İsveç	10,0	6,6	15,2	6,4	13,1	9,0
İsviçre	19,4	16,3	23,8	16,6	21,8	9,9
Türkiye	18,9	16,2	23,2	17,0	20,4	17,3
Birleşik Krallık	13,8	10,4	18,5	11,1	16,0	10,9
ABD	20,9	17,6	25,7	17,2	23,9	16,8
OECD	12,5	10,7	13,9	8,7	13,6	11,5

Kaynak: OECD Income Distribution Database, verileri kullanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

Not: Tablodaki değerler, hanehalkı harcanabilir gelirin medyan değerinin %50'sinden daha az geliri olanların toplam nüfusa oranıdır Japonya için 2012, Şili, Finlandiya, İsrail, Kore, Hollanda, Birleşik Krallık ve ABD için 2015 değerleri gösterilmiştir.

Literatürde 80 yaş ve üzeri nüfus “en yaşlı” nüfus olarak tanımlanmaktadır ve genç yaşlılara göre daha az çalışabilmekte ve yaşına uygun sağlık ve uzun süreli kişisel bakım hizmetlerine daha çok ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda ihtiyaç duydukları harcamalarına karşın onların yeterli düzeyde gelir elde edememesi onları yoksulluk riski ile başbaşa bırakmaktadır. Bu bağlamda bu yaş grubu bireylerin genel nüfustan daha yoksul oldukları ülkelerin, sosyal güvenlik sistemlerini sorgulamalarında yarar vardır. Çünkü genel olarak, “en yaşlı” olanların sayısı, genç yaşlıların sayısından da daha hızlı büyümektedir. Dünyanın her yerinde artan ve 2050 yılı itibariyle sayının 453 milyon (OECD,2017: 134) olacağı düşünülen bu grup için hükümetlerin farklı sosyal güvenlik planlarını uygulamaya koymaları önem taşımaktadır.

Ayrıca pek çok ülkede emeklilik sistemlerinin kadın ve erkek ihtiyaçlarını eşit şekilde karşılayamamaktadır. Sahra altı Afrika bölgesinin bazı kesimlerinde bekar, boşanmış veya dul olan yaşlı kadınların başında buldukları hanehalkının, özellikle ataerkil olan yaşlı erkeklerin idaresindeki hanelere göre daha fazla yoksulluğa eğilimli olduğu görülmüştür. Gelişmiş ülkelerde, tek kişilik hanelerde yalnız yaşayan yaşlı kadınların, benzer şartlara sahip erkeklerden daha yoksul oldukları da tespit edilmiştir. Kadınların gençken çocuk bakımı ve ev işleri nedeniyle işgücü piyasasına katılamamaları ya da yarı zamanlı çalışmaları gibi durumlar yüzünden emekli aylıklarının erkeklere kıyasla daha az olması da yoksulluk içinde daha çok yaşıyor olmalarının önemli bir nedendir (OECD,2017: 134). Tablo 2.3’de görüldüğü gibi erkeklerde ortalama yaşlı yoksulluk oranı %8,7 iken kadınlarda %13,6’dır. Yoksullukta cinsiyet eşitsizliğinin en az olduğu ülkeler Şili ve Hollanda’dadır. Belçika, Danimarka, Fransa ve Lüksemburg da farklılığın az olduğu diğer ülkeler arasındadır. Türkiye’de de kadınların erkeklere göre daha yüksek yoksulluk oranına sahip olduğu görülmektedir ancak aralarındaki fark Estonya, Letonya ve Slovenya ülkelerinde olduğu gibi çok yüksek değildir.

Türkiye’de yaşlı yoksulluğunun nedeni sosyal güvenlik sistemindeki eksiklikler ve gelir transferindeki adaletsizlikler olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle kayıt dışı çalışma, sosyal sigorta uygulamasının çalışanların büyük bir bölümünü kapsamaması, emekli aylıklarının ve yaşlı aylıklarının düşük olmasına sebebiyet vermekte ve yaşlı yoksulluğunun boyutu ile sonuçlarını önemli ölçüde arttırmaktadır (Karadeniz ve Öztepe,2012:78). Yaşlılık aylığı alabilmek için yapılan sosyal güvenlik reformları ile gerekli yaş şartı yükseltilmiştir. Bireylerin çalışma dönemlerinde ödedikleri primler ile yaşlandıklarında aldıkları aylıklar

arasındaki bağ kuvvetlendirilmiştir. Yıllarca sosyal sigorta primlerini asgari ücret düzeyinde ödemiş bireylerin yaşlandıklarında düşük aylık almaları kaçınılmaz olmuştur. Türkiye’de özel sektör çalışan işçilerinin %46,5’u kamu sektörü çalışan işçilerinin %11’i (SGK, 2009) esnaf ve sanatkârın %82’si çiftçilerin ise %95’i primleri asgari ücret üzerinden ödenmektedir (SGK, 2011). Bu durum ilerleyen zamanlarda bireylerin yaşlı yoksulluğunu arttıran faktörler arasındadır (Karadeniz ve Öztepe,2012: 98).

Türkiye’de yoksulluğun boyutlarını ölçmeye yönelik çalışmalar son yıllarda artmaya başlamıştır. Ancak yaşlı yoksulluğunun nedenleri çok fazla incelenmemekle birlikte emekli aylıklarının ve yaşlılara yönelik yapılan diğer yardım ve ödeneklerinin yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkisi ampirik analizlerle irdelenmemiştir. Yapılan incelemeler daha çok nitel analizler şeklinde olup, bu tez çalışması Türkiye’de ilk kez emekli aylıklarının yoksulluk üzerine etkisini, detaylı mikro veriler ile analiz edecektir.

2.4.1. Cinsiyet Temelli Yaşlı Yoksulluğu

Yoksulluk konu itibari ile toplumsal cinsiyet temelli olarak da incelenmektedir (Şenses, 2003: 31). Bazı sosyal kesimlerde sağlık, eğitim, teknolojiye yararlanma gibi durumlarda sosyal dışlanma söz konusudur. Sosyal dışlanmaya maruz kalanlar genellikle yaşlılar, kadınlar, özürlüler, eğitimsizler, herhangi bir güvenceye sahip olmayan işlerde çalışanlardan oluşmaktadır. Bu bireyler aynı zamanda yoksulluk riskiyle de en fazla karşı karşıya kalan kesimdir. Yoksulluk ile gelir dağılımı yapısı, işgücü, cinsiyet gibi unsurlar arasında ilişki kurulduğunda; yoksul kesimin önemli bir kısmını kadınlar oluşturmaktadır. Topluma katılım, kaynak ve fırsatlara erişim imkanları anlamında kadınların erkeklere kıyasla daha çok yoksulluk çektiği belirtilmektedir (Öztürk ve Çetin, 2009).

Kadınlar ile erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet rol ve sorumlulukların farklıdır. Kadınların çocuk bakımı gibi rol ve sorumlulukları nedeniyle istihdam ve eğitim imkanlarından faydalanmaları zorlaşmaktadır. Kadınların emek piyasasındaki karşılaştıkları sorunların bir diğeride düşük ücretlerdir. Asgari ücretin altında ücret alan nüfusun çoğunluğunu kadınlar oluşturmakta, hane içindeki rol ve sorumlulukları gereği genelde az zamanlı işlerde çalışmaları nedeniyle de düşük ücret elde etmektedirler.

Kadınların İşgücüne Katılım Oranı (İKO); kadın işgücünün aktif nüfusa bölünmesi ile elde edilmektedir. Kadın işgücüne katılımı yaş grupları itibariyle ele alındığında, çoğu ülkede 20-24 yaş gruplarında artarak maksimuma ulaşan oran, 30 yaş itibari ile

düşmektedir. 40'lı yaşların başlarında tekrar artış sürecine girmekte olan kadın iş gücüne katılımı, 40- 45 yaşları arasında tekrar tavan yapmaktadır. 30 yaş itibari ile kadınların iş gücüne katılımındaki düşüşün temel nedeni kadınların bu dönemde 0-6 yaş grubu çocuklarını büyütme amacıyla emek piyasasının dışında kalmalarıdır. Bu durumlarda kreş, anaokulu gibi kurumların olması dahi kadınların iş gücüne katılımlarının azalması ile ilgili sorunu çözmemektedir (Öztürk ve Çetin, 2009). Bu durum bu tarz hizmetlerin genelde devlet tarafından ücretsiz olarak yeterince karşılanamaması, hizmetin daha çok özel sektör eliyle verilmesinden kaynaklanmaktadır.

Cattan, Blau ve Robins gibi isimler kreş maliyetlerini incelemiştir. Yoksul ve yoksul olmayan aile bütçelerinde oluşan etki ile iş gücüne katılım oranı arasında bağlantı kurulmuştur. Araştırmalar sonucunda kreş ücretlerinin yoksul ailelerde iş gücüne katılım oranını düşürdüğü bulunmuştur. Kreş ücretlerinin olmaması durumunda iş gücüne katılımın artabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum ülkemiz için de geçerlidir. Türkiye'de kreş ve yuvaların az olması, olanların ise pahalı özel kurumlar tarafından idare edilmeleri nedeniyle kadınların istihdamı artamamaktadır (Özer ve Biçerli 2004: 68-69).

Türkiye'de yaşlı kadın ve yaşlı erkek nüfusunun yıllık ortalama gelirleri kıyaslandığında yaşlı erkeklerin yıllık ortalama gelirleri yaşlı kadınlara oranla daha fazladır. Bunun nedeni kadınların erkeklere oranla daha düşük ücretler ile çalışması ve kadınların kayıt dışı çalıştırılma eğiliminin daha fazla olmasındandır (N.Keser, 2019).

3. BÖLÜM

3. EMEKLİ AYLIKLARI VE YAŞLI ÖDENEKLERİNİN YOKSULLUK ÜZERİNE ETKİSİ: LİTERATÜR TARAMASI

Uluslararası literatür incelendiğinde emeklilik ve yaşlılık döneminde elde edilen gelirlerin yoksulluk üzerine etkisini araştıran çok fazla çalışma bulunmaktadır. Emekli aylıklarının ve yaşlılara yönelik yardım programlarının etkileri genelde ülke bazlıdır.

N. Keser, (2019), tüm toplumların ortak sorunu olan yoksulluğun, yaşlı bireyler için diğer yaş gruplarına göre daha zorlayıcı olduğunu düşünmekte bu nedenle yaşlı yoksulluğunu arttıran ayrımcılıkların neler olduğunu, bu durumla nasıl mücadele edilmesi gerektiği ve yaşlı yoksulluğunu azaltmaya yönelik çözüm önerilerini araştırmıştır. Yaşlı yoksulluğunun kısa vadeli çözümleri yerine uzun vadede kalıcı çözümler ile giderilmesi konusunda bir çok yönden ele alınan çalışmada yaşlı bireylere az miktarlarda sağlanan maddi yardımlar yerine devamlı gelir elde etmelerini sağlayacak imkanlar sağlanması gerektiğini savunmuştur. Çalışma hayatı içerisinde kalmak isteyen yaşlılar için bu şekilde hem ekonomik anlamda hemde kendini yeterli hissetmeleri açısından önemli olacağı düşüncesindedir. Yaşlı ve evde bakım maaşlarının yetersiz olması nedeniyle yoksul durumda olan yaşlılar için maaş kriterlerinin değiştirilmesi gerektiğini ve daha farklı alternatiflerinde bulunması gerektiğini belirtmiştir.

K.Parlak, (2017) nüfusun yaşlanması ve sosyal güvenlik sistemlerinde yapılan reformlar ile Güney Avrupa ülkesi ve Türkiye'deki emeklilik sistemleri araştırmıştır. Uygulanan reformlarla tüm ülkelerde emeklilik yaşı yükseltilip, prim gün sayısı arttırıldığından emeklilik zor hale gelmiştir. Düşük gelirle çalışan bireylerin emekliliklerinde gelirlerinin yetersiz olması nedeniyle yaşlı yoksulluğunda ilerleyen yıllarda artacaktır. Benzer özellikler gösteren Güney Avrupa ülkelerinde yapılan reformlar ile önemli bir gelir kaynağı olan emeklilik sistemlerinin finansal sürdürülebilirlikleri sağlansada emekli aylıklarının azaltılması yaşlı yoksulluğunun artmasına neden olacağı savunulmaktadır.

Karadeniz ve Öztepe, (2013) ise genel nüfus içerisindeki payı artan yaşlı nüfusun yoksulluğunu Türkiye İstatistik Kurumunun 2009 ve 2010 Hane Halkı Bütçe Anketi verileri ile ele almıştır. Çalışmada anket verileri içerisinde, eş değer fert ölçeğine göre hesaplanan yıllık medyan gelirin %60'ından az gelir elde eden 65 yaş üstündeki fertler yorumlanmıştır.

Türkiye’de emekli aylığı bağlanma oranlarının ve emekli aylıkların az olmasının yaşlı yoksulluğunu olumsuz yönde etkilediğini savunmuşlardır.

Türkiye için detaylı mikro veriler ve ileri ekonometrik yöntemlerle daha önce bir uygulama yapılmamıştır. Ulusal literatürde yapılan çalışmaların çoğu konuyu daha nitel incelemeler ile ele aldığından, tez çalışmasının var olan çalışmalara katkısının önemli olduğu düşünülmektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülke çalışmalarına bakıldığında, Amuedo-Dorantes ve Juarez (2015), Meksika hükümetinin 2007 yılında, kırsal alanlarda yaşayan 70 yaş ve üstü bireyler için uyguladıkları “70 y Más” programının yaşlı gelirlerini artırmada ve yoksulluğa çözüm bulmada etkinliğini araştırmışlardır. “70 y Más” prim ödeme yükümlülüğü olmayan, doğrudan karşılıksız yapılan nakit transferidir. Prime dayalı emeklilik sistemlerinin getirisinin çok düşük olmasından dolayı, emeklilik yaşının üzerinde dahi çoğu Meksikalı çalışmaya devam etmekte ve hatta kırsal alandaki yaşlılar kenttekilere kıyasla ileri yaşlarda aktif çalışmalarını daha çok sürdürmektedirler (Juárez ve Pfitze, 2015). Amuedo-Dorantes ve Juarez (2015) bir tür kamu yardımı programı olan “70 y Más” in yaşlıların ailelerinden aldığı özel transferleri azalttığını, bu bağlamda yaşlı yoksulluğunu engellemede etkin olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle 70 yaş üstü bireylerin ailelerinden finansal destek almasının Meksika’da yaygın olduğu, bu programla birlikte bunların azaldığı, programın onların yerini doldurmada başarılı olduğunu belirtmişlerdir. Meksika Gelir ve Harca Anketi’nden elde edilen veriler ile üçlü-fark ekonometrik yaklaşımını kullanarak programın etkinliğini araştırdıkları çalışmada, ailelerden gelen özel bağışları programın yüzde 37 oranında azalttığını, bu azalmanın özellikle kadınlar için gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Meksika’da kadınlar eşlerine kıyasla işgücü piyasasında daha az rol almaları nedeniyle çevresindeki bireylerden daha çok finansal yardım görmekte olup “70 y Más” ile bu azalmıştır. .. Bu kamu programı ile birlikte özel yardımların dışlanması bir sonucu olarak, kişilerin emek dışı gelirlerinin eskiye kıyasla %15 ile %52 daha az arttığını gözlemlemişlerdir. Juárez ve Pfitze (2015) bu sonuçla paralel olarak “70 y Más” programının sadece aşırı yoksul olan erkek bireylerin işgücü piyasasına katılımını düşürerek onlara emeklilik dönemlerinde geçinebilecekleri bir gelir sağladığını, ancak kadınlarda aile desteklerinin azalması ile birlikte işgücü piyasasına katılımın düşmediği belirtilmektedir. Özetle, bu tür programların tüm kesimlerden yaşlıların gelirlerini artırmadaki etkinliği özel yardımları dışlaması (crowding-out) noktasında düşündürücüdür.

Gasparini, vd. (2010), ise sadece Meksika değil Latin Amerika ve Karayipler'deki 20 ülkenin hanelhalkı mikro anket verileriyle, yaşlı yoksulluğunun belirleyici faktörlerini, özellikle emekli aylıklarının yoksulluğu azaltma üzerindeki etkisini ampirik analizlerle incelemiştir. Yaşlı yoksulluğunun belirleyicilerinden gelir, bireylerin eğitim durumu, sağlık durumu ve kamu hizmetlerine erişim analizde incelenen değişkenlerden olup, özellikle mevcut emeklilik sistemlerinin yaşlı yoksulluğunu azaltılmadaki rolü irdelenmiştir. Sonuç olarak Latin Amerika ülkelerinde iyi çalışan ve yapısal olarak sağlam emeklilik sistemlerine sahip ülkelerde yoksulluğun yaşlılık dönemlerinde minimum düzeylerde yaşandığı ancak güçlü emeklilik sistemlerine sahip olmayan ülkelerde yoksulluk oranlarının yüksek olduğu belirtilmiştir. Örneğin Arjantin ve Şili'de 60 yaş üstü yaşlıların yoksulluk oranları genel yoksulluk oranının %33'ü iken, bu oran Brezilya'da %20'ye, Uruguay'da %10'a düşmektedir. Gasparini v.d., (2007) Brezilya'da yaşlıların %77'sinin kamu emekliliğinden yararlandığını, gerçekte yaşanan yaşlı yoksulluk oranının %3,7 olduğunu, emekli maaşlarının yokluğunda bu oranın % 47,9 olabileceğini belirtmiştir. Meksika ve Jamaika gibi ülkelerde ise yaşlı yoksulluğu vahim boyutlarda olup, genel yoksulluk oranlarından %20 daha fazla yaşlı yoksulluğu ile karşılaşmaktadır.

Jensen (2003) çalışması da bir başka gelişmekte olan ülke sınıfında yer alan Güney Afrikada'ki emekli aylıklarının yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkisini araştırmış, bunu yaparken devlet emeklilik programlarının, bireylere aile fertlerince yapılan finansal destek miktarını azaltıp azaltmadığını da incelemiştir. Analiz sonucunda emeklilik gelirlerinin aile desteklerinde, özellikle evden uzakta yaşayan çocukların ailelerine gönderdiği yardımda azalmalara yol açtığı, emeklilik gelirindeki her bir rand⁴'lık artışın çocuklar tarafından gönderilen yardımda 0.25-0.30 rand azalmaya sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçların hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sosyal programların ve emeklilik sistemleri tasarımında dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü yaptıkları analizler, emekli aylığı alınmadığı durumda yoksulluk oranının %57, alındığı durumda ise %24 olduğunu, böylece emekli aylıklarının yoksulluk oranını %33 düşürdüğünü gösterse de, emekli aylıkları aynı zamanda aile yardımlarında azalmaya yol açtığından yoksulluk oranına gerçek katkılarının %26 olduğunu göstermektedir. Amuedo-Dorantes ve Juarez (2015) çalışmasında Meksika için belirtildiği gibi, emekli aylıklarının ailedeki tüm bireyler tarafından eşit paylaşılmadığı, çalışma geçmişlerinden dolayı emekli aylıklarını hak

---

⁴ Rand, Güney Afrika para birimidir.

edenlerin genelde erkekler olduğu ve aile yardımlarındaki azalmanın kadın yoksulluğuna çare olamayabileceği bu çalışma ile de yapılabilecek çıkarımlar arasındadır. Bu nedenle yazarlar emeklilik sistemleri ve sosyal yardımların dizaynında hükümetin bu gibi durumların farkında olması gerektiğini savunmuştur.

Güney Afrika için yapılan bir diğer çalışma olan Samson (2006), prim karşılığı olmadan verilen yaşlılık yardımlarının yoksulluk üzerine etkisini analiz etmiştir. Primsiz emeklilik maaşı olarak da adlandırılan ödenekler 65 yaş üstü bireylerin yaklaşık %85'ine ulaşmaktadır. Aylık 75 ABD Doları tutarında olan ödeneklerin GSYH'nın % 1,4'üne mal olduğu belirtilmiştir. Aylığı alan yaşlı bireylerin yaşadığı hanehalklarında yoksulluk oranının %54 oranında düştüğü, bu etkinin yalnız yaşayan yaşlı insanlar için çok daha büyük olduğu ve bu bireyler için yoksulluk oranının nerdeyse %96 oranında bir azaldığı belirtilmiştir.

Otoro ve Garcia (2017) ise bir başka gelişmekte ülke olan Şili'de 2008 yılında uygulanan emeklilik reformunun Şili'li bireylerin emek arzı ve refahı üzerindeki etkisini incelemiş, tamamen dışsal bir reform sayesinde artan emeklilik gelirinin nedensel etkilerini farkların farkı tahmincisi ile analiz etmiştir. Şili 1981'de, birçok Latin Amerika ülkesinde benzer reformlara ilham veren, ABD'de Sosyal Güvenlik için olası bir model olarak kabul edilen ve özel sektör tarafından yönetilen, bireysel emeklilik sistemini başlatmıştır. 30 yıl yürürlükte kalan bu sistem, işgücü piyasalarındaki mevcut eşitsizliklerin ve yaşlılık yoksulluğu riskinin artması nedeniyle eleştirilmiştir. Bu nedenle emekli olunduktan sonra asgari tüketim seviyesini garanti etmeyi ve artırmayı hedefleyen Şili, 2008 yılında Emeklilik Sistemini bir reform ile yeniden düzenlemiştir. Bu reformun etkilerinin 2006-2012 yılları arası panel veri seti ile analiz edildiği çalışmada reformla birlikte bireylerin kayıt dışı işlerde çalışma olasılıklarının azaldığı, hem kadın hem de erkekler de yoksulluk oranlarının düştüğü bulunmuştur. Kadınlar için 2004 yılında %32.8 olan yoksulluk oranı 2012 yılında %22.6%'ya, erkekler için ise %31.3'ten %28.9'a düşmüştür. Ayrıca reformun hanehalkı harcamalarını ve bireylerin refahını artırdığı ancak emekliliği hak etme yaşına yakın yaşlarda olan bireylerin refah ve sağlık göstergelerinde bir değişikliğe neden olmadığı bulunmuştur.

Tez çalışması, bu ve benzeri gelişmekte ülke çalışmalarına ilave olarak Türkiye örneğinde mikroekonometrik bir çalışma ile emekli aylıkları ve yaşlı ödeneklerinin yoksulluk üzerine etkisini analiz etmiştir. Ancak ilgili literatür sadece gelişmekte olan

ülkelerde değil az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerde de emeklilik sistemlerinin yoksulluk üzerine etkilerini analiz etmiştir. Örneğin az gelişmiş ülke çalışmalarına örnek olarak Kakwani ve Subbarao (2007), hanehalkı anket verileri kullanarak, HIV-AIDS salgını yaygınlığı yüksek ve düşük olan 15 Sahra altı Afrika ülkesinde yaşlı yoksulluğunu irdeleyerek, özellikle küçük çocuklarla yaşayan yaşlıların ve aile reisi yaşlı olan hanelerin yoksulluk oranlarının birçok ülkenin ortalamasından çok daha kötü olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca emekli aylıklarının, yaşlıların yoksulluğunu azaltabileceğini ve refah kazanımlarını beraberinde getirebileceği çalışmanın diğer bulguları arasındadır.

Martínez (2015) çalışması ise Salvadorans'ın en yoksul belediyelerinde 70 yaş ve üzeri bireyler için aylık 50 ABD doları tutarında ödeme yapan ve primsiz bir emeklilik sistemi olan "Universal Basic Pension (UBP)"ın etkilerini incelemiştir. Salvadorans'ın büyük bir çoğunluğu resmi bir emekli maaşı olmadan emeklilik yaşına ulaşmakta ve bu da yaşlılıkta finansal güvenlik açığı ve yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Çalışmada ülkenin en yoksul 32 belediyesinden 66-74 yaş arası yetişkinlerin yaşadığı 2255 hanenin yer aldığı bir örneklem kullanılarak, emekli aylığının etkilerini tahmin etmek için araç değişken tanımlama stratejisi uygulanmıştır. Sonuçlar, emeklilik maaşı almanın emekliler arasındaki iş faaliyetlerini %50 azalttığını ve yakın akraba ve ailelerden gelen yardımların ayda 4,9 \$ düştüğünü göstermektedir. Gelirdeki bu azalmaya rağmen, emeklilik programı sayesinde faydalanıcı hanehalklarındaki işgücü dışı gelir ortalama olarak 40,86 \$ artmış, yararlanıcı hanehalklarının aşırı yoksulluk sınırının altında yaşama olasılığı %26 oranında azalmıştır. Yoksulluk üzerindeki etkisinin yanı sıra, emekli maaşlarının kişi başına gıda tüketimini arttırdığı, böylece yaşlılar arasındaki gıda güvensizliği algısının yüzde 8 puan azaldığı bulunmuştur. Ayrıca, bir emekli ile yaşayan 11-18 yaş arasındaki çocukların okula devam oranı yüzde 6 puan arttığından, emekli aylığının yeni nesil beşeri sermaye yatırımlarına katkı sağlayabileceği de çalışmada yapılan önemli vurgular arasındadır.

Az gelişmiş ülke örneği olan çalışmalardan bir diğeri Kaniki (2007) tarafından Mauritius ülkesi için yapılmıştır. Mauritius'ta 1950'den beri evrensel bir sosyal emeklilik sisteminin işlediği, GSYH'nın %2,9'una mal olan sosyal emeklilik planının (Piggott ve Whitehouse, 2002) yaşlı yoksulluğu üzerinde etkisinin büyük olduğundan bahsedilmiştir. Örneğin, birden fazla genç kişiyle yaşayan yaşlı insanlar için yoksulluk oranları, evrensel emeklilik maaşı olmadan %30 iken, emekli maaşlarının alındığı durumda sadece % 6 olarak hesaplanmıştır. Gelişmiş ülke çalışmalarına bakıldığında ise; Dewilde ve Raeymaeckers

(2008), Kemeny (1981) ve Castles (1998) tarafından devletin yaşlıları bir ev sahibi yapmasına yönelik politikalarla cömert yaşlılık aylıkları arasında seçim yapması gerektiği hipotezini sınavarak bu politikalardan hangisinin yaşlı yoksulluğunu azalttığını 15 Avrupa ülkesi için yaptığı analizlerle ortaya koymuştur. Avrupa Topluluğu Hanehalkı Panel (European Community Household Panel-ECHP) anket verilerinin kullanıldığı analizlerde ne emeklilik düzenlemelerinin ne de konut politikalarının yaşlı yoksulluğunu azaltmada güçlü etkilerinin olduğu bulunmuştur. Bu iki politikanın da yaşlı yoksulluğunu azaltmada beklendiği derecede etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle nüfusun büyük bölümünün kendi evinin sahibi olduğu Avrupa ülkelerinde bile, ev sahibi olamayan yaşlıların zaten düşük emekli aylıklarına sahip bireyler olduğunu, verilen emekli aylıklarının yoksulluk düzeylerini azaltmada yeterli olmadığı ortaya koyulmuştur.

Goudswaard vd. (2012) ise çalışmalarında yine gelişmiş sanayi ülkelerini inceleyerek, devlet tarafından yürütülen kamusal emeklilik sistemleri ile özel sektör tarafından sağlanan bireysel emeklilik sistemlerinin yaşlı yoksulluğu üzerine etkisini tartışmışlardır. Kamusal emeklilik sistemlerindeki reformlar özellikle sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde yaşanan nüfusun kamu maliyesi üzerindeki baskısını hafifletmek için yapılmış olup, reformlar neticesinde kamusal emeklilik sistemlerinden daha az fayda elde edeceğini düşünen bireyler özel emeklilik sistemlerine geçiş yapmıştır. Çünkü reformlarla ya emeklilik yaşı artırılmış ya da ödenekler kesintiye uğramıştır. Yazarlar OECD Sosyal Harcamalar (Social Expenditures) veri setini kullanarak 15 Avrupa ülkesi için yaptıkları analizlerde, bireysel emeklilik maaşlarının kamusal emeklilik aylıklarına göre gelir dağılımını iyileştirme ya da yoksulluğu azaltma rollerinin nasıl olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Analizler sonucunda, emeklilik hizmet sunumunda kamudan özel sektöre kaymaların, 65 yaş ve üstü insanlar arasında daha yüksek gelir eşitsizliği veya yoksulluğu getirmediğini göstermişlerdir. Bu bulgu sonucunda, emeklilik harcamalarının kamu maliyesi üzerindeki baskısının, yaşlılar arasında gelir eşitsizliği veya yoksulluk gibi ciddi sonuçlar yaratmaksızın özel emeklilik sistemleri ile hafifletilebileceğini gibi önermişlerdir. Tersine bu çalışma gibi birden fazla ülkenin yer aldığı değil de tek ülke örneği olarak yapılan diğer çalışmalar ise kamusal emeklilik sistemlerinin payındaki artışın yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azalttığını ortaya koymuştur (Milligan, 2008; Oshio ve Shimizutani, 2005). Örneğin Oshio ve Shimizutani (2005) kamu emeklilik maaşlarının 1981-1999 yılları arasında Japonya'daki yaşlıların gelirleri ve yoksulluğu üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada, kamu emeklilik programlarının, nispi ve mutlak yoksulluk oranları açısından,

yaşlıların refahını önemli ölçüde iyileştirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte, cinsiyet ve yaşlıların önceden çalışmış oldukları sektörlerin yaşlı gelirini ve yoksulluğunu önemli ölçüde etkilediğini savunmuşlardır. Milligan (2008) ise, "yaşlılık güvencesi" aylığı ve "garantili gelir desteğinin" yaşlı ailelerin yoksulluğu üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmada, yaşlılar için artan emeklilik gelirinin yaşlı yoksulluğunda keskin bir düşüşe neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu düşüşün nedeni olarak politika değişikliklerinin olabileceğini, 65 yaşını doldurmuş kişilere ödenen bir emeklilik maaşı olan "garantili gelir desteği" (CBS) ile 1978'den 1985'e kadar emekliliğin arttığını ve bu durumun yoksulluğun düşüşüne neden olduğunusavunmuştur. Goudswaard vd. (2012) çalışmasına kıyasla bu çalışmaların mikro veriler kullanarak bireylerin yoksulluğunu etkileyebilecek eğitim, yaş, cinsiyet gibi faktörleri kontrol eden analizler yapması bu konu bağlamında daha doğru sonuçların elde edileceği çıkarımını yaptırtabilir. Benzer şekilde Schirle (2009) yaş, istihdam durumu ve eğitim gibi faktörleri göz önünde bulundurarak mikroekonometrik bir çalışma ile kamusal emekli aylıklarının gelir eşitsizliğini azaltmada önemini vurgulamıştır. Kanada Emek ve Gelir Dinamikleri Araştırması, 1996 ve 2006 yıllarına ait verileri kullanarak ve Firpo, Fortin ve Lemieux'in (2007, 2009) yöntemlerini uyguladığı çalışmada özellikle kadınların istihdam edilmelerinin ve emekli aylığı elde etmelerinin gelir dağılımı eşitsizliğini ortadan kaldırdığını vurgulamıştır.

Bir diğer gelişmiş ülke örneği olan Kore'de, Lee vd. (2017), 2014 emeklilik reformu ile gelen gelir artışının yaşlı bireylerin refahı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışma, Kore İstatistik Ofisi Hanehalkı Gelir ve Harcama Anketi aylık panel verilerini kullanarak gerçekleştirdiği analizlerde üçlü fark yaklaşımını uygulanmıştır. Sonuçlar reform ile birlikte gelen daha yüksek bir program ödeneğinin bireylerin gelirlerini artırdığını, aile yardımı gibi özel transfer gelirlerini azaltmadığını ve yaşlı yoksulluğu düşürdüğünü göstermiştir. Özellikle yaşlı yetişkinler açısından programın tüketim artışlarını da beraberinde getirdiği vurgulanmıştır.

4. BÖLÜM

4. YÖNTEM

Tez çalışmasında emekli aylıklarının ve yaşlılara yönelik yapılan diğer ödeneklerinin yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkisi panel veri yöntemlerinden olan sabit etkiler yöntemi ile analiz edilmiştir. Ekonometrik çalışmalarda farklı veri türleri ile bu veri türleri yapılarına uygun analiz yöntemleri kullanılmaktadır. Veri türlerinde; yatay kesit analizi, farklı yatay kesit birimlerinin tek bir zaman birimindeki değerleri için kullanılırken, zaman serisi analizi tek bir yatay kesit biriminin farklı zamanları içine alan değerleri için kullanılmaktadır. Bir diğer veri türü ise yatay kesit verileri ile zaman serileri verilerinin birleşimi olan karma verilerdir. Karma verilerin özel bir çeşidi ise panel verilerdir (Kaplan, 2014: 88). Panel veri, aynı kesit biriminin zaman içinde izlediği, özel bir karma veri türüdür (Gujarati; 2012: 23). Panel verilere diğer bir isimle uzun kesit (longitudinal) veriside denmektedir. Zaman boyutuna sahip yatay kesit veriler kullanılarak oluşturulan panel veri modelleri yardımıyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine “panel veri analizi” denir (Tatoğlu, 2018: 4). Zaman serisi ve yatay kesit verileri için ayrı ayrı bir model kurup analiz yapabilirken, panel veride tek bir model kurup, analizleri yapabilmek mümkündür (Karaslan ve Yıldız, 2011: 9).

Zaman serisi ve yatay kesit verileri ile gerçekleştirilen analizlerde, zamana ve birimlere göre değişimler ayrı ayrı incelenmektedir (Güriş, 2015:2). Panel veri modellerinin ise; birim ve zaman boyutu olmak üzere iki boyut bulunmakta ve birimlerin etkisi birim etkisi, zaman boyutunun etkisi ise zaman etkisi olarak adlandırılmaktadır (Bölükbaşı, 2018: 6).

Genel olarak panel veri modeli;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it}X_{it} + u_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T \text{ şeklindedir.}$$

Y_i = Yatay kesit, Y_t = Zaman serisi, u_{it} = Panel hata terimi

Burada, Y_{it} bağımlı değişken, X_{it} bağımsız değişken, α_{it} sabit parametre, β eğim parametresi ve u_{it} hata terimidir. i alt indisi birimleri, t alt indisi ise zamanı ifade etmektedir (Tatoğlu, 2018: 4).

Panel veri analizinde, iki temel model bulunmaktadır. Bunlar; sabit etkiler ve rassal (tesadüfi) etkiler modelleridir.

Zaman etkileri ve birim etkilerinin birlikte modele dahil edildiği iki yönlü panel veri modelleri sabit etkiler ve rassal etkiler varsayımıyla iki şekilde gösterilebilir (Tatoğlu, 2018: 141).

Sabit etkiler varsayımıyla iki yönlü panel veri modeli denklem (1)'deki gibi gösterilirken;

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \mu_i + \lambda_t + u_{it} \quad (1)$$

Rassal etkiler varsayımıyla ise (2) nolu denklemdeki gibi gösterilir.

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + v_{it} \quad (v_{it} = \mu_i + \lambda_t + u_{it}) \quad (2)$$

μ_i =Gözlenemeyen birim etkileri

λ_t =Gözlenemeyen zaman etkileri

4.1. Sabit Etkiler Modeli

Gözlenemeyen birim ve/veya zaman etkilerinin sabit etkiler varsayımı altında ele alındığı panel veri modelleri sabit etkiler panel veri modelleri olarak adlandırılır (Wooldridge, 2002: 251). Sabit etkili panel veri modellerinde gözlenemeyen birim ve zaman etkileri birlikte ele alınabilmektedir. İki yönlü (faktörlü) sabit etkiler panel veri modelinde birim ve zaman etkileri sabit parametre üzerinden modele dahil olup, sabit parametre birimlere ve zamana göre değişmektedir. Her bir birimin ve her bir zaman döneminin farklı bir sabit parametresi olduğu varsayılarak model kurulur. Birim etki birimden birime değişirken zaman sabit, zaman etkisi zaman dönemlerinde farklılaşan sabit etkilerdir (Bölükbaşı, 2018: 12).

İki yönlü sabit etkiler modeli tahmini için kullanılan yöntemlerin en yaygını ve tez çalışmasında da kullanılacak yöntem “Grup İçi Tahmin Yöntemi”dir. N ve/veya T büyük olduğunda sabit etkiler varsayımıyla tahmin yapılırken regresyonda çok fazla gölge değişken bulunması gerekmektedir. Bu durumda modelin tahmininde gölge değişkenli en küçük kareler yöntemi yerine grup içi dönüşümün kullanılması gerekmektedir. Tez çalışmasında kullanılan N’in çok büyük olduğu “Hanehalkı Gelir ve Yaşam Koşulları

Anketi” verileri bu yöntemin uygulanması için uygundur.

Genel panel veri modeli vektör formunda denklem (3) ‘deki gibi tanımlanabilir.

$$Y = \beta X + v \quad \text{ve} \quad \varrho = E_N \otimes E_T = I_N \otimes I_T - I_N \otimes \bar{J}_T - \bar{J}_N \otimes I_T + \bar{J}_N \otimes \bar{J}_T \quad (3)$$

Burada $E_N = I_N - \bar{J}_N$ ve $E_T = I_T - \bar{J}_T$, ayrıca I_N ; N boyutunun birim matrisi, I_T ; T boyutunun birim matrisi, J_T ; T boyutunun birler matrisi ve J_N ; N boyutunun birler matrisidir. ϱ ile çarpılarak grup içi dönüşüm yapılmaktadır.

$$\varrho Y = \beta \varrho X + \varrho v \quad (4)$$

Burada $\tilde{Y} = \varrho Y$ ve $\tilde{X} = \varrho X$ kısaltmaları yapılırsa, $\tilde{Y}$ 'nin $\tilde{X}$ üzerine regresyonu grup içi tahminciyi; $(\tilde{\beta} = (X' \varrho X)^{-1} X' \varrho Y)$ vermektedir. Bu dönüşüm, μ_i ve λ_t etkilerini modelden düşürmektedir. Ayrıca zaman değişmezi ya da birim değişmezi değişkenleri varsa dönüşümle modelden elde edilmektedir.

Sabit etkiler modeli;

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \mu_i + \lambda_t + u_{it} \quad \text{iken,}$$

$$Y_{it} - \bar{Y}_i - \bar{Y}_t = (\beta_0 - \beta_0 - \beta_0) + \beta_1 (X_{it} - \bar{X}_i - \bar{X}_t) + (\mu_i - \mu_i) + (\lambda_t - \lambda_t) + (u_{it} - \bar{u}_i - u_t) \quad (5)$$

ya da $(Y_{it} - \bar{Y}_i - \bar{Y}_t) = \hat{y}_{it}$, $(X_{it} - \bar{X}_i - \bar{X}_t) = \hat{x}_{it}$ ve $(u_{it} - \bar{u}_i - u_t) = \hat{u}_{it}$ kısaltmaları ile,

$$\hat{y}_{it} = -\beta_0 + \beta_1 \hat{x}_{it} + \hat{u}_{it} \quad (6)$$

olarak yazılabilir. (6) nolu model havuzlanmış en küçük kareler yöntemi kullanılarak tahmin edilince iki yönlü model için grup içi tahminci elde edilmektedir.

İki yönlü sabit etkiler modeli aşağıdaki varsayımlar temelinde çalışmaktadır.

$$\text{Varsayım 1: } E(\hat{u}_{it} | \hat{x}_i, \mu_i, \lambda_t) = 0 \quad (7)$$

Bu varsayım bağımsız değişkenlerin katı dışsal olduğunu ve hata terimi ile birim ve zaman etkiler arasında da korelasyon olmadığına işaret eder.

$$\text{Varsayım 2: } \text{rank}\left[\sum_{t=1}^T E(\hat{x}_{it}'x_{it})\right]=K \quad (8)$$

2.varsayım bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıntı (multicollinearity) olmadığını söylemektedir.

$$\text{Varsayım 3: } E(\hat{u}_i'\hat{u}_i|\hat{x}_i,\mu_i, \lambda_t) = \sigma_u^2 I_T \quad (9)$$

Son varsayım ise modelde değişen varyans ve otokorelasyon probleminin olmadığını belirtmektedir.

X_{it} ; μ_i , λ_t ve v_{it} ile korelasyonsuzsa ve $\mu_i \sim IID(0, \sigma_\mu^2)$, $\lambda_t \sim IID(0, \sigma_\lambda^2)$ ve $v_{it} \sim IID(0, \sigma_v^2)$ varsayımları sağlanıyorsa rassal etkiler modeli söz konusudur (Tatoğlu, 2018: 142-148).

4.2. Rassal Etkiler Modeli

Gözlenemeyen birim ve/veya zaman etkilerinin rassal etkiler varsayımı altında ele alındığı panel veri modelleri rassal etkiler panel veri modelleri olarak adlandırılırlar. Rassal etkiler panel veri modellerinde gözlenemeyen etkiler hata terimi gibi rassal bir değişken olarak kabul edilir (Hsiao, 2003: 34). Birim ve zaman etkilerinin birlikte ele alındığı rassal etkiler panel veri modellerine iki yönlü rassal etkiler modelleri denilmektedir (Bölükbaşı, 2018: 13).

İki yönlü rassali etkiler modelinin tahmini için en çok kullanılan yöntem Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemidir.

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + v_{it} \quad (v_{it} = \mu_{it} + \lambda_{it} + u_{it}) \quad (10)$$

Tesadüfi etkiler modelinin kalıntısının varyans kovaryans matrisi;

$$\Omega = E(vv') = Z_\mu E(\mu\mu') Z_\mu' + Z_\lambda E(\lambda\lambda') Z_\lambda' + \sigma_u^2 I_{NT}$$

$$= \sigma_\mu^2 (I_N \otimes J_T) + \sigma_\lambda^2 (J_N \otimes I_T) + \sigma_u^2 (I_N \otimes I_T)$$

şeklinde yazılabilir. Burada $Z_\mu = I_N \otimes I_T$ ve $Z_\lambda = I_N \otimes I_T$ şeklinde ifade edilmektedir. Z_μ , bir ve sıfırlardan oluşan μ_i 'nin tahmini için regresyonda içerilen birim gölge değişkenlerin matrisidir. Z_λ ise, yine bir ve sıfırlardan oluşan ve zaman gölge

değişkenlerini içeren bir matristir.

$$\Omega = \sum_{i=1}^4 (\lambda_i \varrho_i) \quad \text{ve} \quad \Omega^r = \sum_{i=1}^4 (\lambda_i^r \varrho_i) \quad (11)$$

Eşitlikleri yardımıyla β 'nin genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisi aşağıdaki gibidir;

$$\hat{\beta}_{GEKK} = [(X' \varrho_1 X) / \sigma_u^2 + (X' \varrho_2 X) / \lambda_2 + (X' \varrho_3 X) \lambda_3]^{-1} \quad (12)$$

$$[(X' \varrho_1 Y) / \sigma_u^2 + (X' \varrho_2 Y) / \lambda_2 + (X' \varrho_3 Y) \lambda_3]$$

(12) nolu modelde;

$$\lambda_1 = \sigma_u^2, \lambda_2 = T\sigma_\mu^2 + \sigma_u^2, \lambda_3 = N\sigma_\lambda^2 + \sigma_u^2 \quad \text{ve} \quad \lambda_4 = T\sigma_\mu^2 + N\sigma_\lambda^2 + \sigma_u^2$$

ve

$$\varrho_1 = E_N \otimes E_T, \varrho_2 = E_N \otimes \bar{J}_T, \varrho_3 = \bar{J}_N \otimes E_T \quad \text{ve} \quad \varrho_4 = \bar{J}_N \otimes \bar{J}_T$$

olarak ifade edilmiştir.

(12) nolu model ayrıca aşağıdaki (13) model şeklinde de yazılabilir.

$$\hat{\beta}_{RE} = (WE_{XX} + \varphi_2^2 BE1_{XX} + \varphi_3^2 BE2_{XX})^{-1} (WE_{XY} + \varphi_2^2 BE1_{XY} + \varphi_3^2 BE2_{XY}) \quad (13)$$

burada, WE_{XX} ve WE_{XY} , (5) nolu modelden elde edilen grup içi $X'X$ matrisi ve $X'Y$ vektörünü temsil etmektedir.

$BE1_{XX}$, $BE1_{XY}$ birim için yapılan (14) nolu denklemdeki gruplararası dönüşümden elde edilen $X'X$ matrisi ve $X'Y$ vektörünü ifade etmektedir.

$$(\bar{Y}_i - \bar{Y}) = \beta(\bar{X}_i - \bar{X}) + (\bar{\varepsilon}_i - \bar{\varepsilon}) \quad (14)$$

Nihai olarak, $BE2_{XX}$, $BE2_{XY}$ ise zaman için yapılan (15) nolu eşitlikteki gruplararası dönüşümden elde edilen $X'X$ matrisi ve $X'Y$ vektörünü göstermektedir.

$$(\bar{Y}_t - \bar{Y}) = \beta(\bar{X}_t - \bar{X}) + (\bar{\varepsilon}_t - \bar{\varepsilon}) \quad (15)$$

Dolayısıyla grup içi ve gruplararası parametre tahminleri bu dönüşümleri verilen modellerden eşitlik (16)-(18) olarak tahmin edilebilmektedir.

$$\hat{\beta}_{WE} = WE_{XX}^{-1}WE_{XY} \quad (16)$$

$$\hat{\beta}_{BE1} = BE1_{XX}^{-1}BE1_{XY} \quad (17)$$

$$\hat{\beta}_{BE2} = BE2_{XX}^{-1}BE2_{XY} \quad (18)$$

4.3. Hausman Testi

Panel veri analizinde iki yönlü modellerin geçerli olduğu durumlarda uygun tahminciyi belirleyebilmek için *Hausman Testi* yapılmaktadır. Sabit Etkiler ve Tesadüfi Etkiler modelleri arasındaki en önemli farkların biri birim veya zaman etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup olmadığıdır. Eğer korelasyon yok ise rassal etkiler modeli uygulanmalıdır.

H_0 : Açıklayıcı değişkenler ile birim veya zaman etkiler arasında korelasyon yoktur.

(Rassal Etkiler modeli kullanılmalıdır)

H_1 : Açıklayıcı değişkenler ile birim veya zaman etkiler korelasyonludur.

(Sabit etkiler modeli kullanılmalıdır)

Hausman test istatistiği hesaplanırken, genelleştirilmiş en küçük kareler tahminleyicisi ve grup içi tahmincinin varyans kovaryans matrislerinin arasındaki farktan yararlanılmaktadır. Grup içi tahmincinin ve esnek genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisinin varyans kovaryans matrisleri arasındaki fark büyükse, sabit etkiler modeli tercih edilmektedir (Tatoğlu, 2018: 185).

$$H = (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{RE})' [Avar(\hat{\beta}_{SE}) - Avar(\hat{\beta}_{RE})]^{-1} (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{RE}) \quad (19)$$

“RE” rassal etkiler modelinin tahmincilerini, “SE” sabit etkiler modelinin tahmincilerini ifade etmektedir.

$Avar(\hat{\beta}_{RE})$: Rassal etkiler modelinin tahmininden elde edilen asimptotik varyans-kovaryans matrisi

$Avar(\hat{\beta}_{SE})$: Sabit etkiler modelinin tahmininden elde edilen asimptotik varyans-kovaryans matrisi

Çalışmamızda hausman testi ile bulduğumuz sonuçlar ampirik bulgular kısmında gösterilecektir.

4.4. Panel Veri Modellerinde Temel Varsayımların Testi

Panel veri modellerinde sıklıkla karşılaşılan değişen varyans ve otokorelasyon problemlerinin tespiti için analiz öncesi bu problemlerin var olup olmadığını test etmek önemlidir. Mikro panel veri setlerinde verisetinin zaman boyutu, birim boyutuna göre çok küçük olduğundan, otokorelasyon problemi mikro panel verilerde test edilmemekle birlikte değişen varyans testi yapılmaktadır. Tez çalışmasının kapsamına uygun olacak şekilde bu bölümde sadece değişen varyans problemine değinilecektir.

Panel veri modellerinde hata teriminin birim içerisinde ve birimlere göre eşit varyanslı (homoskedastik) olduğu varsayılmaktadır. Panel veri modelleri içerisinde birimler mevcut olduğu için birimler arası farklılıklar söz konusu olmaktadır. Bu durumda regresyon parametreleri birimlere göre değerlendirilmektedir. Böylece her bir birim için farklı varyans (heteroskedasite) söz konusu olmaktadır.

$$Var(\mathbf{u}) = \mathbf{\Omega} = \begin{bmatrix} \sigma_1^2 & 0 & 0 & \sigma_{12} & 0 & 0 & \sigma_{1N} & 0 & 0 \\ 0 & \sigma_1^2 & 0 & 0 & \sigma_{12} & 0 & \dots & 0 & \sigma_{1N} & 0 \\ 0 & 0 & \sigma_1^2 & 0 & 0 & \sigma_{12} & & 0 & 0 & \sigma_{1N} \\ \sigma_{12} & 0 & 0 & \sigma_2^2 & 0 & 0 & & \sigma_{2N} & 0 & 0 \\ 0 & \sigma_{12} & 0 & 0 & \sigma_2^2 & 0 & \dots & 0 & \sigma_{2N} & 0 \\ 0 & 0 & \sigma_{12} & 0 & 0 & \sigma_2^2 & & 0 & 0 & \sigma_{2N} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \sigma_{1N} & 0 & 0 & \sigma_{2N} & 0 & 0 & & \sigma_N^2 & 0 & 0 \\ 0 & \sigma_{1N} & 0 & 0 & \sigma_{2N} & 0 & \dots & 0 & \sigma_N^2 & 0 \\ 0 & 0 & \sigma_{1N} & 0 & 0 & \sigma_{2N} & & 0 & 0 & \sigma_N^2 \end{bmatrix}$$

Yukarıdaki matriste görüldüğü gibi her bir birim için varyans değişmektedir. Birinci birimin hata terimi varyansı σ_1^2 iken, ikinci birimin varyansı σ_2^2 'dir. Bu değişen varyans problemine işaretler(Tatoğlu, 2018: 210).

Ekonometrik analizlerde değişen varyans problemi zaman serisi verilerinden daha çok yatay kesit verilerle çalışma yapılırken karşılaşılan bir durumdur. Yatay kesit birimler içinde hata terimi sabit varyanslı iken varyansın birimlere göre değişebildiği durumla da karşılaşılmaktadır. Bu duruma "birimlere göre değişen varyans" denmektedir.

Birimlere göre değişen varyansın olup olmadığı “Değiştirilmiş Wald Testi” ile sınanmaktadır.

$H_0: \sigma_1^2 = \sigma^2$ (varyanslar, birimlere göre homoskedastiktir, değişen varyans yoktur.)

$H_1: \sigma_1^2 \neq \sigma^2$ (Değişen varyans vardır)

Değiştirilmiş Wald Testi istatistiği (20) nolu denklem ile gösterilmiştir.

$$W = \sum_{i=1}^N \frac{(\hat{\sigma}_i^2 - \sigma^2)}{v_i} \quad (20)$$

$\hat{\sigma}_i^2 = \frac{1}{T_i} \sum_{t=1}^{T_i} v_{it}^2$ olup, burada $\hat{\sigma}_i^2$ i .yatay kesit birimin kalıntı varyansın tahmincisidir (Tatoğlu, 2018: 220).

Çalışmamızda Değiştirilmiş Wald Testi ile bulduğumuz sonuçlar ampirik bulgular kısmında gösterilecektir.

5. BÖLÜM

5. EKONOMETRİK ANALİZ

5.1. Ekonometrik Model ve Özet İstatistikler

Çalışma, Türkiye’de emekli aylıklarının ve yaşlılara yapılan ödeneklerin bireylerin yoksulluk üzerindeki nedensellik ilişkisini ampirik olarak test etmiş ve ilgili analizlerde “Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Gelir ve Yaşam Koşulları Panel Mikro Veriseti (2008-2017) kullanmıştır. Türkiye’de Gelir ve Yaşam Koşulları anketleri hem yatay kesit hem de panel veri elde edecek biçimde uygulanmaktadır. Panel verisetleri 4 yıllık dönemler halinde mevcut iken, yatay-kesit verisetleri 10 yıl gibi uzun bir zamanı kapsar. Tez çalışmasında, 2008 yılından itibaren her dört senede yayımlanan panel verisetleri veri birleştirme (data merging) tekniği ile birleştirilmiş olup, dengesiz panel veriseti elde edilmiştir. Fert ve hanehalkına yönelik TÜİK tarafından gönderilmiş verisetleri tek bir veriseti olacak şekilde düzenlenmiştir. Analizlerde ve veri birleştirmede STATA 15 programından yararlanılmıştır.

Analizlerde kullanılan modeller aşağıdaki gibidir. İlk modelde yaşlılara yapılan emekli aylığı, emeklilik ikramiyesi ve malüllük aylığının toplamından oluşan genel emeklilik ödenekleri asıl etkisi merak edilen bağımsız değişkendir. (22) nolu modelde ise etkisi merak edilen değişken sadece emeklilik aylığıdır (EA). Her bir modelde bağımlı değişken yoksulluk endeksidir (YE). Bireylerin sahip oldukları ve yaşamlarını devam ettirmede kullandıkları malların varlığına ilişkin sorular yoksulluk endeksini oluşturmada kullanılmıştır. Diğer bir ifade ile TÜİK “Gelir ve Yaşam Koşulları Veri Seti’nde” doğrudan bu endeks gözlenemediğinden ve gizil olduğundan farklı soruların temsil ettiği değişkenler yardımıyla faktör analizi kullanılarak elde edilmiştir. Tez çalışmasının ek kısmında bu endeksin nasıl elde edildiği ayrıntıları ile açıklanmıştır.

$$YE_{it} = \beta_0 + \beta_1 E\ddot{O}_{it} + \beta_2 \Delta C_{it} + \beta_3 \Delta M_{it} + \beta_4 E\check{G}_{it} + \beta_5 HB_{it} + \beta_6 M\ddot{U}_{it} + \beta_7 HG_{it} + \vartheta_i + \lambda_t + e_{it} \quad (21)$$

$$YE_{it} = \beta_0 + \beta_1 EA_{it} + \beta_2 \Delta C_{it} + \beta_3 \Delta M_{it} + \beta_4 E\check{G}_{it} + \beta_5 HB_{it} + \beta_6 M\ddot{U}_{it} + \beta_7 HG_{it} + \vartheta_i + \lambda_t + e_{it} \quad (22)$$

Modellerde bireylerin yoksulluk durumunu etkileyebilecek cinsiyet (C), medeni hal (M), eğitim durumu (EĞ), yaşanılan hanedeki çocuk ve yetişkin sayısını gösteren

hanehalkının büyüklüğü (HB), emeklilik ödenekleri dışında kalan hanehalkı geliri (HG), oturulan konuttaki mülkiyet şekli (MÜ) kontrol edilmiştir. ϑ_i birim etkileri, λ_t zaman etkilerini göstermekte olup, e_{it} özdeş ve bağımsız hata terimlerini ifade etmektedir. Tablo 5.1’de modelde kullanılan nicel değişkenlerin özet istatistikleri verilmektedir. Değişkenlerin gözlem sayıları, ortalamaları, minimum ve maksimum değerleri gösterilmiştir.

Tablo 5.1. Analizlerdeki Nicel Değişkenlere Ait Özet İstatistikler

Değişkenler		Ortalama	Minimum	Maximum
Yoksulluk endeksi (Gözlem Sayısı=51053)	Tüm	0.3611	-1.1396	5.2744
	Gruplar Arası		-1.1396	5.2744
	Grup İçi		-2.3048	3.1487
Emeklilik Aylığı (Gözlem Sayısı=26849)	Tüm	9301.088	7497.52	120000
	Gruplar Arası		7451.268	108466.7
	Grup İçi		1535.64	48234.42
Emeklilik İkramesi (Gözlem Sayısı=74)	Tüm	29795.61	31914.27	1550000
	Gruplar Arası		32190.08	1550000
	Grup İçi		15.7317	29892.27
Malülen Emeklilik Geliri (Gözlem Sayısı=827)	Tüm	4568.196	2755.456	22320
	Gruplar Arası		2862.981	21600
	Grup İçi		836.1403	10708.2

Tablo 5.1’de emeklilik ödeneklerine bakıldığında yıllık en düşük emeklilik ödeneğinin 7497 TL, en yüksek ödeneğin ise 120000 TL olduğu görülmektedir. Ortalama emekli ikramiyesinin yıllık 29795 TL, ortalama malülen emeklilik gelirin ise yıllık 4568 TL olduğu görülmektedir. Yoksulluk endeksinin aldığı en düşük değer -1.1396 ve en yüksek değer 5.2744 puan olup, 51053 gözlemlili veri setinde bireylerin ortalama sahip olduğu yoksulluk endeks değeri 0.3611’dir.

Tablo 5.2’de ampirik analizlerde kullanılan kategorik değişkenlere ait bilgiler verilmektedir. Çalışmada, emeklilik yaşı 65 olduğu için 65 yaş ve üzeri nüfus örneklem olarak kullanılmış ve 65 yaş altı nüfus verileri dahil edilmemiştir. Medeni durum değişkeni TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Anketinde 5 farklı kategoriye ayrılmıştır, ancak yaptığımız çalışmada “boşanmış” ve “ayrı yaşıyor” kategorilerinin özellikle tez konusu kapsamındaki yaşlı bireyler için gözlem sayısı çok az olduğundan, ilgili analizlerde yanlılığa sebep vermemek için 4 numara ile kodlanmış “boşanmış” kategorisi 5 numaralı “ayrı yaşıyor” kategorisiyle birleştirilmiştir. Böylece çalışmada medeni hal değişkeni 4 kategori olacak şekilde kullanılmıştır. Eğitim değişkeni olarak kullanılan “Ferdin son bitirdiği okul” değişkeni, tabloda belirtildiği gibi 7 farklı kategoriye ayrılmıştır. “Hanehalkı tipi” olarak adlandırılan değişken hanede yaşayan yetişkin ve çocuk sayısını belirtmektedir. Oturulan

konuttaki mülkiyet şekli ise 4 kategorili bir değişkendir.

Tablo 5.2. Analizlerde Kullanılan Kategorik Değişkenlere İlişkin Bilgiler

Bitirilen Yaş	1-.....-110
Cinsiyet	1-Erkek 2-Kadın
Ferdin medeni durumu	1-Bekar 2-Evli 3-Eşi ölmüş 5-Boşanmış /Ayrı yaşıyor Not:4 numara ile kodlanmış “Boşanmış” kategorisi 5 numaralı “Ayrı yaşıyor” ile birleştirilmiştir.
Ferdin en son bitirdiği okul	0-Okur-yazar olmayan 1-Okur-yazar olup, bir okul bitirmeyen 2-İlkokul 3-Ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim 4-Genel lise 5-Mesleki veya teknik lise 6-Yüksekokul,fakülte ve üzeri
Hanehalkı tipi	5-Tek kişilik hanehalkı 6-Bağımlı çocuk olmayan, iki yetişkinli,yetişkinlerin ikisinde 65 yaşın altında 7-Bağımlı çocuk olmayan, iki yetişkinli,yetişkinlerden en az biri 65 ve daha fazla yaşta 8-Bağımlı çocuk olmayan diğer hanehalkı 9-Tek yetişkinli, en az bir bağımlı çocuk olan hanehalkı 10-İki yetişkinli, bir bir bağımlı çocuk olan hanehalkı 12-İki yetişkinli,üç ve daha fazla bağımlı çocuk olan hanehalkı 13-Bağımlı çocuk olan diğer hanehalkı 16-Diğer
Oturulan konutta mülkiyet şekli	1-Ev sahibi 2-Kiracı 3-Lojman 4-Diğer
Toplam hanehalkı kullanılabilir geliri	TL cinsinden
Ferdin gelir referans dönemi içinde elde ettiği emeklilik/ yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik gelirlerinin değeri (TL)	TL cinsinden
Ferdin gelir referans dönemi içinde elde ettiği emeklilik ikramiyesi (TL)	TL cinsinden
Ferdin gelir referans dönemi içinde elde ettiği sakatlık, gazilik, malülen emeklilik gelirlerinin değeri (TL)	TL cinsinden

Toplam hanehalkı kullanılabilir geliri hanede yaşayan tüm fertlerin toplam gelirini gösterir. Yaşlılara yönelik verilen ödeneklerin etkisini ölçerken bu değişken, ilgili ödenekler çıkarıldıktan sonra kontrol edilmiştir. “Ferdin gelir referans dönemi içinde elde ettiği emeklilik/ yaşlılık/isteğe bağlı emeklilik gelirlerinin değeri”, “ferdin gelir referans dönemi içinde elde ettiği emeklilik ikramiyesi”, “ferdin gelir referans dönemi içinde elde ettiği sakatlık, gazilik, malülen emeklilik gelirlerinin değeri” yoksulluk üzerine etkisi merak edilen değişkenler olup, veri setinde yıllık olarak Türk Lirası cinsinden ifade edilmiştir.

Tablo 5.3’de kategorik değişkenlere ait özet istatistikler verilmiştir. Kullanılan veri setinin %43,54’ü erkek bireylerden, %56,46’sı kadınlardan oluşmaktadır. Veri setinin %44,34 bekar iken, %16,67’sinin evli, %33,25’nin eşi ölmüş bireylerden oluştuğu görülmektedir. Veri setinde 65 yaş üstü yaşlı bireyler yer aldığından, eşi ölmüş bireylerin yüksek yüzdeler ile temsil edildiği görülmektedir. %5,7’sini ise boşanmış ya da ayrı yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Türkiye’de yaşlı nüfusun çoğunun okur-yazar olmadığı, veri setinin %42,37’sinin okur-yazar olmayan bireylerden oluştuğu, yine yüksek bir yüzde olan %31,55 ile ilkokul mezunlarının bu kategoriyi takip ettiği görülmektedir. Okur-yazar olmayan, okur-yazar olup bir okul bitirmeyen ve ilkokul mezunları veri setinin kümülatif olarak %90,29’unu oluşturmaktadır. Verisetindeki bireylerin yaşlı olmasından kaynaklı ve Türkiye’de genç nüfusa kıyasla yaşlıların mal edinme dönemini tamamlamalarından dolayı, bireylerin %82,76’lık kısmının ev sahibi olduğu görülmektedir. Hanehalkı tipi değişkeninde 65 yaş üstü 2 yetişkin ve çocuksuz olarak yaşayan bireylerin verisetinde %40,61 ile temsil edildiği, bu değişken için en çok kişi barındıran kategorinin bu olduğu görülmektedir.

Tablo 5.3. Analizlerdeki Kategorik Değişkenlere İlişkin Özet İstatistikler

	Gözlem Sayısı	Yüzdesele Ağırlık	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet			
Erkek	22230	43,54	43,54
Kadın	28823	56,46	100,00
Toplam	51053	100,00	
Medeni Durum			
Bekar	22628	44,34	44,34
Evli	8509	16,67	61,01
Dul	16968	33,25	94,25
Boşanmış/Ayrı yaşıyor	2933	5,75	100,00
Toplam	51038	100,00	
Eğitim durumu			
Okur-yazar olmayan	21632	42,37	42,37
Okur yazar ama bir okul bitirmeyen	8355	16,37	58,74
İlkokul	16109	31,55	90,29
Ortaokul	1669	3,27	93,56
Lise	679	1,33	94,89
Meslek lisesi	935	1,83	96,72
Üniversite ve üzeri	1674	3,28	100,00
Toplam	51053	100,00	
Hanehalkı Tipi			
Tek kişilik hanehalkı	7846	15,37	15,37
65 yaş ve altı çocuksuz 2 yetişkin	19	0,04	15,41
65 yaş üstü çocuksuz 2 yetişkin	20732	40,61	56,01
Çocuksuz diğer hane tipleri	9077	17,78	73,79
Tek çocuklu bir yetişkin	131	0,26	74,05
Tek çocuklu 2 yetişkin	905	1,77	75,82
2 çocuklu 2 yetişkin	313	0,61	76,44
3 ve 3'ten fazla çocuklu 2 yetişkin	145	0,28	100,00
Çocuklu diğer tip hanehalkı	11884	23,28	100,00
Tüm bu kategoriler dışında kalan diğer tip haneler	1	0,00	100,00
Toplam	51053	100,00	
Mülkiyet Durumu			
Ev sahibi	42254	82,76	82,76
Kiracı	3570	6,99	89,76
Lojman	116	0,23	89,98
Diğer	5113	10,02	100,00
Toplam	51053	100,00	

Bu bölümde 21, 22 ve 23 nolu modellerin analizine geçilmeden önce, bunların sabit etkiler tahmincisi ile mi yoksa rassal etkiler tahmincisi ile mi tahminleyeceğimiz konusunda tercih yapmak için Hausman testini uyguladık.

Tablo 5.4. Hausman Testi Sonucu

Test istatistikleri	Bağımlı Değişkenler	
	Emeklilik Aylığı	Emeklilik Ödenekleri
Chi2	1216,94	1269,13
Prob>chi2	0,0000	0,0000

3 farklı model için yapılan Hausman testlerinin sonuçları rassal etkileri kullanmamız gerektiğini söyleyen Ho hipotezini reddetmiş ve böylece açıklayıcı değişkenler ile birim ve zaman etkiler arasında korelasyon olduğu görülmüştür. Bu durumda Sabit Etkiler Modelini kullanılmasının daha doğru olacağı sonucuna varılmıştır.

Tablo 5.5. Değişen Varyans Testi Sonucu

Test istatistikleri	Bağımlı Değişkenler	
	Emekli Aylığı	Emeklilik Ödenekleri
Chi2	4,0e+36	3,4e+35
Prob>chi2	0,0000	0,0000

Tez çalışmasının 4. Bölümünde detayları ile anlatıldığı gibi, analiz öncesi ön testlerden değişen varyans testi de uygulanmış ve Wald testi sonuçlarına göre varyansların birimlere göre değiştiği, sabit olmadığı anlaşılmıştır. Birimlere göre değişen varyans olduğundan, üç modelin de tahminin de “robust” komutu kullanılarak daha dirençli standart hatalar elde edilmiştir.

Tablo 5.6. genel emeklilik ödeneklerinin bağımlı değişken olduğu (21) nolu modelin analiz sonuçlarını göstermektedir. Emeklilik ödeneklerinin yaşlı yoksulluğu üzerine etkisi 65 ve üzeri yaş grubu ile 75 ve üzeri yaş grubu için ayrı ayrı analiz edilmiş olup, ayrıca cinsiyete göre emeklilik ödeneklerinin yoksulluğu nasıl etkilediği araştırılmıştır. Böylece analizler 65 yaş üzeri kadın ve erkekler için genişletilmiştir. Sonuçlar emeklilik ödeneklerinin yoksulluğu azaltma noktasında anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Ancak bu sonuç erkekler ve erkeklerle kadınların bir arada olduğu örneklem için geçerli iken, emekli ödeneklerinin yaşlı kadınların yoksulluğunu hafifletmediği görülmektedir. 65 yaş ve üzeri kadınlar için emeklilik ödeneklerinin yoksulluk üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Bu durum cinsiyete göre gelir eşitsizliği ile açıklanabilir. Türkiye dahil dünyada kadınların erkeklerden daha az ücret aldığı, ücret ve gelir eşitsizliğinin yaşandığı bilinen bir gerçektir ve ilgili literatürde sıklıkla vurgulanmıştır (Tansel, 2005; İlkaracan ve Selim, 2007). Ayrıca ata-erkil aile yapısının çoğunlukta olduğu ülkemizde ev geçindirme yükünün daha çok erkeklerde olması, kadınların çocuk ve ev bakımı gibi nedenlerle işgücü piyasasından ayrı kalmaları yarı zamanlı işlerde daha az ücretle çalışmalarına neden

olmaktadır (Ozar ve Günlük-Şenesen, 1998; Dayıoğlu, 2000; Pancaroğlu, 2006). Emekli ödeneklerinin kadın yoksulluğu üzerine etki etmemesinin nedeni kadınların eğitime katılamamalarından kaynaklı daha kalifiye olmayan işlerde çalışmaları ve emeklilik prim ödemelerinin ve dolayısıyla emeklilik aylıklarının az olmasından da kaynaklıdır. Özet istatistiklerden de görüleceği gibi örneklemedeki 65 yaş üstü bireylerin eğitim seviyesinin çok düşük olduğu ve Türkiye’de özellikle belli bir yaşın üstündeki kadınların hala okur yazar olmadığı ve bir diploma sahibi olmadığı bilinmektedir. Eğitimin ücret üzerindeki etkisi de literatürde sıklıkla vurgulanan bulgulardandır, özellikle Türkiye’de eğitimin kadınlar için ücret getirisinin erkeklerden az olduğu detaylı mikro verilerle Tansel (1994) tarafından ortaya koyulmuştur. Analiz sonuçlarında eğitim katsayısının anlamsız olması yani yoksulluk üzerinde bir etki yaratmaması bu durumdan kaynaklı olabilir, çünkü örneklemede düşük eğitim düzeylerine sahip bireylerin sayısı ağırlıktadır.

Her ne kadar kadınların elde ettiği emeklilik gelirleri yoksulluk düzeylerine pozitif etki etmese de kadınların ve erkeklerin birlikte bulunduğu örneklemlerde yapılan analizlerde genel anlamda kadınların erkeklerden daha az yoksul olduğu görülmektedir. Bu emekli aylıklarının etkisiyle ilişkilendirilemeyecek daha genel bir durumdur ki, Türkiye gibi geleneksel toplumlarda yaşlı kadınların akraba ve çevresi tarafından finansal anlamda erkeklere nazaran daha çok desteklendiği bilinen bir gerçektir. Ayrıca Türkiye’de kadınların yaşam ömrünün erkeklerden uzun olması nedeniyle, yaşlı kadınların erkeklerden daha erken eşlerini kaybettiği göz önünde bulundurulursa akraba ve çocuklarından gelebilecek desteklerle daha az yoksul oldukları belirtilebilir. Ancak bu durum emekli aylıklarının yoksulluklarını negatif etkilediği gerçeğini değiştirmez ki yoksulluğu hafifleten elde ettikleri emeklilik geliri değil diğer yardım ve ödeneklerdir. Bu bağlamda medeni hal değişkeninin kategorilerinde yaşlı dul ve boşanmış bireylerin bekarlara kıyasla daha az yoksulluk çektikleri bulgusu da bu sonucu destekler niteliktedir. Türkiye’de dul aylığı ya da nafaka gibi ödemelerin çoğunlukla kadınlara yapıldığı düşünüldüğünde bulguların gerçekleri yansıttığı görülmektedir.

Tablo 5.6. Emeklilik Ödeneklerinin Yoksulluk Üzerine Etkisi

	65 yaş ve üzeri	75 yaş ve üzeri	65 yaş ve üzeri (Kadın)	65 yaş ve üzeri (Erkek)
Log (EÖ)	-0,0455** (0,029)	-0,0908** (0,037)	-0,0302 (0,485)	-0,0499** (0,022)
Cinsiyet(Ref: Erkek)				
Kadın	-0,2890*** (0,000)	-0,3706*** (0,000)		
Medeni Durum (Ref: Bekar)				
Evli	0,0669*** (0,000)	0,0763** (0,011)	0,0899** (0,021)	0,0694*** (0,000)
Dul	-0,2383*** (0,000)	-0,3067*** (0,000)	-0,1403** (0,029)	-0,2704*** (0,000)
Boşanmış/Ayrı	-0,1524*** (0,001)	0,2378*** (0,003)	-0,1183* (0,093)	-0,1428** (0,033)
Eğitim Durumu (Ref: Okur-yazar olmayan)				
Okur-yazar	0,0226 (0,663)	0,0626 (0,580)	0,0534 (0,543)	0,0206 (0,706)
İlkokul	-0,0008 (0,994)	0,1016 (0,549)	-0,2783 (0,578)	0,0283 (0,813)
Ortaokul	0,0587 (0,671)	0,2322 (0,265)	-0,4365 (0,383)	0,1007 (0,477)
Genel lise	0,1038 (0,452)	0 (0,000)	-0,1509 (0,760)	0,1340 (0,424)
Meslek/Teknik lise	0,2549 (0,198)	0,4746** (0,025)	0 (0,000)	0,2888 (0,159)
Yüksekokul ve üzeri	0,2083 (0,366)	0,4936 (0,128)	0 (0,000)	0,2130 (0,378)
Hanehalkı Tipi (Ref: Tek kişilik hanehalkı)				
65 yaş ve altı çocuksuz 2 yetişkin	-0,5680*** (0,000)	-0,8434*** (0,000)	-0,7185*** (0,000)	-0,4667*** (0,001)
65 yaş üstü çocuksuz 2 yetişkin	-0,3425*** (0,000)	-0,4604*** (0,000)	-0,2953*** (0,000)	-0,3296*** (0,000)
Çocuksuz diğer hane tipleri	-0,6580*** (0,000)	-0,8784*** (0,000)	-0,6415*** (0,000)	-0,6335*** (0,000)
Tek çocuklu bir yetişkin	-0,3570*** (0,000)	0,0165 (0,955)	-0,3126** (0,024)	-0,3534* (0,069)
Tek çocuklu 2 yetişkin	-0,5671*** (0,000)	-0,7546*** (0,000)	-0,6839*** (0,000)	-0,5087*** (0,000)
2 çocuklu 2 yetişkin	-0,6392*** (0,000)	-0,7774*** (0,000)	-0,7393*** (0,000)	-0,5760*** (0,000)
3 ve 3'ten fazla çocuklu 2 yetişkin	-0,6722*** (0,000)	-0,9054*** (0,000)	-1,1312*** (0,000)	-0,6066*** (0,000)
Çocuklu diğer tip	-0,7756*** (0,000)	-1,0344*** (0,000)	-0,7769*** (0,000)	-0,7478*** (0,000)
Mülkiyet Durumu (Ref: Ev Sahibi)				
Kiracı	-0,1422*** (0,001)	-0,1903** (0,014)	-0,1163 (0,105)	-0,1618*** (0,003)
Lojman	0,0706 (0,701)	-0,3437 (0,167)	-0,1029 (0,431)	0,1218 (0,591)
Diğer	0,0219 (0,489)	0,0029 (0,952)	0,0835 (0,158)	-0,0114 (0,759)
Log (EÖ Dışı Gelir)	-0,0662*** (0,000)	-0,0958*** (0,000)	-0,1267*** (0,000)	-0,0526*** (0,000)
Gözlem Sayısı	27,140	9,536	7,610	19,530
R ²	0,1190	0,1688	0,1491	0,1101

Not:*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Parantez içinde robust standart hatalar vardır. EÖ : Emeklilik ödenekleri, Ref: referans kategori olarak kısaltılmıştır.

Diğer kontrol değişkenlerinden mülkiyet durumu incelendiğinde, kiracı olmanın ev sahibi olmaya kıyasla yoksulluğu artırdığı görülmektedir. Aslında yoksulluk olgusu burada yoksulluk endeksini oluşturmakta kullandığımız değişkenler temelinde değerlendirilmelidir. Tez çalışmasının EKLER bölümünde görüleceği gibi, yoksulluk endeksini oluşturmada evde tuvaletin, banyonun, mutfağın, yaşamı devam ettirecek mobilyaların, internetin ve bilgisayar gibi diğer varlıkların mevcut olup olmadığını temsil eden değişkenler kullanılmıştır. Ancak bu demek değildir ki, Türkiye’de sahip olunan her ev kirada oturlan evlerden daha donanımlıdır. Örneğin Türkiye’de özellikle köylerdeki müstakil evler sahiplidir ancak çoğunda internet, bilgisayar gibi araçların olmaması söz konusudur. TÜİK’in en son 2011 yılında yaptığı Nüfus ve Konut Araştırmasında 1.5 milyon evin içinde tuvalet olmadığını ortaya koymuş, bunlar genelde kiralanmış değil sahip olunan köy evleridir. Analizlerde kullandığımız örnekleme de bakıldığında evin içinde tuvaletin olmadığını söyleyen 6227 bireyin ev sahibi olduğu, sadece 93 tanesinin kiracı olduğu görülmektedir. Diğer yandan evin içinde banyonun olmadığını söyleyen 2947 kişinin sadece 60 tanesi kiracıdır. Bu bağlamda kullanılan örneklem dikkate alındığında ulaşılan sonuçlar tutarlıdır.

Diğer yandan emeklilik ödenekleri dışında kalan gelirin tüm yaş ve cinsiyet kategorilerinde yoksulluğu azalttığı, bireylerin emeklilik ödenekleri dışında mal varlığının ya da aile desteği gibi diğer gelirlerinin olmasının yoksul duruma düşmemelerinde önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nihai olarak hanehalkı büyüklüğünün yoksulluğu azalttığı bulunmuştur. Beklenen hanedeki kişi sayısının artmasıyla hanehalkı harcamalarının fazladan maliyet getirmesi iken temel ya da referans kategori olan tek kişilik hanehalklarına kıyasla, çocuklu ailelerin ve çocuksuz olsa da birden fazla kişilik ailelerin daha az yoksul olduğu görülmektedir. Bunun nedeni hanede kişi sayısı arttıkça hanehalkı toplam gelirinin artmış olmasıdır.

Tablo 5.7. ise emekli ödeneklerinin bir bütün olarak değil sadece emekli aylıklarının yoksulluk üzerine etkisini göstermektedir. Diğer bir ifade ile (22) nolu modelin tahmin sonuçları Tablo 5.7’de sunulmuştur.

Tablo 5.7. Emekli Aylıklarının Yoksulluk Üzerine Etkisi

	65 yaş ve üzeri	75 yaş ve üzeri	65 yaş ve üzeri (Kadın)	65 yaş ve üzeri (Erkek)
Log(EA)	-0,0306* (0,088)	-0,0513 (0,316)	0,0009 (0,977)	-0,0453** (0,026)
Cinsiyet(Ref: Erkek)				
Kadın	-0,2800*** (0,000)	-0,3536*** (0,000)		
Medeni Durum (Ref: Bekar)				
Evli	0,0680*** (0,000)	0,0784*** (0,009)	0,1066*** (0,006)	0,0668*** (0,000)
Dul	-0,2491*** (0,000)	-0,3256*** (0,000)	-0,1355** (0,039)	-0,2930*** (0,000)
Boşanmış/Ayrı	-0,1563*** (0,001)	0,2397*** (0,003)	-0,1084 (0,134)	-0,1515** (0,028)
Eğitim Durumu (Ref: Okur-yazar olmayan)				
Okur-yazar	0,0221 (0,671)	0,0606 (0,592)	0,0494 (0,576)	0,0200 (0,715)
İlkokul	-0,0008 (0,995)	0,1019 (0,547)	-0,2915 (0,553)	0,0283 (0,814)
Ortaokul	0,0619 (0,654)	0,2319 (0,270)	-0,4358 (0,383)	0,1014 (0,475)
Genel lise	0,1068 (0,440)	0 (0,000)	-0,1512 (0,756)	0,1279 (0,447)
Meslek/Teknik lise	0,2598 (0,188)	0,4711** (0,027)	0 (0,000)	0,2877 (0,161)
Yüksekokul, fakülte ve üzeri	0,2140 (0,349)	0,5182 (0,115)	0 (0,000)	0,2113 (0,379)
Hanehalkı Tipi (Ref: Tek kişilik hanehalkı)				
65 yaş ve altı çocuksuz 2 yetişkin	-0,5714*** (0,000)	-0,8494*** (0,000)	-0,7003*** (0,000)	-0,4841*** (0,000)
65 yaş üstü çocuksuz 2 yetişkin	-0,3461*** (0,000)	-0,4761*** (0,000)	-0,2924*** (0,000)	-0,3459*** (0,000)
Çocuksuz diğer hane tipleri	-0,6538*** (0,000)	-0,8759*** (0,000)	-0,6107*** (0,000)	-0,6479*** (0,000)
Tek çocuklu bir yetişkin	-0,4193*** (0,005)	0,0057 (0,984)	-0,4321** (0,044)	-0,3691 (0,059)
Tek çocuklu 2 yetişkin	-0,5640*** (0,000)	-0,7623*** (0,000)	-0,6649*** (0,000)	-0,5188*** (0,000)
2 çocuklu 2 yetişkin	-0,6526*** (0,000)	-0,8052*** (0,000)	-0,7249*** (0,000)	-0,6063*** (0,000)
3 ve 3'ten fazla çocuklu 2 yetişkin	-0,6506*** (0,000)	-0,9088*** (0,000)	-0,7802*** (0,000)	-0,6289*** (0,000)
Çocuklu diğer tip	-0,7763*** (0,000)	-1,0357*** (0,000)	-0,7410*** (0,000)	-0,7712*** (0,000)
Mülkiyet Durumu (Ref: Ev Sahibi)				
Kiracı	-0,1292*** (0,003)	-0,1608** (0,037)	-0,0974 (0,191)	-0,1519*** (0,005)
Lojman	0,0735 (0,690)	-0,3358 (0,186)	-0,0900 (0,474)	0,1223 (0,591)
Diğer	0,0262 (0,418)	0,0044 (0,933)	0,0958 (0,117)	-0,0083 (0,827)
Log (EA Dışındaki Gelir)	-0,0645*** (0,000)	-0,0913*** (0,000)	-0,1215*** (0,000)	-0,0519*** (0,000)
Gözlem Sayısı	26,467	9,244	7,316	19,151
R ²	0,1151	0,1583	0,1391	0,1095

Not:*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Parantez içinde robust standart hatalar vardır. Ref: referans kategori olarak kısaltılmıştır.

Emekli aylıklarının kadınlar hariç yaşlı yoksulluğunu azaltma noktasında pozitif etkilerinin olduğu görülmektedir. Ancak bir önceki analiz sonuçları ile benzerlik göstererek, diğer tür desteklerin etkisiyle kadınların erkeklerden daha az yoksul olduğu ama emekli aylıklarının yaşlı kadınların yoksulluğunu hafifletmede etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Daha önce belirtilen sebeplerle dul ve boşanmış bireylerin de genel anlamda daha az yoksul olduğu elde edilen bulgular arasındadır. Sadece 75 ve üzeri grupta boşanmış kategorisinin katsayısı pozitif çıkmıştır.

İlk analiz ile benzerlik gösterecek şekilde, örneklemin büyük bölümünün okur yazar olmaması, okur yazar olsa bile genelinde bir diploma sahibi olmaması ya da en fazla ilkokul mezunu olmasından dolayı eğitim kategorilerinin yoksulluk üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır. Örneklemdaki yaşlı bireylerin en eğitimlerinin genelde meslek lisesi mezunu olmasından dolayı sadece bir analizde bu kategorideki diplomaya sahip bireylerin referans kategorisine kıyasla daha az yoksul olduğu bulunmuştur. 65 yaş üstü kadınlar için yapılan analizde, örneklemda meslek lisesi ya da daha üstü yüksek okul ve fakülte mezunu kadın olmadığından, bu kategoriler için katsayı hesaplanamamıştır.

Bir önceki analiz ile benzerlik gösterecek şekilde hanehalkı büyüklüğünün ve emeklilik aylığı dışında kalan gelirlerin yoksulluğu hafifletmede pozitif rol oynadığı görülmektedir.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Yaşlı nüfusun, aktif çalışma dönemleri sona erdiğinde, çalışma dönemlerindeki gelirlere kıyasla daha az gelir elde etmesinden dolayı yoksul olarak yaşama riski artmaktadır. Yaşlanma bireyden bireye farklılık gösterdiği gibi yaşlı yoksulluğunu etkileyen faktörler de bireyden bireye farklılık göstermektedir. Ancak gıda, giyinme, ısınma ve barınma gibi yaşamın devamında gerekli olan temel ihtiyaçlar hayatın her döneminde herkes için önemli olduğundan ve yaşlılar daha az gelirle bu ihtiyaçlarını karşılamak durumunda kaldığından, yaşlanan nüfus için “sosyal güvenlik” kavramı daha büyük önem taşımaktadır. Dünyadaki ülkelerin büyük çoğunluğunda yaşlanma oranı arttıkça, yaşlı bireylerin yaşamlarını finanse eden emeklilik sistemleri darboğaza girebilmekte ve sağlanan parasal kaynak yaşlıların belli ihtiyaçlarını gidermede yeterli olmayabilmektedir. Bu bağlamda hükümetlerin yaşlılara yönelik yaptığı kamu harcamalarının yaşlı yoksulluğu üzerindeki etkilerini incelemek önem taşımaktadır. Tez çalışmasında Türkiye’deki emekli aylıklarının ve yaşlılık ödeneklerinin 65 yaş ve üzerine bireylerin yoksulluk göstergesi üzerindeki etkisi panel veri analiz yöntemlerinden olan “Sabit Etkiler Yöntemi” ile analiz edilmiştir. Analizlerde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Gelir ve Yaşam Koşulları Panel Veri Seti” kullanılmıştır. Türkiye’de ilk defa 65 yaş üstü bireylere yapılan sosyal güvenlik ödemelerinin yoksulluk üzerine etkisi bu tez çalışmasıyla incelendiğinden, çalışmanın ulusal ve uluslararası yazına katkısı olmuştur.

Yapılan analizlerde ilk olarak yaşlılara yapılan emekli aylığı, emeklilik ikramiyesi ve malüllük aylığının toplamından oluşan genel emeklilik ödeneklerinin etkisi, ikinci olarak ise sadece emeklilik aylığının etkisi tahmin edilmiştir. Hem emekli ödeneklerinin hem de emekli aylıklarının önce genel örneklem ile etkisi araştırılmış olup, daha sonra analizler farklı yaş ve cinsiyet grupları için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir.

Genel örneklem kullanılarak elde edilen bulgular emekli ödenek ve emekli aylıklarının yoksulluk düzeylerini azalttığını göstermiştir. Ancak analizler kadın ve erkek örneklemeleri ile ayrı ayrı gerçekleştirildiğinde, kadınların elde ettiği emeklilik aylık ve ödeneklerinin yoksulluğu azaltma noktasında etkin olmadığı bulunmuştur. Bunun nedeni kadınlar ile erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet rollerinin ve sorumlulukların farklılığından kaynaklanan gelir eşitsizliği olarak gösterilebilir. Her ne kadar artan eğitimle birlikte Türkiye’de kadının işgücüne katılımı giderek artan bir trend sergilese de, kadın ve erkeklerin işgücüne katılımı ve ücretleri noktasında eşitsizlikler bulunmaktadır. Pek çok

kadın hala işgücü piyasasında aktif rol almıyorken, alsa da evdeki çocuk bakımı gibi rol ve sorumlulukları nedeniyle çalıştığı işler tam zamanlı yerine daha çok yarı zamanlı olmaktadır. Daha kısa çalışma sürelerine sahip olmak daha az gelir getiren işlerde çalışmak anlamına gelmektedir. Kişinin çalışma hayatında elde ettiği gelir ve ödediği prim oranında emekli aylığını hak ettiğinden, kadınların daha az gelir getiren işlerde çalışmaları daha az emekli aylığı almalarına neden olmaktadır. Diğer yandan Türkiye’de 65 yaş üstü nüfusta yer alan çoğu kadın düşük eğitim seviyesi ve geleneksel anne rolü nedeniyle hiç aktif çalışma hayatına sahip olmamış bireylerden oluşup, çoğu eşini kaybettiğinden ondan kalan emeklilik maaşı ile hayatını sürdürmektedir. Asıl emekliliği hak edenin ölümünden sonra geride kalan eş ve çocuklar bu aylığın sadece belli bir oranını aldığından da, yaşlı kadınların elde ettiği gelirler az olup, yoksulluk düzeylerini iyileştirmede yeterli olmayabilir.

Her ne kadar kadınların elde ettiği emeklilik gelirleri yoksulluk düzeylerine pozitif etki etmese de kadınların ve erkeklerin birlikte bulunduğu örneklerle yapılan analizlerde cinsiyet değişkeninin katsayısı da ilginç sonuçlar ortaya koymuştur. İstatistiksel olarak anlamlı olan katsayının işaretine bakıldığında kadınların genel anlamda erkeklerden daha az yoksul olduğu görülmüştür. Türkiye’de kadınların yaşam ömrünün erkeklerden uzun olması nedeniyle, yaşlı kadınların erkeklerden daha erken eşlerini kaybettiği bir gerçektir. Bu gerçek ve Türkiye gibi geleneksel toplumlarda yaşlı kadınların hala çoğu akraba ve çocuklarından gelebilecek yardımlarla desteklendiği göz önünde bulundurulursa, daha az yoksul oldukları belirtilebilir. Ancak bu durum emekli aylıklarının yoksulluklarını negatif etkilediği gerçeğini değiştirmez ki yoksulluğu hafifleten elde ettikleri emeklilik geliri değil diğer tür yardımlardır. Analizlerde elde edilen medeni hal değişkeninin kategorilerine ilişkin elde edilen bulgular da bu durumu destekler niteliktedir. Çünkü sonuçlar, yaşlı dul ve boşanmış bireylerin bekarlara kıyasla daha az yoksulluk çektiklerini göstermiştir. Aile içi yardım ve destekler dışında Türkiye’de dul aylığı ya da nafaka gibi ödemelerin çoğunlukla kadınlara yapıldığı düşünüldüğünde elde edilen sonuçlar şaşırtıcı değildir. Tez çalışmasında elde edilen bir başka bulgu ise emeklilik ödenekleri dışında kalan gelirin tüm yaş ve cinsiyet kategorilerinde yoksulluğu azalttığı, bireylerin emeklilik ödenekleri dışında mal varlığının ya da aile desteği gibi diğer gelirlerinin olmasının yoksul duruma düşmelerine engel olduğudur.

Tez çalışması sonuçları göz önüne alınarak Türkiye’de çalışma hayatındaki kadınlar ile erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluk farklılıklarının ortadan

kaldırılarak gelir eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Kadının yalnızca temel sorumluluğunun bakım vermesi algısının değiştirilmesi konusunda yapılan sosyal politikaların artırılması önemlidir. Kadınların çalışma hayatlarında daha aktif olabilmesi için, evdeki çocuk bakımı gibi rol ve sorumluluklarında kreşlerin, bakım hizmetlerinin artırılması gibi destekleyici politikalar ile çalışma koşullarında değişiklikler yapılması önerilmektedir. Böylece kadınların tam zamanlı işlerde çalışabilme imkanları artırılmış ve emeklilik dönemlerinde daha rahat yaşama imkanları olacaktır. Başka bir alternatif olarak, sosyal toplumun hem gelir hemde tüketim düzeyinin ölçüt olarak alındığı refah seviyesinin, bireyin mahrumiyet duygusunun olmadığı şekilde hesaplanması önemlidir. Böylece yoksulluk sınırı en doğru şekilde belirlenecektir. Emekli maaşlarının yoksulluk sınırı baz alınarak hesaplanması, çalışan bireylerin brüt maaşlarının artırılarak daha yüksek prim ödemelerinin gerçekleşmesi emekli bireylerin yaşlılık dönemlerinde standardı yüksek bir hayat sürmelerine yardımcı olacaktır.

7. KAYNAKLAR

- Açmaz, Ö. (2015). *Devlet Memurları İçin Tamamlayıcı Emeklilik Sistemi Önerisi* (2015). *Sosyal Güvence*, (7), 7-34.
- Akbulak, S., Uşun, E., Akbulak Y., Pehlivan, P. & Duygulu, E., (2004). *Sosyal Güvenlik Kurumlarının Kaynak Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Maliye ve Hesap Uzmanları Vakfı Ekonomik ve Mali Araştırma Yarışması. Maliye ve Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları. Yayın No:17: Ankara.
- Aktan, C. ve Vural, Y. (2002). *Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak İş Konfederasyonu Yayını, 2002.
- Alkire S., Conceição, P., Barham, A., Calderón, C., Conconi, A., Dirkse, J., Espinal, F.C., Evans M., Hall, C., Jahic, A., Kanagaratnam, U., Kivilo, M., Kovacevic, M., Kovesdi, F., Mitchell, C., Nogales, R., Oldiges, C., Ortubia, A., Pinilla-Roncancio, M., Rivera, C., Santos, M.E., Scharlin-Pettee, S., Seth, S., Vaz, A., Vollmer, F. & Walkey, C. (2019). *Global Multidimensional Poverty Index 2019: Illuminating Inequalities*, United Nations Development Programme and Oxford Poverty and Human Development Initiative.
- Allen S., Beales S., Busolo D., et al. (2002), *State of The World's Older People*. Help Age International, 5 Mart 2020 tarihinde http://catalogue.iugm.qc.ca/GEIDEFile/SoTWOPeng.PDF?Archive=191939191911&File=SOTWOPeng_PDF adresinden alınmıştır.
- Alper, Y. (2011). *Sosyal Güvenlik Reformu ve Finansmanla İlgili Beklentiler*. Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt.1, Sayı.1, 7-47.
- Alper, Y., İmrohoroğlu, S. & Sayan S. (2004). *Türk Emeklilik Sisteminde Reform: Mevcut Durum ve Alternatif Stratejiler*. TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- Amuedo-Dorantes, C., & Juarez, L. (2015). *Old-Age Government Transfers And The Crowding Out Of Private Gifts: The 70 And Above Program For The Rural Elderly In Mexico*. Southern Economic Journal, 81, 782–802. doi:10.4284/0038-4038-2013.055.
- Altan, Ö. Z. & Şişman, Y. (2003). *Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar*. Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, 2-36.

- Arpacı, F. (2009). *Yaşlıya Bakan Kadınların Bakım Yüklerinin İncelenmesi*. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, cilt: 1, s. 61-72.
- Arpacı, F., Tokürek, Ş., & Bilgili, N. (2015). Huzurevinde Yaşayan Yaşlı Bireylerde Yaşam Kalitesi. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 1, 1-11.
- Arabacı, R. Y. & Alper, Y. (2010). *Sosyal Güvenlik Reformunun Yaşlılık Aylıklarına Etkisi: Yoksulluk Yaratan Bir Sosyal Güvenlik Sistemi*. Amme İdaresi Dergisi, Cilt. 43, No. 2, S. 101-117.
- Arpacıoğlu, Ö. & Yıldırım, M. (2011). *Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi*. Niğde Üniversitesi İİB Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 2011, 60-76.
- Arslan, M. (2010). *Rusya’da Demografik Sorunlar: Bu Sorunların Rusya’nın Eski SSCB Ülkeleri Üzerindeki Nüfuzuna Etkileri ve Çin Tehlikesi*. T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Türk International Cooperation and Development Agency Avrasya Etüdüleri 38/2010-2 (61-98).
- Bahar, G., Bahar, A., Savaş & H. A. (2009). *Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Sosyal Hizmetler*. Fırat Sağlık Hizmetler Dergisi, Cilt:4, Sayı:12, 85-98.
- Bakkalıcı, A.C. & Orhan, S.S. (2009). *Çin’de İkili İstihdam Yapısı ve Küresel Etkileri*. Sosyo Ekonomi Dergisi, Temmuz- Aralık, 2009-2, 49-56.
- Başaran, İ. E. (2008). *Örgütsel Davranış ve İnsanın Üretim Gücü*. Ankara: Ekinoks Eğitim Danışmanlık.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009, (2009). *Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar*. 10 Mart 2020 tarihinde <https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/eduardosya/kitap7.pdf> adresinden alınmıştır.
- Becker, G.S., Murphy, K.M. & Tamura, R. (1990). *Human Capital, Fertility And Economic Growth*. Journal of Political Economy, 98 (1990), 12–37.
- Bloom, D.E, Canning, D. & Fink, G. (2010). *Implications Of Population Ageing For Economic Growth*. Oxford Review of Economic Policy, Vol. 26, No. 4, 583-612.
- Bölükbaşı, F. (2018). *Çok Boyutlu Panel veri Modelleri: Firma Karakteristiklerinin Sermaye Yapısı Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Bulut, H.G. (2018). *Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumunun Finansman Sorunları: Tahsilat Sisteminin Değerlendirilmesi*. Yüksek lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal Bilimleri İçin Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Arastırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum* (20.Baskı), Ankara, Pagem Yayıncılık.
- Cambridge Dictionary, (2018). “pensions” 10 Eylül 2019 tarihinde <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce-t%C3%BCrk%C3%A7e/pension> adresinden alınmıştır.
- Camınada, K. Goudswaard, K. & Wang, C. (2012). *Disentangling Income Inequality and the Redistributive Effect of Taxes and Transfers in 20 LIS Countries Over Time*. LIS Working Paper Series Luxembourg Income Study (LIS), asbl No: 581, September 2012.
- Caniklioğlu, N. (2007). *Yaşlılık Sigortasının Yeniden Yapılandırılmasının Esasları*. Sosyal Güvenliğin Yeniden Yapılandırılması Semineri, 7-8 Aralık 2006, TİSK Yayınları, Ankara, 191-226.
- Clark, D.A. (2006). *The Capability Approach: Its Development, Critiques and Recent Advances*. Global Poverty Research Group, GPRG-WPS-032, 2006.
- Çağıl, G, Çoban Çelikdemir, N., Onağ, A. O., & Akpınar, Ö. (2018). *Yerelden Globale Stratejik Araştırmalar I*. London: IJOPEC Publication. 11. Bölüm Gülcan Çağıl.
- Demirbilek, S. (2005). *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*. Legal, İzmir, 2005, 250.
- DeWilde, C., & Raeymaeckers, P. (2008). *The Trade-Off Between Home-Ownership And Pensions: Individual And Institutional Determinants Of Old-Age Poverty*. Ageing and Society, 28(6), 805–830. doi:10.1017/ S0144686X08007277
- Doğan, E. (2014). *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi*. Uzmanlık Tezi Nisan 2014- Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2001), *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) Yayınları, Ankara.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2006),

- DTP (Devlet Planlama Teşkilatı), (2007); *Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*, DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) Yayınları, Ankara.
- Dayıoğlu, M. (2000). *Labour Market Participation of Women in Turkey*,. in Acar F. and Gunes-Ayata (eds.) *Gender and Identity Construction: Women of Central Asia, Caucasus and Turkey*, The Netherlands: E. S. Brill.
- Dumanlı, R. (1995). *Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri*. Yeni Türkiye, 1995/6.
- Duman, Y. (2014). *Dünyanın En Yaşlı İkinci Ülkesi Almanya’da Riester Emeklilik Sistemi ile Zorunlu Emeklilik Sigortası Arasındaki İlişkinin Analizi*. Sosyal Güvenlik Uzmanları Derneği Sosyal Güvence Dergisi / Sayı 5, 46-65.
- Dziechciaz, M.& Filip, R. (2014). *Biological Psychological And Social Determinants Of Old Age: Bio-Psycho-Social Aspects Of Human Aging*. Annals of Agricultural and Environmental Medicine 2014, Vol 21, No 4, 835–838.
- Ehrlich, I. ve Lui, F.T. (1991). *Intergenerational Trade, Longevity, and Economic Growth*. Journal of Political Economy 99, no. 5 (Oct., 1991): 1029-1059.
- Erol, M.T. (2011). *Avrupa Birliği’nde Nüfusun Yaşlanması ve Sağlık Harcamalarına Etkisi*. Sosyal Güvenlik Kurumu, Avrupa Birliği ve Yurtdışı İlişkiler Daire Başkanlığı, Sosyal Güvence Dergisi, Sayı 1, 54-81.
- Ertem, E.T. (2015). *Toplumsal Farklılaşma ve Türkiye’de Yoksulluk Sorununun Ölçümü*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Field, F. (1983). *The Minimum Wage*, Policy Studies Institute. 1983, 51.
- Filgueira, F., & Manzi, P. (2017). *Pension And Income Transfers For Old Age: Inter-And Intra-Generational Distribution In Comparative Perspective (No. 225)*. Naciones Unidas Comisión Económica para América Latina y el Caribe (CEPAL).
- Galor, O. (2004). *From Stagnation To Growth: Unified Growth Theory*, In: P. Aghion, S. Durlauf (Eds.), *Handbook of Economic Growth*, 2004, in press.
- Gasparini, L., Alejo, J., Haimovich, F., Olivieri, S. & Tornarolli, L. (2007). *Poverty Among Older People In Latin America And The Caribbean*. Background paper for the World Economic and Social Survey, 2007.

- Gasparini, L., Alejo, J., Haimovich, F., Olivieri, S. & Tornarolli, L. (2010). *Poverty among older people in Latin America and the Caribbean*. Journal of International Development: The Journal of the Development Studies Association, 22(2), pp.176-207.
- Gorsuch, R.L. (2003). *Factor Analysis, Handbook Of Psychology (1st Edition)*, I.B. Weiner, New York.
- Gökbayrak Ş. (2010). *Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları*. Siyasal Kitabevi. Ankara.
- Guio, A.C. (2009). *What can be learned from deprivation indicators in Europe? Paper presented at the Indicators Sub-Group of the Social Protection Committee*. Eurostat Methodological Working Papers. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Gujarati, D.N. (2012). *Basic Econometrics*. Tat McGraw-Hill Education, Noida.
- Günay, G. (2006). *Bireylerin Kişi ve Aile Olarak Emekliliğe Hazırlanmalarına İlişkin Plan Yapma Durumlarının İncelenmesi*. Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Grech, A.G. (2013) *Assessing the sustainability of pension reforms in Europe*. Journal of International and Comparative Social Policy, 29: 2, 143-162.
- Gürses, D. (2009). *İnsani Gelişme ve Türkiye*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 21, s. 339-350.
- Güriş, S. (2015). *Panel Veri ve Panel Veri Modelleri*. In S. Güriş, *Stata ile Panel Veri Modelleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Güvercin, C.H. (2004). *Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi*. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt 57, Sayı 2, 2004, 89-95.
- Güzel, A. (2009). *Sosyal Sigortalar Açısından 2008 Kararlarının Değerlendirilmesi*. Yargıtay'ın İş Hukukuna ilişkin Kararlarının Değerlendirilmesi Semineri 2009, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Türk Milli Komitesi.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L. & Black, W. C. (2009). *Multivariate Data Analysis (7th Edition)*. Prentice Hall, New Jersey.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of Panel Data*. 1. Baskı. New York: Cambridge University Press.

- ILO, (2014). *World Social Protection Report 2014/15. Building Economic Recovery, Inclusive Development and Social Justice*, International.
- Işık, M. (2020). Putin ve Günden Güne Otoriterleşen Rusya. *Enternasyonel Sosyalizm*, Nisan 2020, 76-81. 11.05.2020 tarihinde <https://www.dsip.org.tr/images/stories/kutuphane/enternasyonel-sosyalizm-sayi-6-nisan-2020.pdf#page=78> adresinden alınmıştır.
- İbrişim, N. (2008). *Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi ve Türkiye Üzerine Analizi*. Yüksek lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ilkcaracan, I.& Selim, R. (2007). *The Gender Wage Gap In The Turkish Labor Market*. *Labour*, 21(3), 563-593.
- İNSAMER (2018, Ekim). *Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu 2018*. 03 Mart 2020 tarihinde https://insamer.com/tr/kuresel-adaletsizlik-dunya-yoksulluk-ve-esitsizlik-raporu-2018_1682.html adresinden alınmıştır.
- James, E. (2002). *Social Security Reform Around the World: Lessons from Other Countries*. National Center for Policy Analysis.
- Jensen, R. T. (2003). *Do Private Transfers 'Displace' The Benefits Of Public Transfers? Evidence From South Africa*. *Journal of Public Economics*, 88, 89–112. doi:10.1016/S0047-2727(02)00085-3.
- Juárez, L. & Pfutze, T. (2015). *The effects of a noncontributory pension program on labor force participation: the case of 70 y Más in Mexico*. *Economic Development and Cultural Change*, 63(4), 685-713.
- Kakwani, N., & Subbarao, K. (2007). *Poverty Among The Elderly In Subsaharan Africa And The Role Of Social Pensions*. *Journal of Development Studies*, 43, 987–1008. doi:10.1080/00220380701466476.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 331.
- Kaniki, (2007). *Mauritius Case Study*. Unpublished Manuscript from Economic Policy Research Institute, Cape Town.
- Kaplan, E.A. (2014). *Politik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme*. Yüksek lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karadeniz, O. & Öztepe, N.D. (2013). *Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu*. Çalışma ve Toplum Dergisi, 2013/3, 77-102.
- Karaslan, A., & Yıldız, F. (2011). *Telekomünikasyon Sektöründe Regülasyon ve Özelleştirmenin Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*. Yönetim ve Ekonomi, 18(2), 1-21. Kaynak, M. (2007). *Kalkınma İktisadı (Ders Notları)*. Gazi Kitabevi, Ankara, 2007.
- Koç İ., Eryurt M., Adalı T. & Seçkiner, P. (2010), *Türkiye’nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne- Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler, 1968-2008*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.
- Konak, A. & Çigdem, Y. (2005). *Yaslılık Olgusu: Sivas Huzurevi Örneği*. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 29(1), 23-63.
- Kömürcü, M. (2014). *Türkiye’de Yoksulluk Olgusu, Yoksullukla Mücadele Politikaları ve Gelir Dağılımı*. Yüksek lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kinsella K., Velkoff V. & Bureau U.C. (2001). *An Aging World*, Washington. DC: U.S. Government Printing Office, series P95/01-1, 7-23.
- K. Parlak, N. (2017). *Emeklilik Sistemlerinin Reformu ve Geleceği: Güney Avrupa ve Türkiye*. Journal of Social Policy Conferences Sayı / Issue: 71 – 2016/2, 65-98.
- Lawson, M., Butt, A.P., Harvey, R., Sarosi, D., Coffey, C., Piaget, K. & Thekkudah, J. (2020). *Time To Care: Unpaid And Underpaid Care Work And The Global Inequality Crisis*. 03 Mart 2020 tarihinde <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620928/bp-time-to-care-inequality-200120-en.pdf> adresinden alınmıştır.
- Lee, S., Ku, I., & Shon, B. (2007). *The Effects of Old-Age Public Transfer on the Well-Being of Older Adults: The Case of Social Pension in South Korea*. Journals of Gerontology: Social Sciences cite as: J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci, 2019, Vol. 74, No. 3, 506–515 doi:10.1093/geronb/gbx104 Advance Access publication July 29, 2017.
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Cambridge: Polity Press. Cambridge, (2004).
- Liu, L. (2000). *Public Pension Reform in Japan*, [http://www.ssa.gov/policy/docs/ssb/v63n4/v63n4p99.pdf] (10.07.2020).

- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, 825
- Martínez, S. Pérez, M. & Tejerina, L. (2015). *Pensions for the Poor: The Effects of Non-Contributory Pensions in El Salvador*. Inter-American Development Bank October 2015.
- Mcgillivray, M. & Noorbakhsh, F. (2004). *Composite Indices of Human Wellbeing*. World Institute for Development Economics Research, Research Paper No.63, 2004.
- McKay, S. (2004). Poverty of preference: what do consensual deprivation indicators really measure? *Fiscal studies*, 25 (2), 201-224.
- Milligan, K. (2008). *The Evolution of Elderly Poverty in Canada*. *Canadian Public Policy* 34 (s1), 79–94.
- N. Keser, E.N. (2019). *Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu Sorununa Yönelik Bir Değerlendirme*. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 739-764.
- OECD Income Distribution Database, 03 Mart 2020 tarihinde www.oecd.org/social/income-distribution.htm adresinden alınmıştır.
- OECD, (2015). *Pensions at a Glance 2015: OECD and G20 indicators*. OECD Publishing, Paris.
- OECD, (2017). *Pensions at a Glance 2017, OECD and G20 Indicators*. OECD Publishing, Paris.
- Oshio, T. & S. Shimizutani (2005). *The Impact of Public Pension Benefits on Income and Poverty of the Elderly in Japan*. *The Japanese Journal of Social Security Policy* 4 (2), 54–66.
- Otero, A. & García, I.L. (2017). *The Effects of Means-tested Noncontributory Pensions on Poverty and Well-being: Evidence from the Chilean Pension Reforms*. Michigan Retirement Research Center University of Michigan, P.O. Box 1248, Ann Arbor, MI 48104, February 2017, Working Paper WP 2017-358.
- Ozar, S. & G. Günlük-Şenesen, (1998). *Determinants of Female (non) Participation in the Urban Labour Force in Turkey*. *METU Studies in Development*, 25(2), 311-328.

- Önder, H. & Şenses, F. (2006). *Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi*. İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar, Prof. Dr. Kemal Saybaşı’ya Armağan, (Haz: B. Ülman/İ., Akça), Bağlam Yay., s. 199-221. İstanbul.
- Özdamar, K. (2002). *Paket Programları ile İstatistiksel Veri Analizi- 2 (Çok Değişkenli Analizler)*. Kaan Kitapevi Eskişehir.
- Özer, M & Biçerli, K. (2004). *Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi*. Sosyal Bilimler Dergisi.
- Öztürk, M & Çetin, B.I. (2009). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar. Journal of Yaşar University, 3(11), 2661-2698.
- Pancaroglu, N.S. (2006). *Problems of Women Participation in Labor Force and Employment in Urban Areas: The Case of İzmit*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli University: Kocaeli.
- Riddell, R. (2004). *Approaches to Poverty a Note From The “Development Perspective*. International Council on Human Rights Policy Researchers, Meeting, 2004.
- Robalino, D.A., ve Holzman, R. & Takayama, N. (2009). *Closing The Coverage Gap The Role Of Social Pensions And Other Retirement Income Transfers*. 2009 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street, NW.
- Samson, M. (2006). *Social Pensions and Poverty Reduction*. Unpublished paper at Social Pensions Symposium at International Federation of Ageing Sth Global Conferance on Ageing.
- Sato, Y. & Yamamoto, K. (2005). *Population Concentration, Urbanization and demographic Transition*. Journal of Urban Economicsk (58), 45-61.
- Saunders, P. (2004). *Towards a Credible Poverty Framework: From Income Poverty to Deprivation*. The Social Policy Research Centre University of New South Wales Sydney NSW 2052, Australia, 2003.
- Schirle, T. (2009). *Income Inequality Among Seniors In Canada: The Role Of Women’s Labour Market Experience*. CLSRN Working Paper no. 10.
- Schultz, T.P. (1985). *Changing World Prices, Women’s Wages, And The Fertility Transition: Sweden, 1860–1910*. Journal of Political Economy 93 (1985), 1126–1154.

- Sen A.K.(1985). *Commodities and Capabilities*. North-Holland: Elsevier Science.
- SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu), (2009). *İstatistik Yıllığı*. 03.05.2019 tarihinde
- Sheshinski, E., & Weiss, Y. (1981). *Uncertainty And Optimal Social Security Systems*. The Quarterly Journal of Economics, 96(2), 189-206.
- Şenses, F. (2002). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2013). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşek, A. & Büyükkıdık, S. (2013). *Emekli Öğretmenlerin Yaşam Doyumlarına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi Yıl 4, Sayı 6, 2015 Bahar.
- Tansel, A. (1994). *Wage Employment, Earnings And Returns To Schooling For Men And Women In Turkey*. Economics of Education Review 13.4 (1994): 305-320.
- Tansel, A. (2005). *Public-Private Employment Choice, Wage Differentials, And Gender In Turkey*. Economic development and cultural change, 53(2), 453-477.
- Taş, Y. ve Özcan, S. (2012). *Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma*. Avrupa Ekonomileri Uluslararası Konferansı 2012, 423-430.
- Taşçı, F. (2010). *Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri*. Çalışma ve Toplum Dergisi, 2010/1, 175-202.

- Taşçı, F. (2013). *Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye'nin Pozisyonu: "Yaşlı Algısı" Üzerinden Değerlendirmeler*. İnsan ve Toplum Dergisi, 5-35.
- Tatlıdil, H. (2002). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*. Akademi Matbaası, Ankara.
- Tatoğlu, F. Y. (2018). *Panel Veri Ekonometrisi, Stata Uygulamalı*. Beta Yayın Dağıtım A.Ş., 4. Baskı, İstanbul.
- Tosuner, Ö. (2007). *Dünya Bankası ve Yoksullukla Mücadele*. Yüksek lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, 11.
- Tuncay, A.C. (2012). *Geciken Yaşlılık ve Zorunlu Emeklilik Üzerine*. SGD Sosyal Güvenlik Dergisi, ISSN:2146-4839
- TÜİK, (2018a). Türkiye İstatistik Kurumu Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2018a. 05 Şubat 2020 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_2018/turkce/metaveri/tanim/yoksullukla-ilgili-taniimler/index.html adresinden alınmıştır.
- TÜİK, (2018b.). Türkiye İstatistik Kurumu Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2018b. 10 Mart 2020 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30755#> adresinden alınmıştır.
- TÜİK, (2018c.). Türkiye İstatistik Kurumu Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2018c. 10 Mart 2020 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30756> adresinden alınmıştır.
- TÜİK, (2013). *Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Yaşlılar, 2012*. Sayı:13466.
- TÜSİAD, (2004). *Türk Emeklilik Sisteminde Reform: Mevcut Durum ve Alternatif Stratejiler*, Haz. Yusuf Alper, Selahattin İmrohoroğlu ve Serdar Sayan, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- UN, (2002). *United Nations, World Population Ageing: 1950-2050*. 06 Aralık 2019, https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf adresinden alınmıştır. p.23 27.
- UN, (2009). *World Population Prospects: The 2008 Datas et, United*

- UN, (2017). *World Population Ageing 2017 – Highlights*, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 25.12.2019 tarihinde http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Highlights.pdf, adresinden alınmıştır.
- UNDP, (1997). *Human Development Report*. Oxford University Pres, Newyork, 1997.
- UNDP, (2019). *İnsani Gelişme Raporu 2019, 21. yüzyılda insani gelişmedeki eşitsizlikler, Türkiye*. 05 Şubat 2020 tarihinde <https://www.undp.org/content/dam/turkey/hdr/2019/UNDP-TR-EN-HDR-2019-OVERVIEW-TUR-TR.pdf> adresinden alınmıştır.
- Vicente, F.R. & Azevedo, S.M. & Santos, A. (2013). *UNDESA Department of Economic and Social Affairs programme on ageing*. The focal point on ageing in the United Nations system.
- WDI, (2019). *World Development Indicators World Bank Gr.* 2019. 10 Nisan 2019 tarihinde <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> adresinden alınmıştır.
- WHO, (1998), *World Health Organization, Population Ageing-A Public Health Challenge*. Fact Sheet No, 135.
- WHO. (2015). *World Health Organization, World Report on Ageing and Health*.
- World Bank. 2019 .World Development Indicators database. 03 Mart 2020 tarihinde <http://data.worldbank.org>. Adresinden alınmıştır.
- Woolridge, J. M. (2002). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. 1. Baskı. Cambridge: The MIT Press.
- Yaşlıoğlu, M. (2017). *Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması*. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:46, Syf,74-85
- Yılmaz, B.E. (2007). *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi: Krizler ve Arayışlar*, (Ed: Esfender Korkmaz), Sosyal Güvenlikte Yeni Yaklaşım: Bireysel Emeklilik, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2006-21, İTO, İstanbul.
- Yılmaz, N. (2014). *Türkiye 'de Yoksulluk Sorunu: 2002-2012 Dönemine İlişkin Ekonometrik Bir Analiz*. Yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Zıplar, Ü. (2017). *Dünyada ve Türkiye’de Yaşlılık Hizmetleri*. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (2), 173- 194.
- Zhang, J. (2002). *Urbanization, population transition, and growth*. Oxford Economic Papers 54 (2002) 91–117.
- 4447 Sayılı Kanun, (1999). 08 Eylül 1999, T. C. Resmi Gazete. 08 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23810.pdf> adresinden alınmıştır.
- 4759 Sayılı Kanun. (2002). 23 Mayıs 2002, T. C. Resmi Gazete. 08 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020601.htm> adresinden alınmıştır.
- 5510 Sayılı Kanun, (2006). *Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu*. 16 Haziran 2006, T. C. Resmi Gazete. 08 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf> adresinden alınmıştır.
- OECD Stat verileri https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG adresinden alınmıştır.

8. EKLER

8.1. Yoksulluk Endeksinin Elde Edilmesi

Çalışmada emekli aylığı ve yaşlılara yönelik yapılan diğer ödeneklerin yoksulluk üzerine etkisi analiz edilmiştir. Bağımlı değişken olan yoksulluğun veri setinde gözlenememesinden dolayı veri setinde yer alan bazı değişkenler kullanılarak her bir birey için bir yoksulluk endeksi hesaplanmıştır. Yoksulluk endeksinin hesaplanmasında ve kullanılacak değişkenlerin seçiminde, Guio (2009) çalışması takip edilmiştir. Guio (2009) yaşam standardı veya yoksulluk değişkeninin oluşturulmasında kullanılabilecek göstergeleri veya değişkenleri üç kategoriye ayırmıştır.

Birinci kategori, hanehalkının ipotek, fatura veya kira borçları için ödeme yapabilme durumu; her yıl en az bir hafta tatil yapabilmesi; beklenmeyen harcamalarla yüzleşebilmesi; et ve balık gibi temel besin maddelerini tüketebilmesi ve evini sıcak tutabilmek için ısınma giderlerini karşılayabilmesi gibi finansal yeterliliklerden oluşmaktadır.

İkinci kategori, hanehalkının yaşamda ihtiyaç duyulan dayanıklı mallara sahip olup olmaması ile ilgilidir. Bunlar renkli TV, telefon, çamaşır makinesi, kişisel araba, bilgisayar, internet, mutfak, sıcak su sistemi, borulu su sistemi, cep telefonu, buzdolabı, bulaşık makinası ve klima gibi mallardır.

Üçüncü kategori, yaşılan konutta sızıntı, nemli duvarlar veya çürüme problemlerinin varlığı; odaların karanlık olması veya gün ışığının olmayışı gibi sorunlar, konutta yer azlığı, banyo veya duşun olmaması, hanehalkının şahsi kullanımına yönelik kapalı tuvaletin olmaması, konut maliyetlerine net gelirin yüzde 40'ından fazlasının harcanması gibi durumları kapsamaktadır.

Guio (2009)'un yaptığı çalışma dikkate alınarak TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Anketinde bu kategorilere giren sorular değişken olarak ele alınmış ve yoksulluk endeksi oluşturulmuştur. Bu değişkenler Tablo 6.1'de gösterilmiştir. Ankette bu değişkenlerin hanehalklarında var olup olmadığı sorularak, evet cevabı 1, hayır cevabı 2 ile kodlanmıştır. Ancak bazılarda evet ve hayır cevabının yanı sıra maddi yetersizlikler nedeni ile hayır vardır. Yoksulluk endeksi oluşturulurken, diğer nedenlerle hayır denilen gözlemler verisetinden dışlanmıştır. Regresyondaki açıklayıcı değişkenlerin katsayısının negatif olmasının yoksulluğu azalttıklarına, pozitif olmasının artırdıklarına işaret ettiğinin anlaşılabilmesi için

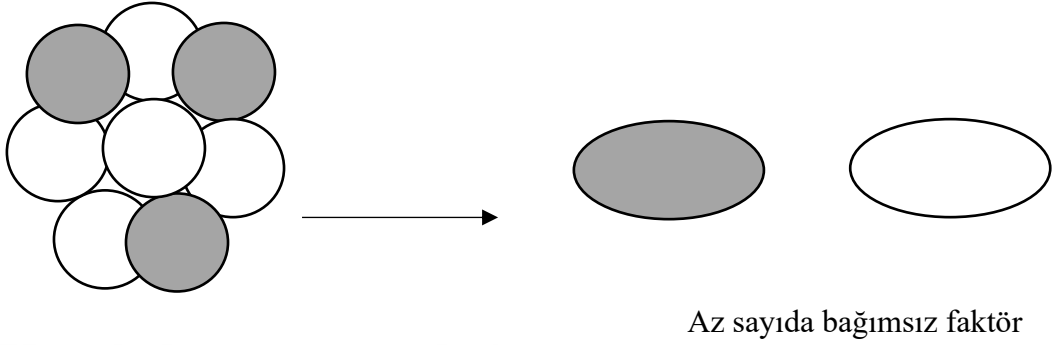
evet 0, hayır 1 olacak şekilde kodlar yeniden düzenlenmiştir.

Tablo 8.1. Yoksulluk Endeksinde Kullanılan Gösterge Değişkenler

Oturulan konutta BANYO veya DUŞ'un mevcut olma durumu	1- Evet (Sadece kendi kullanımında) 2- Hayır
Oturulan konutta TUVALET'in (ev içinde) mevcut olma durumu	1- Evet (Sadece kendi kullanımında) 2- Hayır
Oturulan konutta BAĞIMSIZ MUTFAĞIN mevcut olma durumu	1- Evet 2- Hayır
Oturulan konutta BORULU SU SİSTEMİ'nin mevcut olma durumu	1- Evet 2- Hayır
Oturulan konutta SICAK SU SİSTEMİ'nin (Merkezi sıcak su, şofben,kombi, güneş enerjisi,vb.) mevcut olma durumu	1- Evet 2- Hayır
Hanehalkının TELEFON HATTI'na (sabit) sahip olma durumu	1- Evet 2- Hayır, maddi yetersizlik 3- Hayır, diğer nedenler
Hanehalkının CEP TELEFONU'na sahip olma durumu	1- Evet 2- Hayır, maddi yetersizlik 3- Hayır, diğer nedenler
Hanehalkının RENKLİ TELEVİZYON'a sahip olma durumu	1- Evet 2- Hayır, maddi yetersizlik 3- Hayır, diğer nedenler
Hanehalkının BİLGİSAYAR'a sahip olma durumu	1- Evet 2- Hayır, maddi yetersizlik 3- Hayır, diğer nedenler
Hanehalkının İNTERNET'e sahip olma durumu	1- Evet 2- Hayır, maddi yetersizlik 3- Hayır, diğer nedenler
Hanehalkının OTOMATİK ÇAMAŞIR MAKİNASI'na sahip olma durumu	1- Evet 2- Hayır, maddi yetersizlik 3- Hayır, diğer nedenler
Hanehalkının BUZDOLABI'na sahip olma durumu	1- Evet 2- Hayır, maddi yetersizlik 3- Hayır, diğer nedenler
Hanehalkının BULAŞIK MAKİNASI'na sahip olma durumu	1- Evet 2- 2- Hayır, maddi yetersizlik 3- Hayır, diğer nedenler
Hanehalkının KLİMA'ya sahip olma durumu	1- Evet 2- Hayır, maddi yetersizlik 3- Hayır, diğer nedenler
Hanehalkının OTOMOBİL'e (iş amaçlılar hariç) sahip olma durumu	1- Evet 2- Hayır, maddi yetersizlik 3- Hayır, diğer nedenler
Konuta ilişkin olarak yapılan tüm harcamalar düşünüldüğünde bu masrafların haneye nasıl bir yük getirdiği (Ev sahipleri için konut kredisi faizi geri ödemeleri, kiracılar için ödenen kira dahil olmak üzere, su, elektrik, ısınma, fatura cezaları, apartman aidatları, düzenli tamir ve bakım masrafları kapsanmıştır)	1- Çok yük getiriyor 2- Biraz yük getiriyor 3- Yük getirmiyor

Yoksulluk endeksi faktör analizi kullanılarak hesaplanmıştır. Faktör analizi, birbirleriyle ilişkili değişkenlerin bir araya getirilmesiyle, az sayıda anlamlı, kolay anlaşılabilir ve birbirinden bağımsız değişkenler elde edilmesini sağlayan yöntemdir (Özdamar,2002: 235). Faktör analizinin amacı, modeldeki değişkenleri sınıflayarak yeni bir

değişken oluşturmaktır. Bir başka deyişle doğrudan gözlenen değişkenler ile kullanılan veri setinde yer almayan yanigözlenemeyen değişkenleri yaratmada faktör analizi kullanılır. Diğer bir ifade ile çok sayıdaki değişkeni az sayıda faktöre indirgemektir (Kalaycı 2006: 331).

Kaynak: Tatlıdil 2002;141

Şekil 8.1. Faktör Analizi

Faktör analizi, ortak faktör ismi verilen yeni değişkenleri ortaya çıkarma ya da değişken için hesaplanan faktör yük değerlerini kullanarak meydana getirilen yeni değişkenlerin işlevsel tanımlarını elde etme süreci olarak da tanımlanabilir. Bir değişken ile yüksek değerde kolerasyon gösteren gösterge, o değişkenin oluşumunda yüksek öneme sahiptir (Büyüköztürk, 2014).

Faktör analizi modelinin doğrusal bir model olduğu varsayılmaktadır. Bu nedenle değişkenler arası ilişkinin de doğrusal olduğu varsayılmaktadır (Hair vd., 2009). Faktör analizi, Açıklayıcı Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi olmak üzere iki yöntemden oluşmaktadır (Gorsuch, 2003).

Ölçme modellerinin geliştirilmesinde Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sık kullanılan ve önemli kolaylıklar sağlayan bir analiz yöntemidir. Bu yöntem, önceden oluşturulan bir model ile gözlenen değişkenlerden yeni gizil değişken (faktör-latent) oluşturmaya yöneliktir (Yaşlıoğlu, 2017:78). Çalışmamızda yoksulluk bir gizil değişkendir ve onu elde etmede 16 gösterge değişken kullanılmıştır. Bu değişkenlere ait faktör yükleri ve puanlama katsayıları sırasıyla Tablo 6.2 ve Tablo 6.3'te gösterilmiştir.

Tablo 8.2. Faktör Yükleri

Değişkenler	Faktör1	Faktör2	Faktör3	Faktör4	Faktör5	Faktör6	Faktör7	Benzersizlik
Banyo	0,5115	0,3630	-0,2244	-0,0350	0,1007	-0,0545	0,0449	0,5399
Tuvalet	0,5472	0,2484	-0,2387	-0,0553	0,0771	0,0298	0,0560	0,5688
Mutfak	0,4587	0,3132	-0,0976	0,0286	0,0231	-0,0633	-0,0143	0,6764
Borulu su sistemi	0,4273	0,3150	-0,0417	0,1128	-0,0779	-0,0128	-0,0973	0,6880
Sıcak su	0,5972	0,0701	-0,0600	-0,0640	-0,0846	0,1083	-0,0223	0,6114
Telefon	0,2582	-0,1449	-0,0578	0,1453	-0,2287	0,0120	0,0726	0,8302
Cep Telefonu	0,2535	0,0310	0,2485	-0,1050	0,2224	0,0178	-0,0185	0,8119
Televizyon	0,2144	0,1313	0,3034	0,0251	0,0304	0,0062	0,0781	0,8370
Bilgisayar	0,6280	-0,5096	-0,0218	0,1384	0,0955	-0,0205	-0,0112	0,3166
İnternet	0,6061	-0,5282	-0,0213	0,1409	0,0771	-0,0358	-0,0055	0,3261
Çamaşır makinası	0,5239	0,2877	0,2399	0,0728	-0,0634	0,0004	-0,0403	0,5743
Buzdolabı	0,3220	0,2108	0,2883	0,0840	-0,0577	-0,0268	0,0387	0,7562
Bulaşık makinası	0,5562	-0,2156	0,0089	-0,1730	-0,0571	0,0912	-0,0038	0,6025
Klima	0,1958	-0,1053	0,0577	-0,1943	-0,0166	-0,0353	0,0039	0,9079
Araba	0,3697	-0,1816	0,0593	-0,2105	-0,0844	-0,0430	-0,0049	0,7736
Konut Masrafları	-0,1020	0,1093	-0,0058	0,1629	0,1278	0,1220	0,0076	0,9198

Tablo 8.3. Puanlama Katsayıları

Değişkenler	Faktör1	Faktör2	Faktör3	Faktör4	Faktör5	Faktör6	Faktör7
Banyo	0,1475	0,2076	-0,2105	-0,0399	0,1246	-0,0839	0,0637
Tuvalet	0,1441	0,1414	-0,2207	-0,0618	0,0878	0,0459	0,0797
Mutfak	0,1112	0,1536	-0,0716	0,0313	0,0208	-0,0786	-0,0202
Borulu su sistemi	0,1002	0,1508	-0,0361	0,1152	-0,0844	-0,0154	-0,1230
Sıcak su	0,1533	0,0491	-0,0491	-0,0745	-0,1095	0,1482	-0,0313
Telefon	0,0387	-0,0373	-0,0425	0,1133	-0,2200	0,0137	0,0807
Cep Telefonu	0,0449	0,0274	0,1858	-0,0992	0,2039	0,0199	-0,0188
Televizyon	0,0490	0,0525	0,2184	0,0215	0,0318	0,0067	0,0842
Bilgisayar	0,2130	-0,3366	-0,0215	0,1816	0,1444	-0,0252	-0,0221
İnternet	0,1939	-0,3470	-0,0213	0,1794	0,0875	-0,0723	-0,0027
Çamaşır makinası	0,1501	0,1666	0,2468	0,0826	-0,0745	-0,0017	-0,0543
Buzdolabı	0,0730	0,0933	0,2233	0,0747	-0,0532	-0,0301	0,0485
Bulaşık makinası	0,1318	-0,0855	0,0174	-0,2227	-0,0833	0,1247	-0,0031
Klima	0,0347	-0,0357	0,0412	-0,1611	-0,0166	-0,0370	0,0039
Araba	0,0732	-0,0661	0,0496	-0,2039	-0,0895	-0,0528	-0,0041
Konut Masrafları	-0,0194	0,0416	-0,0032	0,1327	0,1099	0,1190	0,0074

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Büşra SÖNMEZ

Doğum Yeri ve Tarihi : GÖLCÜK / 01.08.1993

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Dokuz Eylül Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi /
Ekonometri

Lisansüstü Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü /
Ekonometri / Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi Adnan Menderes Üniversitesi (14.02.2017-çalışıyor)

Yayın

Yavuzaslan, K., Akılotu, E., Özdaş, Uyar, N., B., Sönmez, B. ve Damar, Ö. (2017).
Türkiye’de Genç İşsizliğinin, İşsizlik Histerisi Hipotezi Çerçevesinde Yapısal Kırılmalar
Testi ile Analizi. Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 2(2), 21-32.

Bildiri

Özdaş B., Sönmez B., Ozdamar O. “The Effect of Countries’ Age Distribution on Human
Development Index: Panel Data Analysis”, EUREFE’17, International Conference on
European Union Relationships, Economics, Finance and Econometrics, Adnan Menderes
University, Aydın/Turkey, 27-29 July 2017

Sönmez B., Yavuzaslan K. “Türkiye’de Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru Arasındaki
Nedensellik İlişkisi: 2003-2017”, EUREFE’17, International Conference on European
Union Relationships, Economics, Finance and Econometrics, Adnan Menderes University,
Aydın/Turkey, 27-29 July 2017

İletişim : 05447688387

E-posta Adresi : snmzbusra@gmail.com

Tarih : 15.06.2020